

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

Fatma KARSLI

SURİYE ENERJİ BÖLGELERİ STATÜSÜNÜN SURİYE EKONOMİSİNE
ETKİSİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Murat BEŞER

AĞRI-2021

...../...../20....

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Suriye Enerji Bölgeleri Statüsünün Suriye Ekonomisine Etkisi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Fatma KARSLI

SURİYE ENERJİ BÖLGELERİ STATÜSÜNÜN SURİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ

Fatma KARSLI

İktisat Ana Bilim Dalı

İktisat Teorisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi-2021

Seminer Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Murat BEŞER

ÖZET

Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması için gerekli olan en önemli girdilerden birisi enerjidir. Ülkelerin nüfus yapısı, enerji kaynaklarından elde ettiği olanakları ya da olanaksızlıkları, mevcut konumunun sağladığı fırsatlar ya da yarattığı sorunlar, siyasi, ticari ve ekonomik ilişkileri, dünya enerji piyasalarındaki finansal, kurumsal ve yapısal gelişmeleri gibi diğer faktörler, enerji kaynaklarının çeşitlendirmelerini zorunlu kılmıştır. Bu da doğalgaz ve petrolün enerji güvenliğinin dolayısıyla da ülke güvenliklerinin önemini artırmaktadır.

Bu çalışmada, bölgesel gelişmeler ışığı altında, Suriye devletinin şuan egemenliğini kuramamış olduğu, topraklarının doğusunda kalan petrol ve doğalgaz enerji bölgelerinin ülke ekonomisi açısından önemi incelenmektedir. Ayrıca bu bölgelerin Suriye devleti açısından gerekliliğinin ne oranda olduğu saptanmış ve uzun vadeli olarak ülkenin bu bölgelerden ayrı tutulmasının, devletin çıkarlarını ne oranda etkilediği incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Enerji Kaynakları, Suriye.

Fatma KARSLI

Department of Economics

Department of Economic Theory

Master Thesis -2021

Süpervisor: Dr. Öğr. Üyesi Murat BEŞER

ABSTRACT

One of the most important requirements for providing sustainable economic development is energy. A country's population structure, the possibilities and impossibilities due to the country's energy resources, the opportunities and issues that arise because of where the country is located, its political, commercial and economical relations and also financial, corporate and constitutional developments are all factors which render diversifying energy resources imperative. This increases the importance of the safety of natural gas and petrol and thereby the country's safety too.

In this study, in light of regional developments, the economical importance of the remaining areas where petrol and natural gas is found in the eastern territory of the Syrian government, which they do not have complete control over at this time, will be reviewed. In addition, the necessity of these areas to the Syrian government has been determined and the effects on the state's interests because of them being held separate from these regions for a long time has also been reviewed.

Keywords: Energy, Energy Resources, Syria

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın oluşumundan tamamlanmasına kadar geçen süreçte, değerli fikirleri ile beni yönlendiren, tezimin tamamlanması için yoğun destek veren, hayatıma kattığı önemi asla unutmayacağım saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Murat BEŞER'e, hayatımın her evresinde bana destek olan, tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve her koşulda yanımda olduğunu hissettiren değerli annem Sevgi AKYAR'a, manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kardeşlerim Mehmet KARSLI, Vildan KARSLI ve Onur KARSLI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ağrı, Ocak 2021
Fatma KARSLI

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	vi
TABLolar VE GRAFİKLER DİZİNİ	vii
HARİTALAR VE ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
ENERJİ KAVRAMI	3
1.1 ENERJİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	4
1.2. ENERJİ KAYNAKLARI.....	5
1.2.1. Yenilenebilir Enerji Kaynakları.....	7
1.2.1.1. Rüzgar Enerjisi	8
1.2.1.2. Hidroelektrik.....	10
1.2.1.3. Güneş Enerjisi	11
1.2.1.4. Jeotermal Enerji	12
1.2.1.5. Biyoenerji / Biyokütle Enerjisi	14
1.2.1.6. Hidrojen Enerjisi.....	16
1.2.1.7. Dalga Enerjisi	16
1.2.2. Yenilenemeyen Enerji Kaynakları	17
1.2.2.1. Petrol	17
1.2.2.2. Kömür	19
1.2.2.3. Doğalgaz.....	20
1.2.2.4. Nükleer Enerji	21
1.2.2.5. Uranyum	24
1.2.2.6. Toryum	24
İKİNCİ BÖLÜM	26

SURİYE'YE GENEL BİR BAKIŞ	26
2.1. Suriye'nin Tarihsel Süreci	27
2.2. Suriye'nin Nüfus ve Etnik Yapısı.....	28
2.3. İç Savaş Dönemi ve Suriye Ekonomisi.....	30
2.3.1. Ekonomik Yapı	30
2.3.2. Ekonomi Politikaları ve Dış Ticaret	35
2.3.2.1. İhracat.....	38
2.3.2.2. İthalat	41
2.3.3. İşsizlik ve Enflasyon.....	45
2.4. SURİYE'NİN DİĞER ÜLKELER İLE İLİŞKİSİ.....	48
2.4.1. ABD-Suriye ilişkisi.....	48
2.4.2. Rusya-Suriye ilişkisi	49
2.4.3. Türkiye-Suriye ilişkisi.....	50
2.4.4. Çin-Suriye ilişkisi	53
2.4.5. İsrail-Suriye ilişkisi.....	53
2.4.6. Katar-Suriye ilişkisi	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	55
SURİYE GÜVENLİK KRİZİNİN SURİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ.....	55
3.1. Sığınmacılar sorunu.....	55
3.1.1. Eğitim.....	60
3.1.1.1. Türkiye'de Eğitim	61
3.1.1.2. Lübnan'da Eğitim	63
3.1.1.3. Ürdün'de Eğitim	63
3.1.2. Sağlık.....	64
3.1.3. Emlak sorunu	68
3.1.4. İşsizlik.....	69
3.1.5. Güvenlik sorunu	71
3.3. SURİYE ENERJİ HARİTASI.....	72
4. SONUÇ	90
KAYNAKÇA	95

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	:Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı
BM	:Birleşmiş Milletler
GSYİH	:Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla
GSMH	:Gayrı Safi Milli Hasıla
İŞİD	:Irak ve Şam İslam Devleti
KWH	:Kilowatt saat
MW	:Elektrik Güç Birimi
OPEC	:Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu
ORSAM	:Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
TESEV	:Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri
UNICEF	:Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
PKK	:Kürdistan İşçi Partisi
PYD	:Demokratik Birlik Partisi
SDG	:Suriye Demokratik Güçleri
SNHR	:Suriye İnsan Hakları Ağı
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TÜFE	:Tüketici Fiyatları Endeksi

TABLÖLAR VE GRAFİKLER DİZİNİ

Tablo 1. Yenilenebilir Enerji Kaynakları	8
Tablo 2. 2011 ve 2020 yılı Suriye'nin Demografi ve Coğrafyası.....	29
Tablo 3. 2013 Yılı Sonrası Suriye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	32
Tablo 4. Suriye'nin Dış Ticareti (<i>Milyon Dolar</i>)	37
Tablo 5. Suriye'nin İhraç Ettiği Ürünler	39
Tablo 6: Suriye'nin İhracat Yaptığı Ülkeler.....	41
Tablo 7: Suriye'nin İthal Ettiği Ürünler.....	42
Tablo 8: Suriye'nin İthalat Yaptığı Ülkeler	45
Tablo 9: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Sayısı.....	58
Grafik 1. 2011 yılı Suriye Nüfusunun Etnik Dağılımı.....	29
Grafik 2. 2011 Yılı Öncesi Suriye GSYİH Artış Hızı.....	32
Grafik 3. Suriye Parasının Dolar Cinsinden Değeri.....	34
Grafik 4. Suriye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (<i>Milyon Dolar</i>).....	38
Grafik 5. Suriye'nin işsizlik Oranı (%)	46
Grafik 6. Suriye'nin Enflasyon Oranı (%).....	47
Grafik 7. Kayıtlı Suriyeli Mülteci Eğilimi.....	58
Grafik 8. Suriye'de Covid-19 Vaka Sayıları.....	67
Grafik 9. Savaş Öncesi Suriye'nin Petrol Üretimi.....	75
Grafik 10. Suriye'nin Ham Petrol Üretimi (2007-2018)	76
Grafik 11. Suriye'nin Ham Petrol Üretimi (2019-2020)	76

HARİTALAR VE ŞEKİLLER DİZİNİ

Harita 1. Suriye'nin Coğrafi Konumu.....	26
Harita 2. 2018 Şubat Ayı Suriyeli Sığınmacıların Ülkelere Göre Dağılımı.....	56
Harita 3. Türkiye'nin Oluşturduğu Güvenli Koridor.....	57
Harita 4. 2020 yılı Geçici Korumaya Alınan Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı.....	59
Harita 5. Suriye'deki Petrol/Gaz Kuyuları ve Rafineriler.....	77
Harita 6. 2015 Yılı Suriye'de Hakim Olan Güçler.....	79
Harita 7.2016 Yılı Suriye'de Hakim Olan Güçler.....	80
Harita 8. 2018 Yılı Suriye'de Hakim Olan Güçler.....	81
Harita 9. 2019 Yılı Aralık Ayı Suriye'de Hakim Güçler.....	83
Harita 10. 2020 Yılı Suriye Üstünlük Durumu.....	84
Harita 11. PYD'nin Kontrolünde Bulunan Petrol Kuyuları.....	85
Harita 12. Rusya'nın İdlib Haritası.....	87
Harita 13. İdlib'de Bulunan Hakim Güçler.....	88
Şekil 1. Enerji Kaynaklarının Gruplandırılması.....	7
Şekil 2. Hidroelektrik Enerji Üretimi Akım Şeması	10
Şekil 3. 2019 Yılı Şartlı Eğitim Yardım Programı (ŞEY-CCTE).....	61
Şekil 4. PKK/PYD'nin Tahmini Enerji Profili ve Yaklaşık Enerji Ticareti Geliri.....	82

GİRİŞ

Enerji, sistemin kendi dışında etkinlik üretme yeteneği olarak tanımlanmıştır. Dilimize Yunancadan geçmiş olan enerji, piyasa koşulunun geçerliliğini, teknolojik yeniliği ve çevre sağlığını korumaya göre biçimlenmiş ve gelişmiştir. Günümüzde ise sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerekli olan en temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle, Enerjinin her dönemde verimli, devamlı, ekonomik, güvenilir ve doğaya uygun şartlarda sağlanmasının, devletlerin temel hedefinden biri olması gerektiği ve ekonomik niteliğinin yanı sıra siyasal güç konusu olduğu da unutulmamalıdır.

Enerji kavramı, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren tam olarak anlaşılmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Sanayi devriminin yaşanması sonucunda meydana gelen teknoloji kullanımının artışı, enerji kullanımında da ciddi bir artışa yol açmıştır. Artan enerji ihtiyaçları ise doğalgaz, petrol ve kömür tarafından elde edilen enerjiyle sağlanmıştır. Ancak ülkelerin teknik, kurumsal, finansal ve yönetsel faktör eksiklikleri nedeniyle etkin enerji kullanımında istenilen seviyelere ulaşamamıştır. Ulaşamayan enerji, taleplerin artmasına ve doğalgaz ile petrol fiyatlarının değişkenlik göstererek, artış eğilimine girmesine neden olmaktadır. Bu durum, enerji ithal eden ülkelerin döviz rezervlerinin azalmasına, cari işlemler dengesinin bozulmasına ve reel gelirlerinde önemli bir azalışa yol açmıştır. Makroekonomik istikrarsızlıkların olduğu, enerji ihraç eden ülkelere doğru gelir transferinin yaşandığı ve dolayısıyla da adaletsizliğin ortaya çıktığı bir ortamda ülkelerin enerji kaynakları için savaşa sürüklenmesi kaçınılmazdır.

Son kırk yılda yaşanan; Arap-İsrail Savaşları (1967), İran Devrimi (1979), İran-Irak Savaşı (1980), Körfez Savaşı (1990), ABD'nin Irak'a müdahalesi (2003) ve Arap Baharı (2010) sonrasında oluşan petrol şokları dünya ekonomisinin petrole karşı hassasiyetinin artmasına neden olmuştur. Özellikle Arap baharı birçok ülkede etkisini göstermiştir. Bu durumdan en çok etkilenen ve etkisi hala devam eden ülke ise Suriye olmuştur.

2011 yılında başlarda sokak olayları olarak başlayan kargaşa durumu, Suriye'de var olan baskıcı rejime karşı halkın ayaklanması ile başlamış, var olan rejim yanlısı ve karşıtı olarak birçok ülkenin (*Türkiye, Rusya, Çin, İran, Amerika*

Birleşik Devletleri, Katar ve Fransa) müdahale ettiği savaş konumuna gelmiştir. Sokak olayları olarak başlayan daha sonra iç savaşa dönüşen ve küresel etkiler meydana getiren savaş, onuncu yılına girerken halen yıkıcı etkilerini sürdürmeye devam etmektedir. Ülkede güvenlik, sağlık, barınma, gıda ve eğitim gibi temel gereksinimlerin karşılanamaması sonucunda ise İkinci Dünya savaşından itibaren yaşanan en büyük göç hareketi meydana gelmiştir.

Savaş sadece sosyal etki yaratmakla kalmamış bir ülkenin gelişebilmesi için temel etken olan ekonominin bozulmasına da yol açmıştır. 2011 yılından itibaren bölgede hakim olmaya çalışan IŞİD (*Irak ve Şam İslam Devleti*), Hizbullah, PYD (*Demokratik Birlik Partisi*), PKK (*Kürdistan İşçi Partisi*) gibi güçlerin varlığı enerji güvenliği başta olmak üzere birçok konuda olumsuz etki yaratmıştır. Dış ekonomik bağlara zarar veren bu durum, yakıt kıtlığına neden olarak fiyat artışı ve nihayetinde de yerel para biriminin hızla değer kaybetmesine neden olmuştur.

2011 yılından önce ülkeye danışmanlık ve teknik yardım hizmetlerinde destek sağlayan dünya bankası, iç çatışma sonrasında bu misyonunu ve operasyon desteğini tamamen sonlandırmıştır. Dış yardıma artan ihtiyaç aynı zamanda ülkede uygulanmaya çalışılan kalıcı zayıflığı giderme politikalarının da azalmasına neden olmuştur. Politikaların genel olarak kısa vadeli planlanması, çatışmadan kaynaklanan şokun artmasına, etkisiz ve maliyetli hizmetlerin yapılmasına, ortaya çıkabilecek ekonomik fırsatların değerlendirilememesine ve yetersiz finanse edilen programların oluşmasına neden olmuştur. Çatışmanın devam etmesi durumunda etkileri kronik hale gelecek ve iyileşme/yeniden yapılanma daha da zor duruma gelecektir.

Bu çalışmada, Suriye krizi ile ortaya çıkan ekonomik sorunlar ile bu sorunların Suriye üzerindeki etkileri ile savaşa dahil olan ülkelerin enerji politikaları araştırılmış olup, gazete haberleri, yayınlanmış makale ve kitaplar, bölge hakkında yapılan çalışmalara ait raporlardan ulaşılan güncel verilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAVRAMI

Enerji, sistemin kendi dışında etkinlik üretme yeteneği olarak tanımlanmıştır¹. Ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişimlerinin temel gereksinimlerinden ve sürükleyici unsurlarından biri olan enerji, maddenin içerisinde barındırdığı ve ışık, ısı biçiminde meydana gelen güç anlamını da içermektedir. Enerji, toplumsal gelişmenin ve ekonomik kalkınmanın kaynağı olması sebebiyle, ileri ve dengeli kalkınmada ülke ekonomisinin ve insanların refahı belirleyici bir unsur olmaktadır. Sosyal ve ekonomik faaliyetlerin temelinde ilk olarak insanların yaşam kalitesinin artırılması ve ihtiyaçlarının karşılanması yatmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerin yaşam tarzını belirleyen ve gelişmekte olan yada gelişmemiş ülkelere ayıran, bunlara göre üstünlük sağlayan kriterlerden birisi, enerji çeşitliliği ve fazlalığıdır². Bu noktada enerji, üretim sürecinin her aşamasında kullanılması ve toplumların refah seviyesinin yükseltilmesi amacıyla çıktı olarak kullanılan önemli bir kaynaktır.

Ülkelerin kültürel, ekonomik ve bilimsel seviyeleri kullandıkları ve ürettikleri enerji ile ölçülmektedir. Yedi buçuk milyar nüfusa sahip olan dünyamızda, sanayisi gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların kullandığı enerji miktarı toplam enerji miktarının yaklaşık yüzde altmışını, gelişmekte olan ülkelere yaşayanların ise sadece yüzde kırkını tükettiği bilinmektedir. Gelişmiş ülkelere hizmet kalitesi ve üretim yüksek, hizmet çeşidi ve miktarı çoktur. Buna göre de sanat ve teknolojiye ileri olmaları, buralarda insanların refah ve hayat seviyesinin yüksek olması sebebiyle de, geri kalmış ülkelerin gayesi, ileri ülkeler seviyesine yükselmektir³.

Ülkelerin enerji tüketimi ile ilgili geleceği öngörebilen, kararlı ve sağlıklı politikalar uygulaması gerekmektedir. Bu kapsamda, sanayi tesislerinden çıktı alınabilmesi için enerji, yadsınamaz ve vazgeçilemez üretim faktörlerinden biri konumundadır.

¹ İlke Civelekoğlu, 2008. Rusya'nın Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri. KÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

² Thomas Prug, Flavin Christopher ve L., Savin Janet, 2005. Petrol Ekonomisini Değiştirmek, Dünyanın Durumu 2005 Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, ss.125-153.

³ T. Nejat Veziroğlu, 2000. Enerji, Eğitim ve Türkiye'nin Ekonomik Kalkınması. Konferans Raporu, Ankara, 2000.

1.1 ENERJİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Galileo Galilei tarafından İlk olarak 17'nci yüzyılda ortaya atılan enerji, 19'uncu yüzyıl ortasına kadar tam olarak anlaşılamamış, 19'uncu yy. sonlarında ise; ısı, hareket ve biyolojik enerji gibi birçok çeşidinin olduğu farkına varılmıştır. Ayrıntılı bir şekilde anlatılacak olunursa: tarih öncesi çağlarda ateşin icadı enerji tüketiminin ve kullanımının ilk örneğini oluşturur. Kullanımına ateşle başlanmış olan enerjinin, seramik, metal işçiliği ve diğer farklı maddelerin işlenmesiyle gelişimi devam etmiş, sonraki yıllarda ise rüzgar ve akarsu enerji kaynakları arasında yer alarak kullanılmaya başlanmıştır. Ortaçağa gelindiğinde ise; su çarkı kullanılarak, hidrolik enerjiden yararlanılmaya başlanmıştır. 12. ile 13. yy. arasında İngilizler tarafından kömür icat edilmiştir. 16. yüzyıldan sonra sanayi alanlarında, kullanılan ocaklarda ve ülke içi kömür talebinde kayda değer bir artış olmuş, maden ve endüstri sektöründe yükleme işini kolaylaştırmak amacıyla, mekanik enerji sistemine geçilmiştir. Isı-güçlü makinenin kullanılmaya başlanması ile İngiliz bilim adamı T. Savery tarafından 1698 yılında, buharlı motor (*uygulamalı*) yapılmış, yapılan uygulamalı motor 1705'te T. Newcomen tarafından geliştirilmiş ve çok büyük çapta enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu enerji kaynağının kullanılmaya başlanması insanlığın dönüm noktası olarak nitelendirilebilmektedir. Çünkü yaklaşık %85'i kas gücüyle sağlanmakta olan enerji yavaş yavaş terk edilecek, yerini artık buhar enerjisi alacak ve bir girdi olarak kullanılmaya başlanacaktır⁴.

19. yüzyılın başlarında, enerjinin kontrolü ve iletimi noktasında önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Nikola Tesla ve Thomas Edison gibi elektrik alanında çalışan bilim adamlarının buluşları neticesinde, elektrik enerjisi hayatın adeta bir parçası haline gelmiştir. Edison 1882 yılında New York'ta ilk enerji santralini devreye sokmuş ve 85 binayı aydınlatmıştır. Nikola Tesla ise Alternatif Akım üzerinde çalışarak elektrik enerjisinin verimli bir şekilde dağıtılmasını sağlamıştır⁵.

1870 yıllarında dinamo geliştirilmiş, elektrik uygulamasının kullanımı yaygınlaştırılmış ve kamu elektrik dağıtımına başlanmıştır. 1942 yılında Chicago'da,

⁴ Civelekoğlu, s.8.

⁵ Serin, A., 2009. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası Sorunsalı, Artan Enerji Bağımlılığı ve Türkiye'nin Rolü. Ankara, s.4.

E. Fermi ve arkadaşları tarafından nükleer enerji ve sıcak kaplıcalar benzeri sınırlı sayıda kullanım alanı olan, doğada bulunan gayzerler, yanardağlar ve sıcak sular şeklinde oluşan jeotermal enerji keşfedilmiştir.

Sanayi devrimi ile birlikte insanoğlunun fiziksel emeğini en aza indirmek için yapılan endüstri toplumuna hızlı geçişle birlikte her geçen gün enerjinin kullanım alanı ve ihtiyacı artmıştır. Sanayinin gelişmesi ve makineleşme ile enerji ihtiyacı artmış ve enerji artık vazgeçilmez bir kaynak ve yeni bir üretim faktörü haline gelmiştir. Ancak, makineleşmenin hızlanarak artması, kömürden çok daha verimli ve yüksek enerjili bir kaynak ihtiyacını doğurmuştur. Yüzlerce yıldır bilinen ve aydınlatma amaçlı kullanılan petrol, 1870’lerde ABD (*Amerika Birleşik Devletleri*)’de, yaklaşık 30 yıl sonra da dünyanın birçok yerinde çıkarılıp kullanılmaya başlanmış ve enerji savaşlarına yeni bir boyut getirmiştir⁶.

20. yüzyılın sonuna doğru ise ortaya çıkan en önemli konu, enerji bunalımı olmuştur. İçerisinde bulunduğumuz yüzyılda sanayileşmenin hızlı bir şekilde ilerlemesi ile birlikte enerji tüketimi günden güne artmaktadır. Petrol bunalımının Arap-İsrail savaşıyla birlikte ortaya çıkması özellikle gelişmiş ülkelerdeki toplumları, enerji alanında köklü ve ciddi önlemler almaya zorlamıştır. Petrol fiyatlarının ulaşamayacak kadar zor bir seviyeye çıkması petrol ithal eden ülkeleri zor duruma düşürmüş ve içinden çıkılmaz bir hale sürüklemiş olması ülkeleri zorunlu olarak bazı önlemler almaya itmiştir. Bunlar arasında, petrol ile kullanılan elektrik santrallerinin kömüre çevrilmesi, kullanılan araç boyutlarının küçültülmesi, ısınma probleminin doğal gazlar ile giderilmesi gibi faktörler yer almaktadır.

Sonuç olarak, uğruna birçok savaş yapılan ve milyonlarca insanın hayatına mal olan enerji, bütün toplumlar ve ekonomiler için oldukça önemli bir girdi ve üretim faktörü niteliğindedir.

1.2. ENERJİ KAYNAKLARI

Literatür araştırması yapıldığında, enerji kaynakları pek çok şekilde sınıflandırılmıştır. Bu kapsamda, enerji kaynaklarını güneş temeline, depo

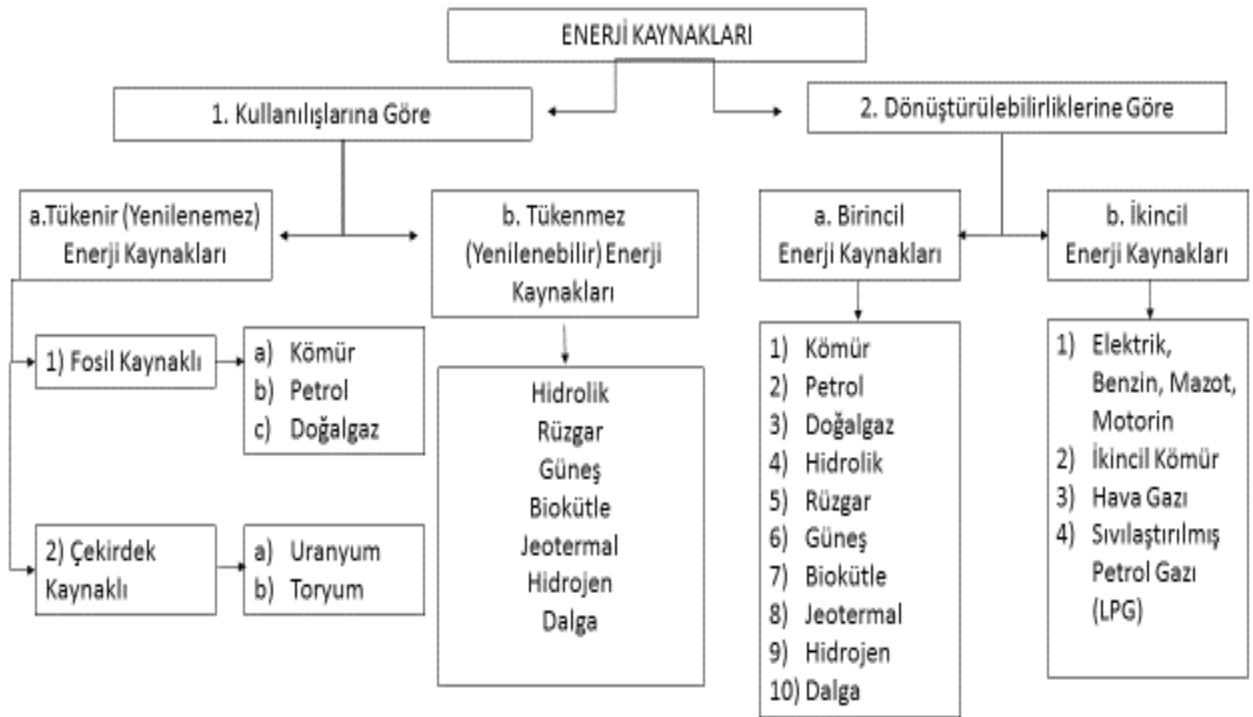
⁶ Şükrü Sina Gürel, 1995. Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri. AÜ SBF Yayınları, Sayı 43, Ankara, s.19.

edilebilirliğine, dönüştürülebilirliğine, madde haline, yenilenebilirliğine ve kullanılabilirliğine göre gibi farklı başlıklar altında sıralayabilmek mümkün olacaktır. Bunların yanı sıra enerji kaynaklarını; kullanıldığı yer, sağlandığı kaynaklar ile amaçlarına göre belirli kıstaslar göz önünde bulundurularak orijin bakımından, iş yapma bakımından (*Elde edilmiş biçimleri olarak; ticari olmayan ve olan*) enerji kaynakları olarak sıralamak mümkündür. 20. yüzyılın sonlarına doğru rüzgar, jeotermal, güneş vb. enerji kaynaklarının çıktı olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte enerjinin daha önceki yıllarda yapılan ayrımları bir tarafa bırakılmış, daha kolay ve anlaşılabilirliği açısından “yenilenemeyen” ve “yenilenebilir” enerji kaynakları olarak iki yeni ayrıma gidilmiştir⁷.

Başka bir ayrıma göre ise, enerji birincil ve ikincil olarak farklı iki kısımda incelenebilmektedir. Bu ayrıma göre birincil enerji kaynakları; linyit-asfaltit, taş kömürü, petrol, hidrolik, jeotermal, doğal gaz, bitki ile hayvan atıkları, odun, ikincil enerji kaynakları ise kok, briket, havagazı, elektrik enerjisi şeklinde örneklendirilebilir. Bu durumda birincil enerji kaynakları İkincil enerji kaynaklarının hammaddesi niteliğindedir⁸.

⁷ Çelik Aruoba, Cem Alpar, 1992. Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler. Özyurt Matbaacılık, Ankara, s.89,90.

⁸ Emine N. Aybar ve Diğerleri, 1986. Türkiye'nin Bugünkü ve Gelecekteki Enerji Durumu. İzmir, s.9.

Şekil 1: Enerji Kaynaklarının Gruplandırılması

1.2.1. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Enerjinin yenilenebilirliği, doğanın kendi dengesi içinde, ertesi günlerde aynı şekilde var olabilen enerji kaynağı anlamına gelmektedir⁹. Bu kaynaklar rüzgar, güneş ışığı, su (*Hidrojiç*), jeotermal ve biyolojik süreç olarak çeşitlendirilebilir. En kapsamlı şekilde, yenilenebilir enerji kaynağı; kendisinin yararlanılan enerji kaynağına eşit oranda ya da kaynağın tükenme seviyesinden daha çabuk olarak kendini yenileyebilmesidir. Örneğin, güneşten yararlanılan enerjiyle kullanılan bir teknoloji yine enerjiyi harcayarak tüketir, ancak tüketilen enerji var olan güneş enerjisiyle kıyaslandığında az miktarda olduğu bilinir. En kapsamlı yenilenebilir enerji, yine güneşten gelen enerji olması sebebiyle, yenilenebilir enerjinin hayvanlar, insanlar ve tesisler tarafından tamamen kullanılması mümkün değildir. Çabuk büyüme kaydeden, sürdürülebilir kalkınmaya etkisi olan ve yaygın olarak bilinen yenilenebilir enerji kaynağı, rüzgar ve güneş enerjisidir¹⁰.

⁹ S. Levent Turan, 2006. Yenilenebilir Enerji Kaynakları. Konya.

¹⁰ Janet, Savin, 2003. Enerji İçin Yeni Bir Gelecek Yaratmak. Dünyanın Durumu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, s.110.

Yenilenebilir enerji kaynakları; doğalgaz, kömür ve petrol gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarına olan bağımlılığı en aza indirmek için önemli bir rol üstlenmektedir. Bunlara ek olarak, fosil yakıt kullanımını azaltması (*Çevresel açıdan*), yerli kaynakların geliştirilmesi, dışa bağımlılığı azaltması, uluslararası anlaşmalara uyum sağlaması, yeni iş istihdamı sağlaması, işsizliği azaltması ve son olarak da elektrik enerjisinin ulaştırılması zor olan coğrafi bölgelere götürülmesine imkan sağlaması sebebiyle yenilenebilir enerji kaynakları büyük öneme sahiptir.

Modern yenilenebilir enerji kaynakları şu şekilde sıralanabilir:

Tablo 1:Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Enerji Kaynağı	Yakıtı veya kaynağı
Hidroelektrik	Nehir
Rüzgâr	Rüzgârlar
Jeotermal	Yeraltı suları
Güneş	Güneş
Biokütle	Biyolojik atıklar
Dalga	Okyanus ve denizler
Hidrojen	Su ve hidroksitler

Yenilenebilen enerji kaynakları başka bir şekle dönüştürülebilir ya da doğrudan kullanılabilir. Doğrudan kullanıma, güneş enerjisiyle kullanılan aletler, rüzgar değirmenleri, su değirmenleri ya da jeotermal ısıtma örnek verilebilir. Dolaylı kullanım ise, elektrik enerjisi üretiminde faydalanılan rüzgar türbinleri ya da foto voltaj pilleri ile örnek gösterilebilir.

1.2.1.1. Rüzgar Enerjisi

Rüzgar, atmosfer basıncı ile yer kürenin farklı bölgelerinde meydana gelen sıcaklık farklarından oluşan hava hareketidir. Güneş ışınlarının yer yüzüne geliş açısındaki değişiklikler sayesinde meydana gelen basınç ile dünyanın dönüşü sonucu

oluşan rüzgarlar ile elde edilen enerjiye ise rüzgar enerjisi adı verilir. Rüzgar enerjisi, yer kürenin güneşten elde ettiği enerjinin % 1-2'si ile oluşurken, yoğun rüzgarın olduğu bölgelerde kurulan rüzgar türbinleri ile elde edilmektedir¹¹.

Rüzgâr enerjisinden faydalanabilmek için uygun sistemlerin kurulması gerekmektedir. Bilinen ve en yaygın olarak kullanılan sistem, rüzgar türbinleriyle enerji üretiminin sağlamasıdır. Rüzgâr türbinleri, rüzgarda bulunan kinetik enerjiyi, ilk olarak mekanik enerjiye ve elektrik enerjisine çeviren sistemler olarak adlandırılır¹².

Rüzgar enerjisinin gelişimi incelenecek olunursa; tarihte rüzgar enerjisinin önemli bir kullanım alanı olan yel değirmenlerinin 3000 yıldan uzun süredir kullanıldığının bilinmesine rağmen yazılı belgelerde, milattan sonra 750-850 yıllarında Çin'de bulunan pirinç tarlalarının sulanmasında kullanıldığı ifade edilmektedir¹³. Rüzgâr elektriği, ilk olarak 1891 yılında Danimarkalı P. La Cour tarafından üretilmiştir. La Cour, elektroliz vasıtasıyla hidrojen gazına sahip olmuş, bu sayede rüzgâr enerjisini hapsederek depolama yoluna gitmiş ve 1918 yılından sonra büyük şehirler elektrik enerjisinden yararlanmaya başlamıştır¹⁴. Günümüzde ise elektrik ihtiyacının yüzde ikisi rüzgâr enerjisi ile karşılanmaktadır.

Sürekli bir enerji kaynağı olması, dışa bağımlılığının olmaması, rüzgar enerjisi sektörünün gelişmesiyle birim maliyetlerin düşmesi, temiz enerji kaynakları arasında yer alması nedeniyle çevreye zararının yok denecek kadar az olması ve yer yüzünün yaklaşık %95'inin bu enerjiden faydalanılabilmesi rüzgar enerjisinin sağladığı avantajlardandır. Bunların yanı sıra; kuşlar için tehdit içermesi ve kuş ölümlerine neden olması, gürültü kirliliğine neden olması, verimliliğinin genelde düşük oluşu, vadilerde ve şehir merkezlerinde çok verimsiz olması ile yanma ve

¹¹ Raşit, Ata, 2010. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Jeotermal ve Rüzgar Enerjisinin Gelişimi ve Çevresel Değerlendirilmesi. Celal Bayar Üniversitesi Soma Meslek Yüksekokulu Teknik Bilimler Dergisi, s.47-54.

¹² Cumali İlkılıç, 2009. Türkiye'de Rüzgar Enerjisi Potansiyeli ve Kullanım. Mühendis ve Makine Dergisi, 2009 s.28.

¹³ Ion Bostan, Valeriu, Dulgheru, Anatolie, Sochirean, Adrian, Gheorghe, Viorel Bostan, Ion, Sobor, 2013. Resilient Energy Systems. s.361

¹⁴ Aydoğan, Özdamar, 2000. Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İzmir, s.135.

devrilme gibi istenmeyen durumların görülebilmesi açısından da dezavantaja sahiptir.

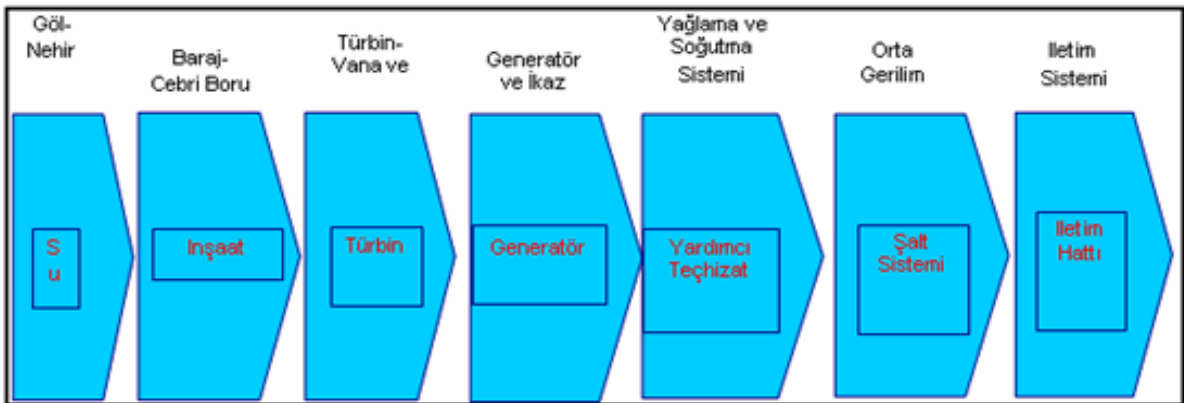
Sonuç olarak, dezavantajları olmasına rağmen dünya üzerinde enerji potansiyelinin oldukça fazla olduğu bir ortamda rüzgar enerji kaynağının değerlendirilmesi gerekmekte ve artan çevre duyarlılığı sonrasında rüzgâr enerjisi kullanılabilir bir enerji kaynağı olarak değerlendirilmelidir.

1.2.1.2. Hidroelektrik

Hidroelektrik enerjisi, su akış gücünden faydalanılarak elde edilen ve küresel ısınmaya olumsuz bir etkisi olmadığından dünyaya zarar vermeyen bir enerji türüdür. Enerjinin temelinde, akan suyun enerjisinden faydalanmak ve bu enerjiden elektrik enerjisi elde etmek yatmaktadır. Hidroelektrik enerjisi, yapay ya da doğal baraj göllerinin su düşüş seviyesine göre oldukça alçakta kurulmuş santraller vasıtasıyla veya diğer bir deyişle, suyun akışından elde edilen kinetik enerjinin türbinlere iletilmesi yolu ile üretilmekte olup, doğa için temiz bir enerji kaynağı konumundadır¹⁵.

Hidroelektrik enerji üretimi akım şeması şu şekildedir:

Şekil 2: Hidroelektrik Enerji Üretimi Akım Şeması¹⁶

¹⁵ Safi, M. H., 2007. Türkiye De Enerji Kaynakları ve İthal Kömürün Yeri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul, 2007, s.22.

¹⁶ Berk Özmen, 2019. Hidroelektrik Enerji Nedir? <https://slideplayer.biz.tr/slide/14114090/> (ET:18.01.2021).

Su akış hızının fazla olması sebebiyle yükseltisi fazla olan yerlerde üretiminin yapılması büyük avantaj sağlayan hidroelektrik enerjisinin gelişimi Babiller'in sudan elde ettikleri kinetik enerjiden faydalanarak tarlalarının su ihtiyaçlarını gidermeleri ve tahıllarını öğütmeleri ile başlamıştır. 20.yüzyılda henüz ilkel yöntemler ile yararlanılan sudan elde edilen enerji için yeni bir dönem anlamına gelmektedir¹⁷. Günümüzde ise elektrik üretiminde kullanılan ve önemli bir enerji kaynağı konumunda bulunan su enerjisinin kullanım alanı, teknolojik gelişmelere de bağlı olarak (*tüm dünyada*) her geçen gün artmaktadır¹⁸. Hidroelektrik enerjisi, çevreye zarar vermemesi, çok fazla enerjiye ihtiyaç duyulan durumlarda hızlı bir şekilde devreye sokulabilmesi, olası bir acil durumda hızlı bir şekilde devre dışı bırakılabilmesi, dışa bağımlılığının olmaması, sadece enerji olarak değil, ulaşımı kolaylaştırma, balıkçılığı geliştirme ve diğer faaliyetlerde de kullanılabilir olması yönünden avantaj sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, ilk yatırım maliyetinin çok yüksek olması, kurulum süresinin çok uzun olması, enerji üretiminin yağış miktarı ile sınırlı kalması, hidroelektrik barajların ekolojik dengeyi bozması, doğal afet durumlarında (*Deprem v.b.*) sel tehlikesine neden olması ve yerleşim yerlerini su altında bırakabilmesi hususlarında dezavantajlı konuma gelmektedir.

1.2.1.3. Güneş Enerjisi

Bütün gezegenler için bir enerji kaynağı konumunda olan güneş, önemli bir enerji kaynağı olarak bilinmektedir. Güneş enerjisi, yeryüzüne gelen ışınların güneş panelleri vasıtasıyla ısı ve bunun sonucunda elektriğe dönüştürülmesi ile meydana gelmektedir. Özellikle yaz mevsiminde sağladığı pratiklik ve tüketilen elektrik miktarında fark edilir seviyelerde olan azalmalarla güneş panelleri, günümüzde yenilenebilir enerji kaynakları içinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

¹⁷ Farhan Leftah Rasheed, Muhammed Taih Gatte ve Rasim Azeez Kadhim, 2011. Irak Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Dergisi, Aralık, 7 (2): s.185.

¹⁸ IEA, 2010. Syrian Arab Republic: Indicatorsfor 2010", International Energy Agency, www.iea.org/classicstats/statisticssearch/report/?country=SYRIA&product=indicators&year=2010 ve EIA, 2015. "Syrian Arab Republic: Indicatorsfor 2015", International Energy Agency, www.iea.org/classicstats/statisticssearch/report/?country=SYRIA&product=indicators&year=2015 (ET:18.12.2019).

Yaklaşık olarak günümüzden 2200 yıl önce Yunanlı bilim adamı ve matematikçi Arşimet'in ülkesine saldırıda bulunan Roma İmparatorluğuna ait gemileri güneş ışını ile yakmakta uyguladığı yöntem, güneş ışınlarının elektrik enerjisine dönüştürülmesi yöntemine benzetilebilir¹⁹. Bu yöntem, geniş alana yayılmış olan yüzeyler ile belirli bir noktaya odaklanan güneş ışığının ısısından faydalanılan termik düzeneklerin akışkan buharı ile çalışan jeneratörler vasıtasıyla elektrik enerjisine ulaşılması olarak ifade edilebilir. Ayrıca bu yöntem, fosil yakıtların neden olduğu çevre kirliliğine son verebilir bir yöntemdir²⁰. Güneş enerjisinin elde edilmesi amacıyla kurulan bu sistemlerde, yanmadan dolayı ortaya çıkan gazların oluşmamasını sağlarken, enerjinin güneşten doğrudan alınmasında da etkilidir²¹.

Güneş enerjisi, çabuk ulaşılabilir olması, ekonomik olması, her ülke tarafından kullanılabilir olması ve çevresel açıdan temiz olması yönüyle avantaj sağlarken, üretim için veriminin düşük olması, bütün yıl boyunca sabit olmaması, gece-gündüz ve mevsimsel kesilmeler gösterebilmesi, ilk defa yapılacak yatırımın maliyetinin çok yüksek olması, küçük ve orta çaplı tüketicilere göre çok pahalı olması, gölgelenme durumlarında ciddi verim kaybı görülebilmesi hususlarında dezavantajlı konuma gelmektedir.

Son olarak, yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde yer bulan güneş enerjisinin tüketimi ile kömür tüketiminin aksine yaklaşık olarak 1050 ton karbondioksitin atmosfere ulaşması engellenmektedir²².

1.2.1.4. Jeotermal Enerji

Jeotermal, Yunanca geo (*dünya*) ile termal (*ısı*) kelimelerinden türetilmiştir²³. Jeotermal enerji ise, yerkürenin derininde bulunan ve havzalardan beslenen sular ile

¹⁹ Örgen Uğurlu, 2009. Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları. Örgün Yayınevi, İstanbul, s.187.

²⁰ Tubitak, 2004. www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/platform/enerji/altgrup/cevre/bolum4.pdf, 2004 (ET: 05.01.2019).

²¹ Michael Parfit, 2005. Alternatif Enerji. National Geographic, Ağustos, s.87.

²² Mazi, F. ve İzci, F., 2004. Küresel ısınmayla mücadelede yenilenebilir enerji kaynakları. Ekev Akademi Dergisi, 20, s.35-44.

oluşan ısıdan elde edilen ve bünyesinde gazlar, mineral tuzlar içeren buhar ve sudan oluşur. Diğer bir deyişle, yer kabuğunun içinde oldukça ısınan kaya, basınçtaki su ve sıcaklık ile bunların türettiği gaz veya buhar gibi maddelerden oluşan enerjidir²⁴.

Yüzyıllardır yeryüzünün ve suyun ısıtılmasında, pişirmede ve tıbbi tedavilerde kullanılmakta²⁵ olan bu enerji, çevreye zarar vermeyen enerjiler içerisinde yer alması, elektrik üretiminin sağlanması maksadıyla suların ısıtılması ya da buharlaştırılmasında fosil yakıtlara ihtiyaç duyulmaması, dışa bağımlılığının olmaması, üretim verimlerinin çok yüksek olması, direkt olarak yer altından elde edildiği için yatırım maliyetinin düşük olması yönünden avantaj sağlamaktadır. Bunların yanı sıra; yapılarında bazı zararlı kimyasalları bulundurması ve bu yüzden re-enjeksiyon işlemlerine tabii tutulma gerekliliği, kaynaklardan oluşan akışkan maddelerin çoğunlukla kirlilik yaratan ve aşındırıcı mineraller içermesi, hazırlık ve araştırma maliyetlerinin yüksek olması, sondaj makinelerinin kullanımı için yeterli alan sağlanması, enerji iletiminin verimsiz olabilmesi nedeniyle jeotermal sistemlerin yerleşim bölgelerine yakın olması gerekliliği bu enerji kaynağının dezavantajları arasında yer almaktadır.

Jeotermal enerji kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma modeli, bu enerjiden uzun süreler faydalanılması (100 ile 300 yıl arasında) ile yüzeyde oluşan doğal güzelliklerin (Çamur havuzu, gayzer, traverten vb.) bozulmamasını barındırmaktadır. Söz konusu kaynakların gelişmesini; politikaların ve yasal mevzuatta düzeltmelerin yapılması, uzun sürelerde oluşan gözlemler sonucunda elde edilen saha modellemeleri, kullanım sonrası akışkanın yeniden rezervuara basılması, düşük

²³ İnce, U., 2005. A Case Study of Material Testing For Corrosion In Low Temperature Geothermal Systems. The Graduate School of Engineering and Science of Izmir Institute of Technology, Master Thesis, İzmir.

²⁴ Çelik M., Canik, B. ve Arıgün, Z., 2000. Jeotermal Enerji. A.Ü.F.F. Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:59. s.1.

²⁵ Dur, F., 2005. The Usage of Stochastic and Multi criteria Decision-Aid Methods Evaluating Geothermal Energy Exploitation Projects. The Graduate School of Engineering and Science of Izmir Institute of Technology, Master Thesis, İzmir.

entalpili alanlar ve sığ derinlikli ısı pompalarından yararlanılması kaynakların sürdürülebilir gelişimini artıracaktır²⁶.

Sonuç olarak, yenilenebilir enerji kaynakları arasında yer alan ve turizm, ziraat, tıp, endüstri ve elektrik üretimi gibi birçok alanda faydalanılabilen bir kaynak olan jeotermal enerji, asit yağmurlarının ve sera etkisinin oluşturduğu çevre sorunları ile mücadele etmesi açısından önem arz etmektedir²⁷.

1.2.1.5. Biyoenerji / Biyokütle Enerjisi

Biyokütle enerjisi; tükenebilir bir kaynak olmaması, geniş alanlarda yetiştirilebilmesi, özellikle kırsal alanlarda sosyo-ekonomik gelişimlere vesile olması sebebiyle önemli ve uygun bir kaynak olarak değerlendirilmektedir²⁸. Biyokütle için buğday ve mısır gibi bitkiler, otlar, yosunlar ve denizdeki algler, gübre ve hayvan dışkıları, organik çöpler (*Sebze ve meyve artıkları*), sanayi atıkları kaynak oluşturmaktadır.

Biyokütle enerjisinin kullanım alanının fazla olması, teknolojisinin iyi bilinmesi, istenilen her büyüklükte yapılabilir olması, depolanmaya uygun olması, sosyo-ekonomik açıdan önemli olması ve çevresel açıdan çok az zararlı olması avantajları arasında gösterilebilir. Bunun yanı sıra, verimlerinin düşük olması, su ihtiyacının çok olması, tarım alanlarında rekabet oluşturmaması ve sadece geniş yerleşim bölgelerinde uygulanabilir olması dezavantajlı konuma gelmelerine sebep olmaktadır.

Teknolojinin modern olarak kullanıldığı, İsveç, Avusturya ve Finlandiya gibi sanayileşmiş ülkelerin enerji verimliliği incelendiğinde; %60 ile %80 arasında seyrettiği söylenebilir. Biyokütle kaynaklarının geleneksel olarak kullanıldığı gelişmekte olan ülkelere ise %2 ile %20 arasında değişmekte olduğu

²⁶ Toka, B. ve Arı, N., 2006. Jeotermal Kaynakların Sürdürülebilir Gelişimi ve Çevresel Etkileri. Dikili İzmir.

²⁷ Külekçi, Ö.C. “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Arasında Jeotermal Enerjinin Yeri ve Türkiye Açısından Önemi” Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Dışkapı, Ankara, 2009. S.83.

²⁸ TÜGAD, (2004), “Türkiye’nin enerji sorunları ve çözüm önerileri”, Ajans-Türk Basın ve Basım A. Ankara.

belirlenmiştir²⁹. Geleneksel biyokütle kaynaklarının modern teknolojiler ile kullanılarak enerjiye dönüştürüle bilmesi neticesinde, bünyesinde barındırdığı potansiyel enerji kaybı önlenirken, aynı zamanda da hava ve çevre kirliliğinin minimuma indirilmesi de sağlanır³⁰.

Biyokütle enerjisi genel olarak piyasalarda biyodizel, biyoetanol ve biyogaz olarak kullanılmaktadır.

Biyodizel, fosil yakıtlara alternatif olarak görülen yakıtlardan birisidir. Biyodizel, bitkisel ya da hayvansal yağlar gibi yenilenebilir kaynaklarından edinilen, antitoksin olan, doğada hızlı ve kolay bozulabilir, çevreye dost bir yakıttır. Dizel motorlardaki bazı modifikasyonlar ile ya da modifikasyona bile gerek kalmadan kullanılabilir³¹.

Biyoetanol, en yaygın kullanılan biyoyakıt çeşididir. Biyoetanol üretiminin %95'ten fazlası tarımsal ürünlerin işlenmesi yoluyla sağlanmaktadır. Birçok ülkede biyoetanol kullanımı yenilenebilir enerji politikaları kapsamında zorunlu hale getirilmiştir³². Üretiminde hammadde olarak şeker pancarı, buğday, mısır, nişasta ya da selülöz özlü tarımsal ürünler kullanılmaktadır.

Biyoetanol benzin ile çeşitli oranlarda harmanlanarak kullanılmaktadır. Biyoetanol, yakıtta belirli bir oranda karıştırılarak, karıştırılan yakıtların oksijen seviyesini artırıp, daha verimli/kaliteli yanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, araçlardaki egzoz çıkışında oluşan zehirli gazların emisyon değerlerini düşürerek hava kirliliğini de azaltmaktadır³³.

Biyogaz (Biyometan); organik maddelerin fermentasyonu sonucunda ortaya çıkan, bileşiminde su buharı, metan, hidrojen sülfür, karbondioksit, amonyak,

²⁹ Frank R Calle., Peter Groot, Sarah L. Hemstockand Jeremy Woods, The Biomass Assessment Handbook Bioenergy For a Sustainable Environment (1th Edition). London: Earthscan, .2007, s.13.

³⁰ Doğanay, H. Coşkun, O., 2017. Enerji Kaynakları. Pegem Akademi Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara, 11, s.246-247.

³¹ Işıklı, I., Açıkkalp, E., Yamık, H. ve Kurban, M., 2011. Biyodizelin Dizel Santrallerde Kullanım Analizi. 6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11), 16-18 May 2011, Elazığ Turkey, s.20.

³² Ayhan Horuz, Ahmet Korkmaz ve Güney Akınoğlu, 2015. Biyoyakıt Bitkileri ve Teknolojisi. Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Dergisi, 3 (2), 69- 81, s.73.

³³ Fatma Ç. Kılıç, 2011. Biyogaz, Önemi, Genel Durumu ve Türkiye'deki Yeri. Mühendis ve Makine. 52 (617), 94-106, s.98.

hidrojen ve azot barındıran, yanıcı ve hafif bir gaz karışımıdır³⁴. Şeker ya da mısır pancarı gibi hayvansal dışkıları, organik atıklar, biyolojik atıklar biyogaz tesislerinin hammaddesidir. Endüstriyel, bitkisel ve hayvansal atıklardan elde edilen biyogaz hem ekonomik hem çevre açısından olumlu etkilere sahiptir³⁵.

1.2.1.6.Hidrojen Enerjisi

Hidrojen gazının dönüştürülmesi ve işlenmesiyle oluşan bir enerji kaynağıdır. Yapay bir enerji kaynağı olmasına rağmen, alternatif ve sürdürülebilir enerji kaynakları içerisinde yer almaktadır. Karbon içermemesi sebebiyle fosil atıkların işlenmesi sırasında oluşan zararlı gazların salınımına neden olmaz. Hidrojenin yakıt şeklinde kullanılan enerji sistemlerinde, yerküreye atılan ürün yalnızca su ya da su buharı haline gelmekte olup, petrol yakıtlarına kıyasla %33 daha verimlidir³⁶.

Bu enerji 21. yüzyıla damgasını vuracak enerji kaynağı olarak görülmektedir. Taşıma kolaylığı ve güvenliği olan sanayi, ev ve taşıtlar gibi farklı alanlarda kullanılabilen, temiz, tükenmez, mekanik, ısı ve elektrik enerjisine kolay dönüştürülebilen bir enerji çeşididir. Karbonsuz, ekonomik ve hafif bir enerji olmasından dolayı güneş ömrü olduğu sürece yararlanılabileceği düşünülmektedir. Hidrojen, renksiz ve kokusuz olmasının yanında en hafif element olarak görülmektedir. Hava yoğunluğundan 14 kat daha az yoğunluğa sahiptir³⁷.

1.2.1.7.Dalga Enerjisi

Dünyadaki toprak ve suların farklı ısınmasından kaynaklanan rüzgarların esmesi sonucu dalgalar oluşmaktadır. Deniz dalgalarındaki gücü belirlemek için dalga yüksekliği, dalga hareketi, dalga boyu ve su yoğunluğundan yararlanılmaktadır. Dalga yüksekliğini rüzgar hızı, rüzgarın esme zamanı, esen rüzgarın su ile arasındaki uzaklık ve su derinliği belirlemekle birlikte dalga

³⁴ Horuz ve diğerleri, s.79. Doğanay ve Coşkun, s.247.

³⁵ Çelikkaya, H., 2016. Biyogaz. Fırat Kalkınma Ajansı, http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/B%C4%B0YOGAZ.pdf (ET: 08.01.2019).

³⁶ Tarhan, İ., Yüksel, B., Demircan, O. vd., 2014. TR 22 Güney Marmara Bölgesi Yenilenebilir Enerji Araştırması Sonuç Raporu. Güney Marmara Kalkınma Ajansı. İstanbul, s.135.

³⁷ Tezcan Ün, Ü., 2003. Hidrojen Enerjisi: Depolanması, Güvenliği, Çevresel Etkisi ve Dünyadaki Durumu. Mühendis ve Makine Dergisi, 44 (525): s.17.

büyüklüğüne göre enerji elde edilmektedir³⁸. Enerjinin oluşabilmesi için ise gereken dalga yüksekliklerinin 2-3 m. arasında olması gerekmektedir³⁹

Dalga enerjisinin, temiz, doğal dengeyi koruyan ve devamlı bir enerji kaynağı olması, her dalga yüksekliğinden istenilen enerjinin alınabilmesi, fiziksel, kimyasal ve organik kirleticiler içermemesi, açık deniz yapılarının elektrik ihtiyaçlarını karşılayabilir olması, balık çiftlikleri, su altı balıkçılığı ve su altı sporları için uygun ortam sağlaması gibi avantajları mevcuttur. Bunların yanı sıra, uzun dönemli istatistik değerlere ihtiyacın olması, korozif etkilerden korunmasının gerekliliği, nakil hatların yapım ve bakım maliyetinin yüksek olması, hidrodinamik çevreyi etkilemesi, türbin gürültüsünün rahatsız edici olması ve deniz trafiğine düzenleme gerektirmesi hususlarında dezavantajlı konuma gelmektedir.

1.2.2. Yenilenemeyen Enerji Kaynakları

Arz kabuğuna ait farklı katmanlarda belirli bir miktarda mevcut olan ve uzun yıllar sonucunda gerçekleşen jeolojik, fiziksel ve kimyasal süreçlerle yenilenebilir kapasitesi olan olarak tanımlanan ve doğal gaz, kömür, petrol, toryum ve uranyum şeklinde çeşitlendirilebilen kaynaklardır⁴⁰.

Mevcut araştırmalar sonucunda, 2030 yılına kadar var olan kömür rezervinin %25'i, petrol rezervinin %85'i ve doğalgaz rezervinin %65'inin sona ereceği tahmin edilmektedir. Diğer bir deyişle yapılan değerlendirmeler sonucunda kömürün 142, doğalgazın 61 ve petrolün 54 yıl süre ile rezerv kullanımının olduğu sonucuna varılmıştır⁴¹.

1.2.2.1. Petrol

Genellikle taşımacılıktan elektrik üretimine kadar pek çok tüketim alanı bulunan petrol, ülkelerin ekonomisi için vazgeçilmez bir ekonomik girdi durumundadır. İhtiyaç duyulan enerji miktarının oldukça büyük bir bölümü petrol ve

³⁸ Işık Gülsaç, 2009. s.59, https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/biltek_arsiv/S-498-58.pdf

³⁹ Şen Ş., Üşümezsoy Şener (2003), "Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları", İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2003.

⁴⁰ Safi, s.14.

⁴¹ Gedik, Ö. (2015), "Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Çevresel Etkileri", İstanbul, s.14.

türevlerinden karşılanmaktadır. Petrol üretiminde İran, Irak, Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt, Nijerya, Katar, Endonezya, Cezayir, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezüella ilk sıralarda gelmektedir. Bunlara ek olarak üretim yapan ülkelerin ortak olarak gerçekleştirdikleri petrole dayalı politikaları belirlemek maksadıyla, kurdukları Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu (*OPEC*) adı altında birliklerin yer aldığı ve toplam dünya rezervinin % 76'sının OPEC'in tekelinde olduğu bilinmektedir⁴².

Ülkemiz ise, dünya üretilebilir doğalgaz ve petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %72'lik bölümüne yakın bir coğrafyada bulunmaktadır. Jeopolitik konumu gereği dünya ispatlanmış doğalgaz ve petrol rezervlerinin büyük bir bölümünü elinde bulunduran bölge ülkeleri ile komşu olmakla birlikte enerji zengini Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar ülkeleriyle Avrupa'da bulunan tüketici pazarları içerisinde doğal "Enerji Koridoru" olmasıyla birçok projede yer bulmakta ve bu projelere destek sağlamaktadır.

Türkiye'de bulunan enerji kaynakları içerisinde % 44'lük oranla tüketilen ve önemli bir yere sahip olan petrol⁴³, 19. yüzyılın sonlarına doğru icat edilmiş ve icadı ile kömüre olan talep azalmaya başlamıştır. 20. yüzyıl başlangıcında ise ticari üretimin başlaması sonucu önemli bir hale gelmeye başlamış ve bütün dünyada birincil enerji kaynakları içerisinde ilk sıralarda yer almıştır. Bu sebepten ülkeler arasında petrol krizleri patlak vermiş ve sonrasında gelişmiş ülkeler sanayileşme, enerji ve teknoloji politikalarında değişikliğe gitmişlerdir. Uygulanan farklı politikalar sonucu, 1973 yılında %53 ile dünya birincil enerji tüketiminde ilk sırada yer alan petrol, 2000 yılı sonu itibariyle %40'a gerilemiştir. Krizden sonra ülkeler enerjide alternatiflere yönelirken kömür ve doğal gazın tüketim payı önemli ölçüde artmıştır. Nükleer enerji gibi diğer enerji kaynaklarına önem verilmesine rağmen

⁴² Yanar, R., 2014. Petrol Fiyatlarındaki Düşüş ve Ortadoğu Ekonomilerine Etkileri. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. Ankara.

⁴³ Halil Kumbur, H. Özer, Z. Özsoy, D. ve Avcı, D., 2002. Türkiye'de Geleneksel ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli ve Çevresel Etkilerinin Karşılaştırılması. Mersin Üniversitesi, 11. s.2.

fosil yakıt bağımlılığı devam etmiştir. Oransal değerlere bakıldığında zaman 1973'te %87 olan fosil yakıt bağımlılığı 2000 yılında %89'lara ulaşmıştır⁴⁴.

Dünyada bulunan enerjiler arasında toplam enerji tüketim payının yüksek oluşu, petrolün bu kadar önemli olmasındaki asıl sebeptir. Özellikle gelişmiş ülkeler tarafından toplumsal gelişme ve endüstrileşme alanında talebinin fazla olması enerji ve büyüme arasındaki bağın ne derece önemli olduğunu göstermektedir⁴⁵.

Petrol savaşlarının halen devam ettiği günümüzde ülke kaynaklarının uygun koşullarda değerlendirilerek kullanılması, kaynakların kullanılmasında doğaya zararının en az düzeyde olması ve ekonomiye katkı seviyesinin maksimum düzeye çıkarılmasına dayalı yeni enerji politikalarının belirlenmesi⁴⁶ve farklı petrol ve doğalgaz rezervlerinin keşfedilerek hizmete sunulması gerekmektedir⁴⁷.

1.2.2.2. Kömür

Kömür, havada bulunan oksijenle doğrudan yanabilen, % 55 ve %95 oranında karbonu içinde bulunduran organik kayaçlar şeklinde tanımlanabilir⁴⁸. İlk bulunan fosil enerji kaynağı olan kömür, toplumsal yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Demir, çelik, çimento imalatı, endüstriyel üretim süreçlerinde buhar üretmek, ısınma ve elektrik üretimi gibi çok çeşitli kullanım alanları mevcuttur. Kömürün güvenilir olması, düşük maliyetlerle elde edilebilmesi, çıkarım aşamasında yüksek teknolojiye ihtiyaç duyulmaması önemini artırmaktadır. Ayrıca kömür diğer enerji kaynakları gibi belirli bölgelerde değil dünyanın genelinde bulunabilen bir kaynaktır⁴⁹.

⁴⁴ Pala, C., 2003. 21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye. Avrasya Dosyası, Enerji Özel, 9(1): 5-37.s.7.

⁴⁵ Gökçe, C., 2014. Önemli Bir Enerji Girdisi Olan Petrolün Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü. AKÜ İİBF Dergisi- XVI (1): ss. 143-153.

⁴⁶ Kumbur vd. s.6.

⁴⁷ Emeklier, B., Ergül, N., 2010. Petrolün Uluslar arası ilişkilerdeki Yeri:Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik. Bilge ve Strateji Dergisi, 2(3):59-86.

⁴⁸ Nakoman, E., 1971. Kömür. Maden Tetkik Ve Arama Enstitüsü, Ankara, 1971, s.1.

⁴⁹ Demir, M., 2013. Enerji İthalatı Cari Açık ilişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, (9): s.4.

Dünyanın birçok yerinde rastlanabilen kömür, düşük maliyetlerle ulaşılan aynı zamanda temiz ve güvenilir bir enerji kaynağı olması sebebiyle enerji üretiminde kullanılan önemli bir fosil yakıttır. 19. yüzyılda, Büyük Britanya’da konutların ısı ihtiyacının giderilmesi maksadıyla tüketilmeye başlanmış olmasına rağmen bir enerji kaynağı olarak XVIII. yüzyıl sonlarına doğru önem kazanmaya başlamıştır. Başta Büyük Britanya olmak üzere, Batı ülkelerinde kömürün demir cevherini ergitmekte kullanılmaya başlanması, zamanla Sanayi Devrimi sürecinin gerçekleşmesine yol açmıştır. Çünkü modern sanayinin temeli, demir-çelik üretimine, söz konusu sanayinin kurulup gelişmesi ise, taş kömürünün bu alanda yakıt olarak kullanılmasına dayanır⁵⁰.

Kömür rezervlerinin büyük önem taşıdığı ülkemizde sadece %15’i geleneksel madencilik yöntemiyle çıkarılmaktadır. Enerji ihtiyacının % 25’i kömürden karşılanan dünyamızda, kömür yataklarında yaklaşık 60 yıl daha kullanılabilecek seviyede kömürün var olduğu hesap edilmektedir⁵¹.

1.2.2.3.Doğalgaz

Çevrim santrallerinin elektrik üretiminde, türevleri yakıt olarak yaygın biçimde kullanılan ve sanayi tesislerini besleyen doğalgaz, metan (CH₄) daha az oranda etan (C₄H₁₀) ve propan (C₄H₈) gibi hidrokarbonlardan oluşmaktadır⁵².

Fosil yakıtlar arasında en temiz olarak yer alan doğalgaz, sanayide hammadde şeklinde ve elektrik üretiminde kullanılmakla birlikte ülkemizdeki rezervleri oldukça kısıtlı olan bir kaynaktır⁵³. Çıkarım aşamasının kolay olmasına rağmen tüketim alanlarına ulaştırılması yüksek maliyetlidir. Tüketim noktalarına dağılımı ise çelik

⁵⁰ Doğanay ve Coşkun, s.9.

⁵¹ Ağaçbiçer, G., 2010. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Türkiye Ekonomisine Katkısı ve Yapılan Swot Analizler. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Çanakkale.

⁵² Erkan, A. Ç. (2014), “Küresel Doğal Gaz Krizlerine Karşı Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması ve Enerji Arz Güvenliği İçin Kriz Yönetimi”, Sosyal Bilimler Dergisi, 7: s.84.

⁵³ Kumbur vd. s.2.

doğal gaz boruları veya basınca dayanıklı çelik tüplerle sıvılaştırılmış olarak sağlanmaktadır⁵⁴.

Mutfak gazı olarak kullanımının yanı sıra sanayinin enerji ihtiyacını karşılama konusunda, büyük rol oynayan doğalgazın avantajları şu şekilde sıralanabilir⁵⁵,

- Kömür, petrol gibi is, kül gibi yanma sonucu atıklar bırakmadığı için çevreci ve temiz bir enerji türüdür.
- Kullanımı esnasında ön hazırlık ya da ilave enerjiye ihtiyaç duymadığından işletme ve bakım maliyetleri düşüktür.
- Diğer yakıt sistemleri ile karşılaştırıldığında daha güvenli bir yakıt sistemine sahiptir.
- Yüksek verimlilikte yanmaya sahiptir.
- Kokusuz bir gazdır.
- Binalarda yakıt tankı için ayrıca bir alana ihtiyaç olmadığından saklama ya da depolama maliyeti yoktur.

1.2.2.4. Nükleer Enerji

Nükleer enerji, atomdan daha küçük parçacıkların çeşitli reaksiyonlarla bir araya gelmesi ya da parçalanması ile meydana gelen bir enerji çeşididir. Nükleer reaktörler yoluyla elektrik enerjisine dönüştürülen ve füzyon sonucu ortaya çıkan nükleer enerji, çeşitli malzemeler ve nükleer yakıt içerisinde ısı enerjisini, ısı enerjisi kinetik enerjiyi ve nihayetinde elektrik enerjisini meydana getirir⁵⁶.

Hızlı bir şekilde tükenen petrole alternatif olarak sunulan nükleer reaktörler, toplam elektrik üretiminin yaklaşık %17'sini karşılamakla birlikte nükleer enerji

⁵⁴ Dinçer, M. Z. ve Aslan, Ö., 2008. Sürdürülebilir Kalkınma, Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Hidrojen Enerjisi: Türkiye Değerlendirmesi. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2009-51, İstanbul. s.69.

⁵⁵ Aktacir, M. A., 2014. Doğal Gaz Tesisatı. Harran Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Ders Notu, s.10.

⁵⁶ Gedik, s.25.

kaynaklı oluşan radyoaktif atıkların kontrollü bir şekilde depolanmaları da atmosfere karşı tehlike arz etmemektedir⁵⁷.

Atom çekirdeğinden meydana getirilen bir enerji türü olan ve Fransız fizikçi Henri Becquerel tarafından 1896 yılında keşfedilmiş olan nükleer enerjinin avantajları şu şekilde sıralanabilir⁵⁸,

- Nükleer enerji üretim tesislerinin sera gazı emisyonları salınımı düşük olduğundan küresel ısınmaya olumsuz katkısı sınırlı düzeyde olmaktadır. Petrol, kömür ve doğal gaz gibi elektrik üretimi sağlanan kaynaklara göre daha az karbondioksit salınımı içermektedir.
- Nükleer santraller enerji arz güvenliği açısından daha etkilidir. Nükleer santral işletmelerinde uzun yıllar ihtiyaç duyulan nükleer yakıt depolamak hem kolay hem de ucuzdur.
- Nükleer santrallerden elektrik üretimine geçiş ile elektrik üretiminde kaynaklarda çeşitlilik elde edilecektir.
- Nükleer enerji teknolojisi hazır bir teknoloji olmasının yanı sıra geliştirilmiş bir enerji türüdür.
- Nükleer bir santralden yüksek oranda elektrik sağlanabilir. Nükleer yakıt alınıp yıllarca depolanabilir. Fakat diğer fosil kaynakları depolama şansı yoktur. Ayrıca uzun vadede elektrik üretim fiyatlarında istikrar sağlanabilmektedir.
- Enerji sağlanması hammadde hacmine göre çok yüksektir.
- Nükleer santral kurulumu için çok fazla bir araziye ihtiyaç duyulmamaktadır.
- Enerji üretimi için çok az miktarda hammaddeye ihtiyaç vardır.
- Rezerv potansiyeli yüksektir. Petrolde rezerv ömrü 30-40 yıl iken nükleer enerjide 150 yılı bulmaktadır.

⁵⁷ Kumbur vd, s.2.

⁵⁸ Muradov, E., 2012. Almanya'nın Nükleer Enerji Politikasını Etkileyen Faktörler. Öneri.C.10.S.38. Temmuz 2012: s.109.

Bunların yanı sıra nükleer enerjinin dezavantajları ise şu şekildedir⁵⁹.

- Üretimin her aşamasında ortaya çıkan radyoaktivite sebebiyle ortaya çıkan atıklar nedeniyle tehlike arz etmektedir. Atıkların zehirliliğinin %99'u en az 600 yıl sonra yok olmaktadır.
- Uranyum hacim olarak hafif bir maden olsa da, çıkarımı esnasında yüksek miktarda arazi işlendiğinden yüksek miktarda atık madde oluşur.
- Nükleer santrallerin, spesifik coğrafi özelliklere sahip alanlarda kurulması bir zorunluluktur. Yer seçiminde hammadde önemli olmasa da soğutma suyuna ve pazara yakınlık önemli bir faktördür.
- Kaza riski nükleer santrallerde oldukça yüksektir. Yüksek olması çığ düşmesi, deprem ve heyelan gibi doğal afet olaylarının kaza riskini artırdığından, nükleer santrallerin yer seçiminde bu afetlerin göz önüne alınması gerekmektedir. Nükleer santrallerde oluşabilecek teknik arızalar çevreye radyoaktif kirletici yayacağından, nükleer santraller yüksek nüfus yoğunluğuna sahip yerleşim yerlerinden uzakta tesis edilmelidirler. Aksi takdirde çok büyük zararlara yol açabilirler.
- Atom, hidrojen ve nötron bombalarının sırasıyla yakıcı etkileri hep bu enerji kaynağının eseri olduğundan, nükleer güç insanlık için çok büyük tehlike oluşturmaktadır.

Nükleer enerji teknolojisine sahip ülkeler sivil ve askeri alanlarda kapsamlı araştırmalar yürütmektedirler. Araştırmalar yeni bilimsel ve endüstriyel sektörlerin oluşmasına sebep olduğundan, dolaylı olarak farklı nitelikteki işgücü istihdamının yapılması ve yeni yatırımların desteklenmesi ile ulusal ekonomiye imkan sağlamaktadır⁶⁰.

⁵⁹ Temurçin, K. ve Aliağaoğlu, A. (2003), "Nükleer Enerji ve Tartışmalar Işığında Türkiye'de Nükleer Enerji Gerçeği", Coğrafi Bilimler Dergisi, 1(2): s.28.

⁶⁰ Ağaçoğlu, s.9.

1.2.2.5.Uranyum

Radyoaktif elementler arasında olan ve hemen hemen her çeşit kayaç içerisinde bulunan Uranyum (U), M.H. Klaproth tarafından 1789 yılında keşfedilmiştir. 1700'lü yıllarda radyoaktiviteyle ilgili yeterince bilgi olmadığından bulunan diğer elementlere benzetilen uranyum, önemli bir bilim adamı olan Dimitri Mendeleev'in 1896 yılında yaptığı çalışma neticesinde radyoaktif element olarak tanımlanmıştır⁶¹.

Uranyumun, önemli bir bölümü gemi ve denizaltılarda nükleer yakıt ya da silah olarak ve ya nükleer santrallerde kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak; seramiklere renk sağlamak amacıyla, cihazların üretiminde (*tıp ve endüstriyel alanında*),fotoğrafçılıkta ve bazı tepkimelerde katalizör olarak da kullanılmaktadır⁶².

Arzı ve talebi dünya nüfusuna, yeni enerji kaynaklarına, yeni teknolojilere ve en önemlisi de dünyadaki politik gelişmelere bağlı olarak değişecek olan uranyumun, dünya rezervlerinden 1 milyon 700 ton Avustralya'da, yaklaşık 750 bin ton Kazakistan'da, yaklaşık 510 bin ton Kanada'da, 507 bin ton Rusya'da ve 13 bin tonu ise Türkiye'dedir. 2016 yılında elde edilen verilerine göre, enerji santrallerinde (*nükleer*) yakıt olarak tüketilen uranyum üretiminde ise; Avustralya, Kazakistan ve Kanada başta gelmektedir (*Toplamda bu üç ülke uranyum üretiminin yaklaşık % 71'ini gerçekleştirmektedir*)⁶³.

1.2.2.6.Toryum

Adını eski yunan mitolojisinde savaş tanrısı olan Thor'dan alan ve Radyoaktif elementler arasında yer alan Toryum ilk kez Norveçli mineralog M.T Esmark tarafından 1828 yılında keşfedilmesine karşın İsveçli kimyager J.J. Berzelius tarafından tanımlanmıştır⁶⁴.

⁶¹ Eroğlu, G. ve Şahiner, M., 2017. Dünyada ve Türkiye'de Uranyum ve Toryum. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, s.2.

⁶² Yıldız, N., 2016. Uranyum ve Toryum. Ankara, 86, s.4.

⁶³ Eroğlu ve Şahiner, s.13.

⁶⁴ Eroğlu ve Şahiner, s.20.

Yaklaşık 60 adet mineralin içinde rastlanan toryum üretiminde yalnızca thorite ve monazit kullanılmakla birlikte, bu mineraller çoğunlukla nadir toprak elementleriyle birlikte bulunmaktadır⁶⁵. Yakıt döngüsü içerisinde Uranyumdan daha az diğer trans-uranyum ve plütonyum elementleri üretildiğinden, nükleer santrallerde bulunan en temiz yakıt olarak kabul edilmektedir⁶⁶.

Ticari ölçekte tüketim miktarının olamaması sebebiyle, bu elementin enerji hammaddesi niteliğinde tüketimi oldukça düşük seviyelerdedir. Enerji hammaddesi kullanımı haricinde, farklı kullanım alanları içerisinde tüketilen toryum miktarının düşük olması ve yıllık ortalama 700 ton toryum dioksitin dünya üretiminin tamamının monazitin yan ürünü şeklinde elde edilmesi sebebiyle, toryumun işletilmesi için kullanılan yatak yoktur⁶⁷.

Toryum ihraç ve ithal eden ülkeler incelendiğinde ise, Avustralya başta olmak üzere Gabon, Nijer gibi ülkelerin üretimlerinin tamamını, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Kanada'nın ise üretimlerinin belirli bir kısmını ihraç ettiği belirlenmiştir. Bunların yanı sıra, İsveç, İngiltere, Japonya ve İsviçre'nin tüketimlerinin tamamını ithal ederken ABD, Fransa ve Almanya'nın tüketimlerinin belirli bir kısmını ithal ettiği tespit edilmiştir⁶⁸.

⁶⁵ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu Jeotermal Enerji Çalışma Grubu Raporu Nükleer Enerji Hammaddeleri Uranyum – Toryum, 1996, s.25.

⁶⁶ Eroğlu ve Şahiner, s.23.

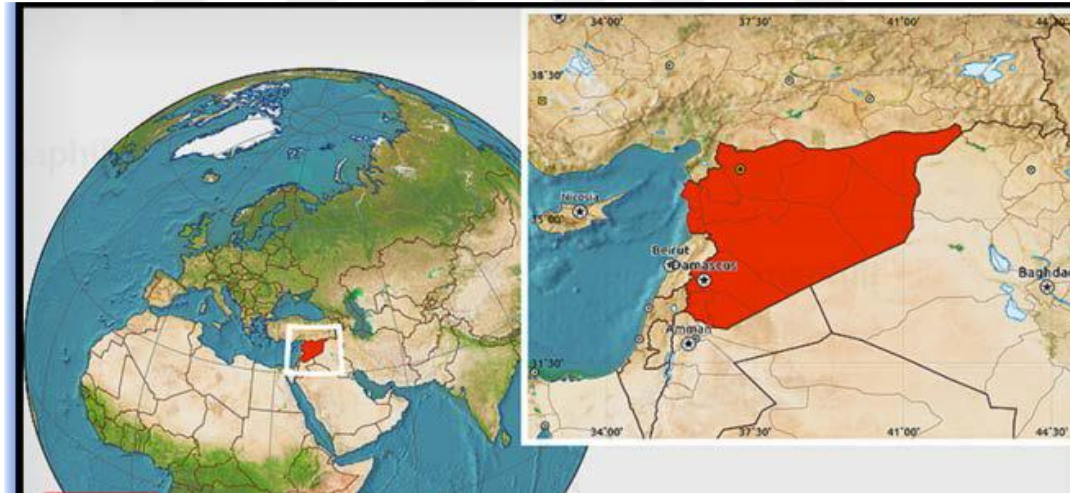
⁶⁷ Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Toryum, <http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/toryum>.

⁶⁸ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, s.13.

İKİNCİ BÖLÜM

SURİYE'YE GENEL BİR BAKIŞ

Tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Suriye, mezhep farklılıkları, coğrafi özellikleri, karmaşık siyaseti ve çeşitli etnik grupları ile dikkatleri üzerine çeken bir ülkedir. Afrika ve Asya kıtalarının geçiş güzergahında olması, Ortadoğu'da Lübnan, Irak, İsrail, Türkiye ve Ürdün ile sınırının ve Akdeniz'e kıyısının olması nedeniyle, jeopolitik konum ve stratejik açıdan da oldukça önem arz etmektedir. Belirtilen bu özellikleri sebebiyle de pek çok devletin ilgisini çekmiş ve elde edilmek istenmiştir⁶⁹. Bu bölümde Ortadoğu enerji hatlarının Akdeniz'e ulaşmasında coğrafi olarak kritik öneme sahip olan ve bu sebeple yaklaşık 10 yıldan beri dünya güçlerinin vekâlet savaşının merkezi haline gelen Suriye'ye genel bir bakış yapılmaktadır. Bu noktada Arap Baharının Suriye'yi etkilemeye başladığı 2011 tarihi ekonomik ve sosyal mukayeseler için başlangıç olarak alınması uygun görülmüştür.

Harita 1: Suriye'nin Coğrafi Konumu⁷⁰

⁶⁹ Ömer İshakoğlu, 2012. Suriye Tarihi (Osmanlı Dönemi Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Hayat 1800-1918), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, s.38.

⁷⁰ TESAD, 2017. Suriye Krizi Hakkında Genel Analiz. <https://www.tesadernegi.org/suriye-krizi-hakkinda-genel-analiz.html> (ET: 17.12.2019).

2.1. Suriye'nin Tarihsel Süreci

1918 yılında Mondros Antlaşması ile İngiltere'ye ve Sykes-Picot Antlaşmasıyla Fransa'ya verilen Suriye, Fransız kuvvetlerinin bölgeden çekilmesiyle 1946 yılında bağımsızlığını kazanmıştır⁷¹.

17 Nisan 1946 yılında bağımsızlık kazanan Suriye, birçok darbe dönemi yaşamıştır. 1949 yılında Hüsnü Zaim'le başlayan darbe dönemi, 1970 yılı Hafız Esad yönetimine kadar sürmüştür. Hafız Esad tarafından yapılan darbe ülke için yeni bir başlangıç olmuş ve 1971 yılında gerçekleştirilen referandumla %99,2 oya sahip olan Hafız Esad devlet başkanı seçilmiştir⁷².

2000 yılında Hafız Esad'ın ölmesiyle oğlu Beşşar Esad, 10 Temmuz günü referandum yapmış ve %97 oy alarak devlet başkanı seçilmiştir⁷³. Böylelikle Hafız Esad'ın kurguladığı “yumuşak geçiş” evresi başarıyla tamamlanmıştır. Beşşar Esad, babasından kısmen farklı olan bir siyaset politikası izlemiş ve halkın çeşitli kesimlerinden gelen reform taleplerini dikkate alarak ‘Şam Baharı’ olarak anılan reform hareketini başlatmıştır⁷⁴.

Ancak çok zaman geçmeden demokratikleşme yolunda atılan bu ciddi adımlardan sonra Esad, izlediği politikayı değiştirmiş ve reformlara karşı nötr bir tavır izlemiş, 2001’de muhaliflere baskı uygulamaya yeniden başlamış ve Reform isteyen sivil toplum kuruluşlarını kapatmıştır.

Esad, dış politikada ise ABD ve İsrail’e karşı İran ile yakınlaşmış, daha sonra Rusya ve Çin’le olan ilişkilerini geliştirmeye ve güçlendirmeye çalışmıştır⁷⁵. Ancak 2011 yılında Tunus’ta başlayan ayaklanmalar, Suriye’yi de etkisi altına almış ve ülkenin iç savaşa sürüklenmesine sebep olmuştur.

⁷¹ Ali Demirel, 2019. Ortadoğu’da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Aralık, s.77.

⁷² Erdal İnce, 2017. Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, s.263.

⁷³ BBC News, 2015. Syrian President Bashar al-Assad: Facing down rebellion.

<http://www.bbc.com/news/10338256> (ET:18.08.2019).

⁷⁴ Yasin Atıloğlu, 2009. Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi. Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1, Güz, s.76.

⁷⁵ Çağatay Özdemir, 2016. Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?. Bilgi(33), Kış, s.93.94.95.

Devlet başkanı olduktan sonra özgürlükçü bir yapıda olduğunu göstermeye çalışsa da, kısa bir süre sonra baskıcı yönetim benimsemesi ve başlattığı reform hareketlerinin oldukça yavaş ilerlemesi sonucu; 2010 yılında Tunus'ta başlamış olan ve Bahreyn, Mısır, Libya, Ürdün ve Yemen gibi ülkeleri de etkileyen Arap Baharı döneminde halk ayaklanmış ve iki tarafında zararlı çıkacağı bir iç savaş haline gelmiştir⁷⁶.

Suriye Devleti Arap Bahar'ının uğradığı ancak etkisinin en sert olduğu ülke olmuştur. Şam yönetimi özellikle Tunus ve Mısır da ki gelişmelerin aynılarının kendi topraklarında yaşanmaması düşüncesi ile sokak gösterilerine müdahalelerde oldukça pasif davranmış ve bu yolla gösterilerin yavaş yavaş etkisinin azalacağını düşünmüştür. Ancak özellikle batılı ülkelerin bölgedeki belirsizliği artırma yönündeki girişimleri ve ülke dışından on binlerce radikal görüşlü savaşçının ülke içine girmesi ile birlikte sosyal kargaşa kontrol edilemeyecek bir seviyeye ulaşmış ve merkezi yönetim topraklarının özellikle sınır bölgelerinde ki hâkimiyetini, başkentin ve önemli bölgelerin daha güçlü korunması düşüncesinden dolayı bırakmak zorunda kalmıştır. 2015 yılında yönetimin hâkimiyetinde olan toprak yüzölçümü olarak en düşük seviyeye gerilerken özellikle Rusya ve İran'ın gerek askeri gerek lojistik yardımları sayesinde güney sınır bölgeleri ve Deyrizor hattında ciddi kazanımlar elde etmesiyle savaşılan cepheyi Halep-İdlib bölgesine taşımıştır. Suriye ordusu tarafından Suriye'nin en büyük şehri olan Halep'in 2016 yılı sonunda alınması ile birlikte muhalif grupların İdlib bölgesine sıkıştırılması ve 3 yönden kuşatılması sağlanmıştır. 2020 yılı itibari ile Suriye yönetimi ülkenin büyük şehirlerinin neredeyse hepsine sahipken bu şehirlerin bağlantı yollarının da büyük kısmını kontrol altına almayı başarmıştır.

2.2. Suriye'nin Nüfus ve Etnik Yapısı

Suriye'nin Irak, Ürdün, Türkiye, İsrail ve Lübnan ile sınır bulunmaktadır.

Para birimi Suriye Lirası olan Suriye'nin resmi dili Arapçadır⁷⁷.

⁷⁶ M. Turan, Çağlar ve Fuat, Aksu, 2019. Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler. International Journal of Social Inquiry Cilt/ Volume 12, Sayı/ Issue, 2 s.510.

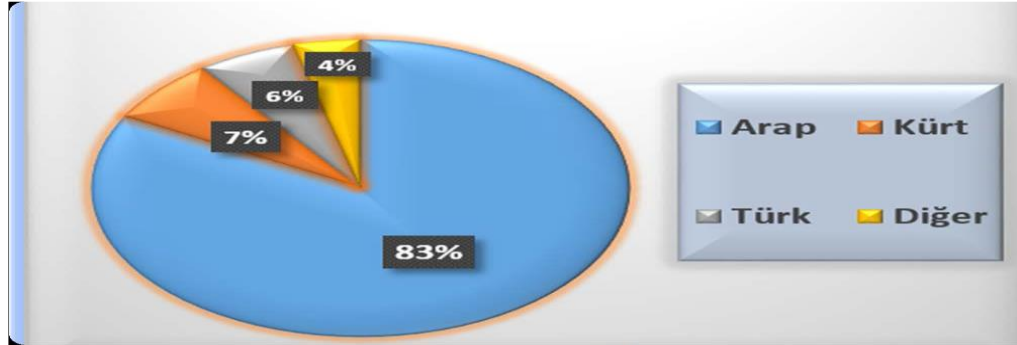
⁷⁷ Haberport.com, 2020, <https://haberport.com/yasam/suriye-nufusu-ne-kadardir-2020-suriye-nufusu-rakamlari-h30015.html> (ET: 17.03.2020).

2011 yılında; toplam nüfusu 21 milyondan fazla olan ülkenin, doğumda yaklaşık yaşam beklentisi kadınlarda 77 yıl iken erkeklerde 72 yıldır. Yaklaşık 184 bin karasal, 1.550 su olmak üzere toplam 185 bin kilometrekare yüzölçümüne sahiptir. Kilometrekare başına düşen kişi sayısı ise 115'tir. 2020 yılında ise; Halep (1,116,513 kişi), Şam (313.300 kişi), Humus (265.150 kişi), Hama (240.300 kişi), Lazkiye (95.453 kişi), Deyrizor (87.000 kişi) ve Rakka (70.220 kişi); Suriye'de en çok kişi barındıran şehirlerin başında gelmektedir⁷⁸.

Tablo 2: 2011 ve 2020 yılı Suriye'nin Demografisi ve Coğrafyası

Değişkenler	2011 yılı	2020 yılı
Nüfus	21.070.917	17.356.194
Yüzölçümü	185.180 km ²	183.630 km ²

2020 yılı Şubat ayı verilerine göre; toplam nüfus 17.356.194 kişi olarak gerçekleşmiş olup, yüzölçümünde 1,55 km²'lik bir azalma meydana gelmiştir.

Grafik 1: 2011 yılı Suriye Nüfusunun Etnik Dağılımı⁷⁹.

%83'ü Arap olan ülkede %7 Kürt kökenli, %6 Türk ve %4 diğer kökenden insan yaşamını sürdürmekte iken bu sayı 2011 yılında meydana gelen kaos ortamıyla

⁷⁸ Haberport.com, 2020, <https://haberport.com/yasam/suriye-nufusu-ne-kadardir-2020-suriye-nufusu-rakamlari-h30015.html> (ET: 17.03.2020).

⁷⁹ Mehmet Enes Bağlama, (2016). Suriye'nin Stratejik Önemi ve Demografik Yapısı. <https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.html> (ET: 17.03.2020).

değişikliğe uğramıştır. 2020 yılında ise %60-65'i Arap, %9'u Kürt ve %4'ü Türkmen olarak gerçekleşmiştir.

2.3. İç Savaş Dönemi ve Suriye Ekonomisi

Mısır ve Tunus'ta yönetimlerin el değiştirmesi ve oluşan kaos ortamı ile birlikte, Suriye'de ki ayaklanmalar 2011 yılının Mart ayında boyut değiştirerek, iç karışıklık şeklinde sahne almıştır. Ülkede yaşanan iç karışıklıkla birlikte, Suriye'nin elinde bulundurduğu doğalgaz ve petrol bölgeleri olan Haseke, Deyrizor, Rakka ve Humus bölgelerini 2015 yılında IŞİD ele geçirmiş ve ülkenin toplam enerji kaynağının %70'ine yakın olan doğalgaz ve petrol yataklarına sahip olmuştur. 2011 yılı öncesinde toplam 27 milyon ton olarak gerçekleşen petrol eşdeğeri (Mtoe) enerji üretimi, 2015 yılına gelindiğinde, sadece 4 milyon ton Mtoe seviyesinde gerçekleşmiştir⁸⁰. Bu durum özellikle Suriye sanayisinde ciddi daralmaya böylelikle Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'da gerilemeye sebep olmuştur. Bu daralmanın yarattığı en büyük sıkıntı işsizlik oranlarında artış olarak karşımıza çıkmıştır. Suriye parasının iç savaş sırasındaki değer kaybı ülke ekonomisinde alım gücünü eritirken iç talep tamamen temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelmiş, bu sebeple diğer sektörlerde faaliyet gösteren pek çok firma üretim faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Kamu harcamaları ise bu dönem zarfında olabildiğince minimuma indirilmiş, ilgili kaynaklar iç savaşın finansmanına aktarılmıştır.

2.3.1. Ekonomik Yapı

Suriye ekonomisi, petrol, tarım, hizmete ve endüstriye dayanmaktadır⁸¹. 2000 yılında gerçekleştirilen ekonomik reformlar ile ticari liberalizasyon kapsamında Orta Doğu'da bulunan ülkeler arasında yükseliş trendine girmiştir. Yine 2000 yılında serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren Suriye'nin temel gelir kaynakları ise dış yardımlar, petrol, yurt dışında çalışan Suriyeli işçilerin döviz gelirleri, tarım ve hayvancılıktır. Balıkçılık ve ormancılık faaliyetleri çok fazla gelişmemiş olup, sanayi ürünlerinin arasında ise pamuk, yün ve ipek dokuma,

⁸⁰ Toraman, İ. (2015). Arap Baharı ve Suriye, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.61.

⁸¹ CIA World Fact Book, Syria's Economy <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (ET:02.10.2020).

işlenmiş gıda ve un, çimento, cam, gübre, ayakkabı ve deri eşya, kimyasal maddeler, elektrikli aletler ve makine yer almaktadır⁸². Ülke sanayisinin merkezleri ise şu şekildedir. Büyük kısmı iç piyasada tüketilen tarımsal ürünlerin çoğu, Halep-Şam'ın hattının batısında üretilirken, ticaret sanayisinde üretilen ürünlerin merkezi olarak, Halep, Şam, Lazkiye, Deyrizor, Homs ve Tartus sıralanabilmektedir⁸³. Petrol merkezleri Halep ve Deyrizor çevresi ile Banyas'ta ki rafineriler olurken, Seramik ve tekstil merkezleri gibi hafif sanayi üretimi ile gıda işleme tesislerinin büyük çoğunluğu, tarım alanlarının bulunduğu yerlere yakın olan Homs, Halep ve Şam'da bulunmaktadır. Bunlara ek olarak ise ülkenin en büyük iki liman şehri olarak bulunan Tartus ve Lazkiye'nin uluslararası ticaret merkezi konumunda olduğu söylenebilir.

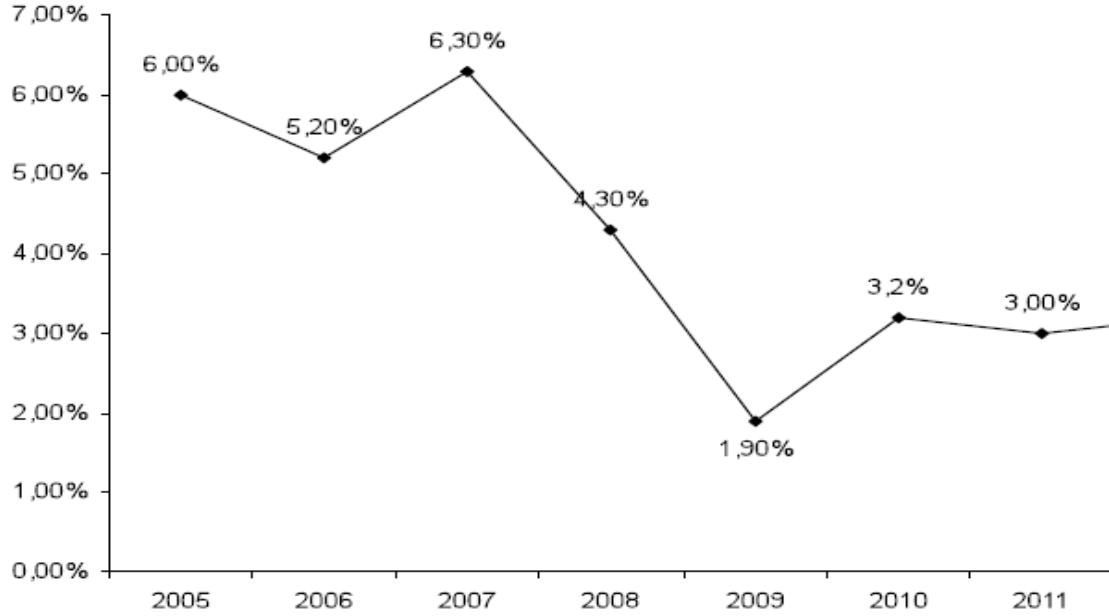
Belirtilen bu merkezlerde üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanması maksadıyla, ülke içinden çok ülke dışına ulaşılması ve ekonomide son derece önemli bir yer tutan ihracatın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle toplam ihracat gelirinin %67'sini ve bütçe gelirinin %50'sini oluşturan petrol ihracatı hayati önem taşımaktadır. Ancak Suriye'de 2011 yılında başlayan iç karışıklıklar, tüm ekonomik faaliyetlerde ciddi anlamda bir küçülmeye sebep olmuş ve en önemli sanayi merkezleri faaliyetlerini durdurma noktasına gelmiştir. Yaşanan iç savaş ve uluslararası yaptırımlar ekonomik faaliyetlerin kesintiye uğramasına dolayısıyla da ekonomik göstergelerin bozulmasına neden olurken, savunma harcamalarına yapılan kaynak aktarımı devlete büyük bir külfet olmuştur. Üretim, ithalat ve ihracatın gerilemesi gelirlerin azalmasına ve bütçe dengesinin büyük oranda bozulmasına neden olurken, döviz gelirlerinin azalması döviz kurlarındaki var olan istikrarın bozulmasına yol açmıştır.

2015 yılına kadar ülkede başta İŞİD olmak üzere terör örgütlerinin ilerleyişinin artması, önemli petrol ve doğalgaz rafinerilerini bu örgütlerin ele geçirmeleri sonucunda ülkenin kalkınmasında büyük önem taşıyan üretim kaynaklarının tamamen ülkenin kontrolünden çıkmasına sebep olmuştur. 2019 yılında birçok bölgenin güvenli hale gelmesiyle birlikte üretim, inşa ve temel

⁸² Nesli Öztürk, 2006. Suriye Arap Cumhuriyeti, İzmir Ticaret Odası, Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü. s.3.

⁸³ Suriye Ülke Raporu, 2012, <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/uploads/Suriye.pdf> (ET:15.03.2020).

hizmetlerin sağlanması maksadıyla, çalışmalar başlatılmıştır. Ancak uygulanan uluslararası yaptırımlar nedeniyle ekonomide çok fazla değişiklikler yaratılamamış, ekonomik faaliyetlerin çöküntüleri giderilememiştir.

Grafik 2: 2011 Yılı Öncesi Suriye GSYİH Artış Hızı⁸⁴

2010 yılında 59,147 milyon dolar olarak gerçekleşen GSYİH'nin artış hızı 2011 yılı iç karışıklığından önce dalgalı bir seyir izlemekteydi. 2007-2009 yılında %4,4'lük değerle sert bir düşüş gösteren artış hızı 2011 yılına kadar artış eğilimine girmişse de ülkede yaşanan sorunlar ile istikrarın sağlanması oldukça zor bir duruma gelmiştir.

Tablo 3: 2013 Yılı Sonrası Suriye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri⁸⁵

	2014	2015	2016	2017	2018
Nominal GSYİH (milyon dolar)	17.795	15.638	11.094	11.864	15.312
Reel GSYİH Artışı (%)	-11,2	-5,4	-2,5	-1,5	5,0
Kişi Başı GSYİH (\$, satın alma gücü paritesi ile)	3.310	3.246	3.249	3.292	3.520

⁸⁴ Suriye Ülke Raporu, 2012.

⁸⁵ Suriye Ülke Profili, 2020. T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.

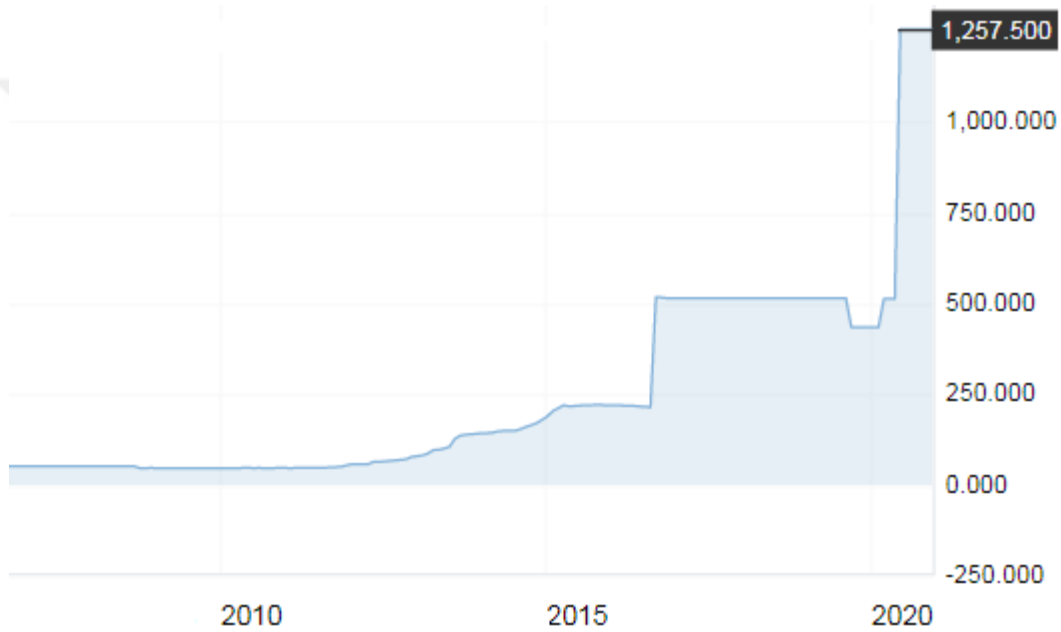
2013 yılı sonrası dönem Tablo 3 üzerinden incelenmiştir. Suriye Devletinin 2017 yılı ile birlikte topraklarında alan hâkimiyeti sağlamaya başlaması, ülke sanayisinin kalbi olan Halep'in tekrar ele geçirilmesi ve Şam Halep yolunun güvenlik altına alınması ekonomik istatistiklerde de olumlu etkilerini hissettirmiştir. Bu etkilerden en önemlisi reel GSYİH rakamlarında kendini göstermektedir. Özellikle yıkılan şehirlerin alt yapı ve konut inşaatları ile birlikte şehirlerarası yolların tekrardan bakım onarımı ülke ekonomisinin tekrardan harekete geçmesine olanak sağlayan en önemli faktör olarak karşımızda durmaktadır. Bu durum uzun süre boyunca daralan iç talebin tekrar canlanmasına ve işsizlik oranlarında da azalışa sebep olmuştur. Ülkenin verimli tarım arazilerinin muhalif gruplarda olmasından dolayı savaşın ilk yıllarında ortaya çıkan gıda enflasyonu bu bölgelerin belli kısmının tekrar Suriye Devletinin kontrolüne geçmesi ve dış yardımlardaki önemli artış ile birlikte bir nebze olsun azalma eğilimi göstermiştir. Özellikle Suriye Lirasının reel alım değerindeki düşme dövizin yanında altına olan talebi ciddi şekilde arttırmıştır. Altın ve dövizde ki değer artışının görülmeyen bir diğer sebebi ise ülkeden göç edenlerin yanlarında getirdikleri bu kıymetlerin ülkeden çıkması sonucu oluşan kıtlıktır.

Suriye ekonomisinin geleceği ile ilgili yapılan pek çok çalışma ülke ekonomisinin 2011 ekonomik seviyesine ulaşmasının onlarca yıl alacağını göstermektedir. Süren savaş döneminde ülkenin ciddi zarar gören alt yapı, bina ve ulaşım sistemlerinin yerine konması oldukça maliyetli olacağı gibi bunu finanse etme olanağı da imkân dâhilinde gözükmemektedir. Bu noktada başta Rusya olmak üzere pek çok devlete ilgili faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için çeşitli ekonomik ve jeopolitik imtiyazların verilmesi zaruret arz etmektedir. Burada en önemli imtiyaz maddeleri olarak Suriye'nin Akdeniz limanlarının işletilme haklarından, topraklarında konuşlanacak uzun süreli askeri üslerin verilmesi, enerji kaynaklarının işletilmesi haklarının verilmesi gibi pek çok seçenek gösterilebilir.

Fiziki Sermaye eksikliği yanında belki daha da önemli olan diğer husus Suriye'nin insan gücünü ciddi oranda kaybetmesidir. Ülkenin entelektüel sermayesinin ağırlıklı olarak yaşadığı Şam ve Halep'ten başka ülkelere ciddi oranda göçler olması ve gidenlerle yapılan pek çok araştırmadan elde edilen sonuçlara göre

geri dönüşlerin tatminkâr olmayacağı hususu ülkenin nitelikli insan gücünden uzun bir süre boyunca mahrum kalacağını göstermektedir.

Suriye 2003 yılından itibaren parasını değerlendirmek üzere bazı reformlar yapmıştır, ilk olarak liberalleşmeyi hızlandırmaya çalışmıştır⁸⁶. Bu reformlar doğrultusunda 2005 yılında özel bankaların döviz satmalarına müsaade edilmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında kredi erişimini kolaylaştırmak ve yatırım çekmek amacıyla, yatırımcıların farklı ülke bankalarından kredi çekmeleri ve oluşan faizlerini ödemeleri yolunda engeller azaltılmıştır. 2009 yılında Suriye vatandaşlarının para transferlerinde yapılan kısıtlamaları daha da azaltmıştır.

Grafik 3: Suriye Parasının Dolar Cinsinden Değeri ⁸⁷

Grafik 3'te Suriye lirasının ABD doları cinsinden değeri gösterilmiştir. 2011 yılının Mart ayında 1 ABD Dolarının değeri Suriye lirasıyla (SYP) 47 SYP'den işlem görürken, ülkede var olan iç karışıklık nedeniyle 2017 yılının Temmuz ayında 1 ABD Dolarının değeri SYP cinsinden 500 bandında gerçekleşmiştir. SYP'nin değer kaybetmesi, enflasyon oranının artmasına sebep olurken ülkede ki alım gücü oldukça düşmüştür. Ülkede yaşayanlar sadece mecburen tüketilmesi gereken gıdaları alabilmektedir. 2017-2019 arasında stabil olarak ve yaklaşık 500 SYP bandında

⁸⁶ Perthes, V., 2006. Syria Under Bashar al-Asad: Modernisation and the limits of Change. Londra: Oxford University Press.

⁸⁷ Trading Economics, <https://tr.tradingeconomics.com/syria/currency> (ET:01.06.2020)

ilerleyen değerler 2019 yılının son çeyreğinde azalma eğilimine girmiş olsa da 2020 yılının son çeyreğinde tarihinin rekor seviyelerini görmüştür.

2.3.2. Ekonomi Politikaları ve Dış Ticaret

Büyük ölçüde tarım, hizmet sektörü ve imalata dayanan bir karma ekonomi uygulanan Suriye’de, ekonomi büyük ölçüde devletin elinde bulunmaktaydı (*Elektrik üretimi, bankacılık, petrol ve çimento gibi alanlarda devletin ağırlığı net hissedilmekteydi*). 2000 yılında başlatılan reform çalışmaları ile birlikte, devletin ekonomide bulunan ağırlığının azaltılması ile yabancı sermaye, özel sektör ve rekabet ortamı teşvik edilmiş, bunu sonucunda ise ülkeye yabancı yatırımların yapılması sağlanmıştır⁸⁸. Ülkeye en fazla yatırım yapan ülkelerin başında Katar gelmektedir. Suudi Arabistan ve BAE ise yatırım yapan diğer bölge ülkeleridir. Ülkeye daha çok yatırım çekebilmek maksadıyla yapılan reformlar, farklı ülkelerle işbirliği anlaşmalarını da beraberinde getirmiştir.

Atılan adımlar şu şekilde belirtilebilir: Ekim 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üyelik başvurusunda bulunan Suriye, 2010 yılında gözlemci statüsü kazanmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren Arap Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması’na (GAFTA) üye olan Suriye, 17 Arap ülkesi ile Serbest Ticaret Anlaşmaları, Güney Kıbrıs ve Ermenistan ile Tercihli Ticaret Anlaşmaları, AB ile Ortaklık Anlaşması mevcuttur. Yapılan Ortaklık Anlaşması, tarım ürünlerinde uygulanan gümrük tarifeleri ile ticaretteki teknik engellerin kaldırılmasını, fikri mülkiyet haklarının korunması ve ticaretteki anlaşmazlıkların çözüm yöntemleri ile ilgili taahhütler içermektedir⁸⁹. Türkiye ile Suriye arasında ise karşılıklı yatırım ve ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi maksadıyla, 2007 yılında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, sanayi malları için uygulanan gümrük tarifelerinin ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması, bitki ve hayvan sağlığı önlemleri, yapısal uyum, iç vergilendirme, damping, devlet yardımları, fikri hak, sınai hak ve ticaret mülkiyet hakkı gibi konularla ilgili taahhütler içermektedir. Menşeli sanayi ürünlerinden bazılarının gümrük

⁸⁸ Suriye Ülke Raporu, 2019. Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Arge Şubesi s.4-5.

⁸⁹ Suriye Pazar Araştırması, 2018. Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası. <https://www.sutso.org.tr/dis-ticaret/22/suriye-pazar-arastirmasi> (ET:01.06.2020)

vergilerinin sıfırlanması, bazılarının ise gümrük vergilerinin aşamalı olarak sıfırlanması kararlaştırılmıştır. Suriye menşeli ürünlerin Türkiye'ye girerken uygulanan gümrük vergilerinin ise kaldırılması uygun görülmüştür⁹⁰. Bunlara ek olarak, 2000'li yıllarda dış ticaret politikası ithal ikamesine dayanmaya doğru giden dış ticaret politikasında, ağır gümrük düzenlemeleri yer almaktadır. Bu gibi nedenlerle ülkenin ihracatındaki büyüme sınırlı kalmıştır. İmalat sektöründe sağlanan çeşitlilik ile birlikte, imal edilen çok fazla ürün, gelişen ve yenileşen piyasaların benzer nitelikteki ihraç ürünlerinin kalitesi ile rekabet edememekteydi. Ayrıca Suriye, 2000'li yılların başında merkezi planlı ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmiştir. Bu kapsamda, dış ticaret hacminin artmasına paralel bir şekilde dış ticaret açığı verilmeye başlanmıştır. 2007-2011 yılları arasında dış ticaret açığı yıllık 7-10 milyar dolar aralarında gerçekleşmiştir⁹¹. Oluşan iç savaş ile birlikte oluşan siyasi istikrarsızlık, sadece temel ihtiyaçların karşılanmasına ağırlık verilmesine, ekonomik bir politika belirlenememesine neden olmuş, uygulanan yaptırımlar ile birlikte ülkenin dış ticareti hızlı bir şekilde gerilemeye başlamıştır.

⁹⁰ Suriye İş Yapma Rehberi, 2010. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İstanbul. 24. https://www.deik.org.tr/uploads/suriye_is_yapma_rehberi.pdf (ET:01.06.2020)

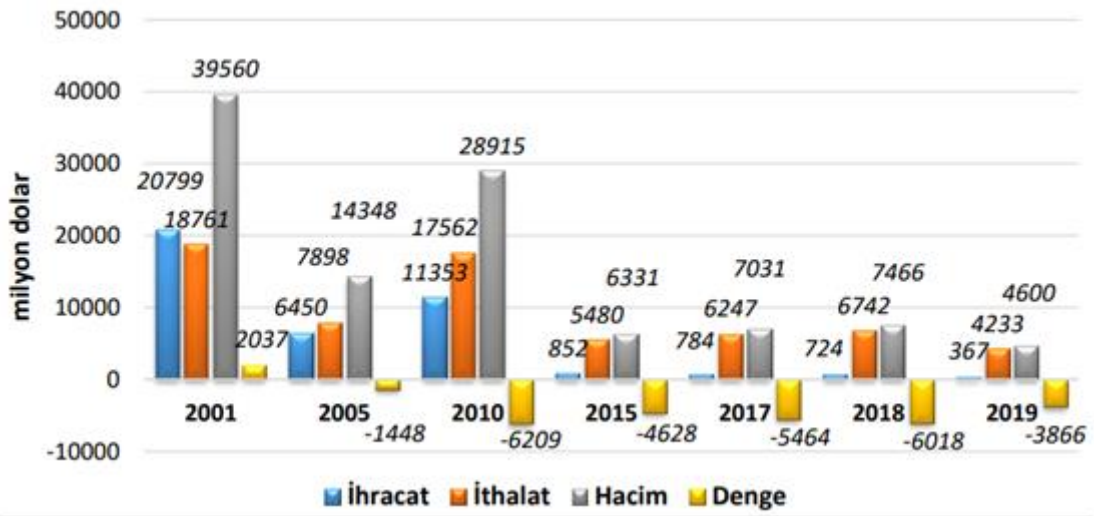
⁹¹ Suriye Pazar Araştırması, 2018.

Tablo 4: Suriye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)⁹²

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2007	7 097	14 468	21 565	-7 372
2008	8 548	18 038	26 586	-9 490
2009	6 087	16 224	22 311	-10 138
2010	8 697	18 698	27 395	-10 002
2011	8 015	18 295	26 310	-10 279
2012	2 261	8 478	10 739	-6 217
2013	1 490	6 519	8 009	-5 029
2014	1 114	7 352	8 466	-6 237
2015	843	5 316	6 159	-4 472
2016	810	4 775	5 585	- 3 965
2017	686	4 826	5 512	- 4 140

2011 yılında meydana gelen iç karışıklıktan öncede dış ticaret açığı veren Suriye 2011 yılından sonra ekonomik anlamda oldukça zarar gömüş, ithalat ve ihracat durumu gittikçe kötüleşmiştir. Tablo 4'te 2011 iç karışıklık dönemi öncesi ve sonrası ekonomik durum yer almaktadır. 2011 yılında 8.015 milyon dolar olan ihracat, 2012 yılında sert bir düşüş göstererek 2.261 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2011-2017 yılları arasında toplam %73'lük bir azalma meydana gelmiştir. Aynı şekilde 2011 yılında 18.295 milyon dolar olan ithalat, ülkenin savunma alanında zorunlu ihtiyacı olan araç ve gereçlerin temini maksadıyla yaklaşık 14 bin milyon dolar azalarak 2017 yılında 4.826 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2011-2017 yılları arasında toplam %134'lük bir azalma meydana gelmiştir. Yapılan anlaşmalar ve uygulanan işbirlikleri ile ekonomisini canlandırmaya çalışan Suriye'nin ticaret hacmi ise, 2011 yılında 26.310 milyon dolar iken 2012 yılında 10.739 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2011-2017 yılları arasında %208'lik azalma göstermiştir.

⁹² Suriye Ülke Profili, 2020.

Grafik 4: Suriye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon Dolar) ⁹³

Grafik 4'te 2001-2019 yılı arası ihracat, ithalat, ticaret hacmi ve dış ticaret dengesi verileri yer almaktadır. 2001 yılında 39.560 milyon dolar, 2010 yılında 28.915 milyon dolar olarak gerçekleşen dış ticaret hacmi 2019 yılına gelindiğinde 4,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Suriye'nin son yirmi yıllık döneminde dış ticareti incelenecek olursa, genellikle dış ticaret açığının verildiği görülmektedir. İhracat verileri 2001-2010 yılları arasında dalgalı bir seyir izlerken oluşan iç karışıklık döneminde azalışa geçmiş 2019 yılında 367 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat verileri de tıpkı ihracat gibi dalgalı seyir izlerken, 2019 yılında 4.233 milyon dolar olmuştur.

2.3.2.1. İhracat

İhracat, ülke içinde üretilen bir malın, diğer yabancı ülkelere belirli bir döviz karşılığında satılmasıdır. Diğer adı dışsatımdır olan ihracat, dış ticaret verilerinin olmazsa olmaz başlıklarından biridir. Suriye'de diğer ülkeler gibi ihracatçı konumunda bir ülkedir. Başlıca ihraç ürünleri olarak ise, petrol, tekstil, fosfat, pamuk, canlı hayvan, sebze ve meyve olarak sıralanabilir. Diğer ürünler ise, çay, kahve, baharat, sebzeler, yumrular ve bazı kök, toprak, taş, çimento, kükürt, tuz, alçı, kireç, örülmeyen giyim eşyası ve giyim aksesuarı, yün ve yapağı, hububat,

⁹³ Suriye Ülke Profili, 2020.

dokunmuş mensucat, mika, amyant gibi maddelerden eşyadır. İhracatta tekstil, %10 pay ile petrolden sonra gelen ikinci üründür.

Tablo 5: Suriye'nin İhraç Ettiği Ürünler⁹⁴

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019	Pay (% 2019)	Değişim (% 2018-2019)
TOPLAM İHRACAT (Diğerleriyle)		783 867	723 515	367 227	100	-49,2
1509	Zeytinyağı ve fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	97 441	133 753	90 977	24,8	-32
909	Anason, rezene, kişniş, kimyon, kimyonu tohumu ve ardıç meyveleri	119 390	73 319	40 810	11,1	-44,3
802	Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	45 247	50 074	21 497	5,9	-57,1
702	Domates (taze/soğutulmuş)	1 623	3 997	20 533	5,6	413,7
2510	Tabii kalsiyum fosfatlar, tabii alüminyum kalsiyum fosfat ve fosfatlı tebeşir	2 061	30 993	11 469	3,1	-63
1003	Arpa	0	0	10 117	2,8	0
5101	Yün ve yapağı (kardesiz/taranmamış)	12 725	16 478	9 005	2,5	-45,4
711	Geçici olarak konserve edilmiş sebzeler	6 534	7 310	8 529	2,3	16,7
6802	Yontulmaya veya inşaata elverişli işlenmiş taşlar (kayagan taşı hariç), mozik için küp şeklinde taşlar, granüller	14 519	10 905	8 413	2,3	-22,9
910	Zencefil, safran, zerdeçal, kekik, defne yaprakları, köri ve diğer baharat	8 770	10 055	8 396	2,3	-16,5
713	Kuru baklagiller (kabuksuz) (taneleri ikiye ayrılmış)	19 985	9 016	7 515	2	-16,6
804	Hurma, incir, ananas, avokado ve guava armudu, mango ve mangost (taze/kurutulmuş)	7 240	10 960	5 845	1,6	-46,7
2001	Sebze, meyve, sert kabuklu meyve ve yenilen diğer bitki parçaları (sirke/asetik asitle hazırlanmış veya konserve edilmiş)	3 978	5 322	5 324	1,4	0
7601	İşlenmemiş alüminyum	6 313	5 938	5 271	1,4	-11,2
901	Kahve, kahve kabuk ve kapçıkları, içinde herhangi bir oranda kahve bulunup kahve yerine kullanılan ürünler	3 548	3 754	4 564	1,2	21,6

Tablo 5’de Suriye’nin 2017-2019 yılları arasında ihraç ettiği ürünler ve elde edilen gelirler yer almaktadır. 2017 yılında 119.390 milyon dolar ile ilk sırada anason, rezene, kişniş, kimyon, kimyon tohumu ve ardıç meyveleri yer alırken, 2018 yılında 133.753 milyon dolar değerinde zeytinyağı ve fraksiyonları 2019 yılında da 90.977 milyon dolar ile ihracatta ilk sırada yer almıştır. 2018 ve 2019 yılı ihracatı karşılaştırılacak olursa, ihracat oranında 2019 yılında %49’luk bir azalma meydana gelmiştir.

⁹⁴ Suriye Ülke Profili, 2020.

İhracat politikası, yerli ürünleri çeşitli teşvikler ile destekleme fiyatlarının uygulanarak ihracata yönlendirmek olan Suriye'nin ihracat işlemleri, bazı ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir;

- İhracat işlemleri bazı ürünler dışında izne tabi değildir.
- İhracat, Suriye Ticaret Bankasına verilecek döviz iade taahhüdüne bağlıdır.
- Döviz üzerinden elden edilen gelirler, komşu ülkelerin döviz kurundan Suriye Ticaret Bankasınca satın alınmaktadır.
- Meyve, sebze, konfeksiyon ve hayvani ürün ihracatından elde edilen döviz gelirleri bankada kendi isimleriyle muhafaza edebilirler. Diğer ürünlerin ihracatından edinilen gelirlerin % 75'i ihracatçının kendi ismiyle muhafazası, %25'inin ise komşu ülkelerin kurundan Suriye Ticaret Bankasına satılması sağlanmalıdır.
- İhracattan sağlanan döviz, ithal işlemlerinin finanse edilmesi amacıyla, başkalarına devredilebilir⁹⁵.

Yerli ürünlere yönelik yapılan teşvikler ve destekleme faaliyetleri iç savaşla birlikte gerekli beklentileri karşılayamamış olup, ihracat kalemi olarak önemli bir yere sahip olan ve sınırlı sahadan elde edilen petrol üretimi, petrol elde edilen bölgelerin hükümet dışı güçlere geçmesi sonucunda önemli derecede azalmıştır. İç savaşın başlaması ile uygulamaya geçen ambargo ve kısıtlamalarla karşı karşıya kalan Suriye'de, Özellikle AB'nin petrol ithalatına getirdiği kısıtlama ve yasaklar ekonomiyi oldukça etkilemiştir. 2011 iç savaşın öncesinde ihracatta ilk sıralarda yer alan fosfat ve petrol, uygulanan ambargolar ve ülke içindeki güvenlik sorunları sebebiyle aksayan üretime bağlı bir düşüş göstermiştir. İç savaşta zedelenen üretim kapasitesi, önemli ihraç ürünlerinden olan tekstil ürünleri ve çeşitli tüketim malları ihracatının azalmasına sebep yol açmıştır. İç savaş sonrasında ise ilk sıralarda yer almaya başlayan malların önemli bir bölümü tarım ürünleri olmuştur⁹⁶.

⁹⁵ Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, 2008. Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi.

⁹⁶ Suriye Pazar Araştırması, 2018.

2017 yılında Suriye'nin ihracatında ilk sırada Lübnan (122 901 milyon dolar), ikinci sırada Mısır (110 792 milyon dolar), üçüncü sırada Suudi Arabistan (80 704 milyon dolar) ve dördüncü sırada Türkiye (70,5 milyon dolar) yer almaktaydı.

Tablo 6: Suriye'nin İhracat Yaptığı Ülkeler⁹⁷

		2017	2018	2019	Pay (% 2019)	Değişim (% 2018-2019)
TOPLAM İHRACAT (Diğerleriyle)		783 867	723 515	367 227	100	-49,2
1.	S. Arabistan	80 704	106 187	149 988	40,8	41,2
2.	Türkiye	70 561	69 389	90 135	24,5	29,9
3.	İspanya	53 010	63 016	18 402	5	-70,8
4.	Almanya	18 618	17 990	16 494	4,5	-8,3
5.	Hindistan	28 891	15 097	15 212	4,1	0,8
6.	Sırbistan	1 747	21 596	11 485	3,1	-46,8
7.	Hollanda	7 778	7 134	9 215	2,5	29,2
8.	ABD	7 460	6 245	6 284	1,7	0,6
9.	Fas	9 330	8 735	5 117	1,4	-41,4
10.	İtalya	8 161	9 108	5 116	1,4	-43,8
11.	Fransa	4 135	3 901	4 871	1,3	24,9
12.	İsveç	3 916	4 901	4 215	1,1	- 14
13.	Rusya	2 913	4 241	3 971	1,1	-6,4
14.	İngiltere	5 109	5 016	3 785	1	-24,5
15.	Belçika	2 423	2 428	3 754	1	54,6

Ancak 2019 yılında 367.227 milyon dolar değerinde yapılan toplam ihracatın %41'ini Suudi Arabistan, %25'ini Türkiye ve %5'ini İspanya ithal ederek ilk üç sırayı bu ülkeler almıştır. 2018 ve 2019 yılı ihracatı karşılaştırılacak olursa, ihracat oranında 2019 yılında %49'luk bir azalma meydana gelmiştir. Ülkelerin ürün ticaretinde en fazla azalış %71 ile İspanya'da olurken, en fazla yükselme ise %55 ile Belçika'da yaşanmıştır.

2.3.2.2.İthalat

İthalat, ülke dışında üretilen bir malın, ülküde bulunan alıcılar tarafından bir döviz karşılığında satın alınmasıdır. Diğer adı dışalımdır olan ithalat, tıpkı ihracat gibi dış ticaret verilerinin olmazsa olmaz başlıklarından birisidir. Suriye'de diğer ülkeler gibi ithalatçı konumunda bir ülkedir. Başlıca ithal ürünleri olarak ise, Makine ve makine ekipmanları, metal ürünleri, hayvan, tekstil, kimyasal ürünler.

⁹⁷ Suriye Ülke Profili, 2020.

Diğer ithal ürünleri ise, mekanik aletler ve cihazlar, kara taşıtları ve aksamları, akü, telefon, plastikler ile bunların mamulleri, bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar, kahve, pirinç, baharat, sigara, değirmencilik ürünleri, nişasta, malt, yumurtalar, süt ürünleri, şeker, telefonlar, bisküvi, sentetik kumaş, örme kumaş, eczacılık ürünleri ve tabii baldır.

Tablo 7: Suriye'nin İthal Ettiği Ürünler ⁹⁸

GTİP	ÜRÜNLER	2017	2018	2019	Pay (%, 2019)	Değişim (% 2018-2019)
TOPLAM İTHALAT (Diğerleriyle)		6 247 465	6 742 012	4 232 811	100	-37,2
1101	Buğday unu	80 370	108 643	105 530	2,5	-2,9
1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları ve bunların fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	120 781	118 552	98 482	2,3	-16,9
8703	Otomobiller	106 224	64 900	75 004	1,8	15,6
1701	Kamış/pancar şekeri ve kimyaca saf sakkaroz (katı halde)	195 443	152 230	74 402	1,8	-51,1
2309	Hayvan gıdası olarak kullanılan müstahzarlar	47 615	83 114	68 054	1,6	-18,1
903	Paraguay çayı	58 728	74 003	59 861	1,4	0
4011	Kauçuktan yeni dış lastikler	71 077	71 253	59 828	1,4	-16
4907	Posta, damga vb. pullar; banknot, hisse senedi, çek defterleri, tahvil vb.	25 354	66 504	59 571	1,4	-10,4
2402	Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar, sigarillolar ve sigaralar	363 482	339 509	58 974	1,4	-82,6
8708	Karayolu taşıtları için aksam ve parçalar	65 880	69 345	54 471	1,3	-21,4
5402	Sentetik filament iplikleri (dikiş ipliği hariç) (perakende olarak satılacak hale getirilmemiş)	35 831	42 508	50 862	1,2	19,7
1006	Pirinç	66 606	66 569	50 529	1,2	-24,1
3004	Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	77 194	78 108	48 854	1,2	-37,5
901	Kahve, kahve kabuk ve kapçıkları, içinde herhangi bir oranda kahve bulunup kahve yerine kullanılan ürünler	60 065	45 692	47 277	1,1	3,5
407	Kuş ve kümes hayvanlarının kabuklu yumurtaları	9 398	5 812	45 648	1,1	685,4

Tablo 7'de Suriye'nin 2017-2019 yılları arasında ithal ettiği ürünler ve elde edilen gelirler yer almaktadır. 2017 yılında 363.482 milyon dolar ile ilk sırada tütün ve tütün yerine geçen purolar, sigaralar bulunurken, 2018 yılında da 339.509 milyon dolar ile aynı ürünler ilk sırada yer almıştır. 2019 yılında ise 105.530 milyon dolar ile buğday unu ithalatı ilk sırada yer almıştır. 2018 ve 2019 yılı ithalatı

⁹⁸ Trademap, 2020

https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1%7c760%7c%7c%7c%7cTOT AL%7c%7c%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 (ET:02.12.2019).

karşılaştırılacak olursa, ithalat oranında 2019 yılında %37'lik bir azalma meydana gelmiştir.

İthalat politikası; yedek parça, hammadde, makine ve ekipmanları, laboratuvar/tıbbi cihazlar, bilimsel ve mühendislik cihazları ithalatının serbest olması, yerli üretimde bulunmayan gıda maddeleriyle tarımsal ürün ithalatının izne tabi olmaması, yerli üretimde bulunan maddelerde ki ithalatın azaltılması, yüksek gümrük vergileriyle lüks madde ithalatının azaltılması ve ithalatın büyük çoğunluğunun ihracat gelirleri ile finanse edilmesi sistemine dayanmaktadır⁹⁹.

Suriye'de uygulanan ithalat politikası;

- Yedek parça, hammadde, tarım ve sanayi makinesi ekipmanları, laboratuvar/tıbbi cihazları ile mühendislik ve bilimsel cihazların ithalatına izin verilmesi,
- Yerli üretimi olmayan gıda maddeleriyle tarım ürünlerinin ithalatına izin verilmesi, ülke içinde üretimi bulunan madde/malların ithalatının kısılanması,
- Gümrük vergisinin uygulanması ile lüks madde/malların ithalatının kısılanması,
- Temel ya da lüks olarak bakılan ithal mallarının farklı gümrük vergisi sistemine tabi kılınması,
- İthalatın çoğunluğunun ihracat gelirleri ile finanse edilmesi gibi prensiplere dayanmaktadır.

Suriye'de ithalat yapılması için gerekli olan belgeler; ticari fatura, konşimento, menşe şahadetnamesi ve paketleme listesidir. Gıda ürünlerinin ithalatında sağlık kontrol belgesi, hayvansal/bitkisel ürünler için ise Karantina Belgesinin bulunması gereklidir. Ülkeye ilk kez dış ülkeden alınacak tıbbi ve ilaç ürünleriyle ilgili menşe ülkenin yetkili kurumu tarafından ihraç belgesinin alınması

⁹⁹ T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020. Suriye Pazar Bilgileri, Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, s.3.

gerekmektedir. Ürün standartları ve Gözetim belgesiyle ilgili olarak Suriye Standartlar ve Metroloji Kurumu'na başvurulması gerekmektedir¹⁰⁰.

Ülkede ithalat izinleri ve kısıtlamalarından sorumlu olan kurum Ekonomi ve Ticaret Bakanlığıdır. Suriye'ye silah, narkotik ürünler, mücevherat, bazı tarım ürünlerinin ve İsrail mallarının ithalatı yasaktır. Tuz, tütün ve buğday benzeri ürünlerin ithalatı, devletin veya devlet tarafından görev verilmiş özel nitelikteki kuruluşların tekelinde bulunmaktadır. Akreditif açılması ile ihracat-ithalat bedelleri transferinden ise Suriye Ticaret Bankası sorumludur.

2011 yılı öncesinde ithalatta çok büyük bir sorun yaşamayan Suriye, iç savaş ile birlikte tıpkı ihracatta yaşanan sorunlar ithalatta da yaşanmıştır. 2010 yılından önce ithalat yapılan ülkelerin başında Suudi Arabistan, Mısır, Çin ve Almanya yer alırken bu süreçte ithalat yapılan ülkelere değişiklik meydana gelmiştir.

¹⁰⁰ Suriye Pazar Araştırması, 2018.

Tablo 8: Suriye'nin İthalat Yaptığı Ülkeler¹⁰¹

		2017	2018	2019	Pay (% 2019)	Değişim (% 2018-2019)
TOPLAM İTHALAT (Diğerleriyle)		6 247 465	6 742 012	4 232 811	100	-37,2
1.	Çin	1 104 989	1 275 207	1 315 799	31,1	3,2
2.	Türkiye	1 363 165	1 344 837	1 225 255	28,9	-8,9
3.	Rusya	279 859	397 225	169 874	4	-57,2
4.	Hindistan	146 137	160 321	153 192	3,6	-4,4
5.	G. Kore	215 888	149 391	142 204	3,4	-4,8
6.	İtalya	105 829	122 820	133 848	3,2	9
7.	Almanya	89 800	103 839	98 335	2,3	-5,3
8.	Tayland	38 101	63 733	76 325	1,8	19,8
9.	Hollanda	62 170	71 109	71 488	1,7	0,5
10.	Fas	47 470	53 657	65 746	1,6	22,5
11.	Brezilya	74 757	59 570	64 555	1,5	8,4
12.	Arjantin	66 372	76 124	60 813	1,4	-20,1
13.	İspanya	48 153	68 740	59 034	1,4	-14,1
14.	Ermenistan	50 024	55 912	56 644	1,3	1,3
15.	Fransa	54 192	102 315	51 873	1,2	-49,3

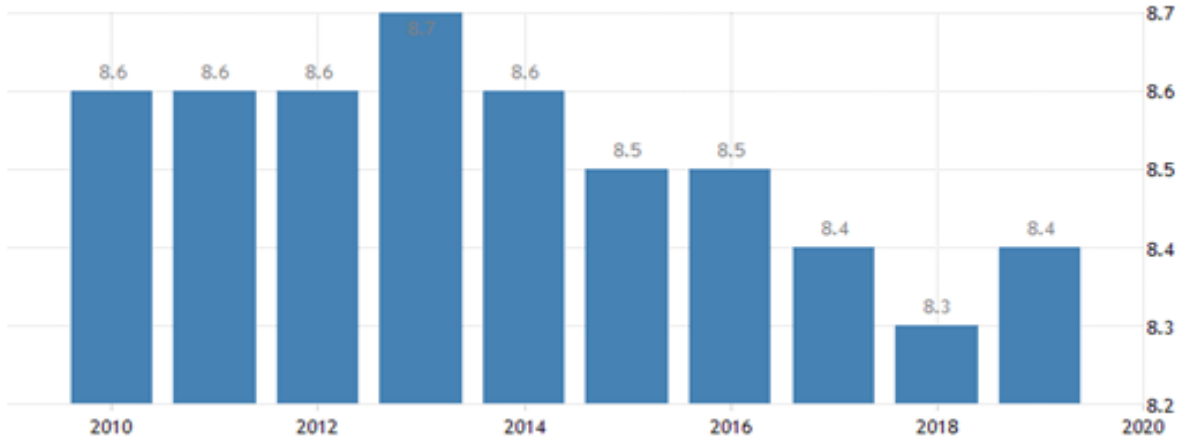
2011 yılından sonra sekteye uğrayan ithalatta, 2017 yılında en çok mal ithal edilen ülke 1.363.165 milyon dolar ile Türkiye olurken, 2018 yılında da bu sıra değişmemiş 1.344.837 milyon dolar ile Türkiye yine ilk sırada yer almıştır. 2019 yılına gelindiğinde, 1.315.799 milyon dolar ile Çin ilk sırada yer almıştır. 2018-2019 yıllarında toplam ithalat hacmi %37 azalmıştır. %57'lik azalış ile en fazla ithalatın kesildiği ülke Rusya olurken, %22 artış ile ithalatı en fazla artan ülke Fas olmuştur. 2010 yılından önce ithalatta Suudi Arabistan %13'lük bir pay ile ilk sırada yer alırken, 2019 yılında ilk on beş ülkenin içerisinde bile yer almamaktadır.

2.3.3.İşsizlik ve Enflasyon

Suriye'nin 2010 yılında nüfusu 21.36 milyon iken 2011 yılındaki çatışma ortamının da etkisiyle 2018 yılında 16.91 milyon olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında her yıl neredeyse 200 binden fazla işgücü piyasasına girmek isteyen kişi olmaktadır. Ancak 2011 yılında başlayan karışıklık ile birlikte ülkede yaşayan vatandaşların çoğu Türkiye, Lübnan ve Ürdün gibi komşu ülkelere sığınmış, sığınmayan vatandaşların ise büyük çoğunluğu işini kaybetmiştir. 12 milyon kişiden fazlası gelir kapısından

¹⁰¹ Trademap, 2020.

olurken, nüfusun yaklaşık %30'u yoksulluk içerisinde yaşamak zorunda kalmış ve hane halkının gıda ihtiyaçları karşılanamaz duruma gelmiştir. Suriye ekonomisinin zaten en önemli sorunları arasında yer alan işsizlik, 2020 yılına gelindiğinde halen önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

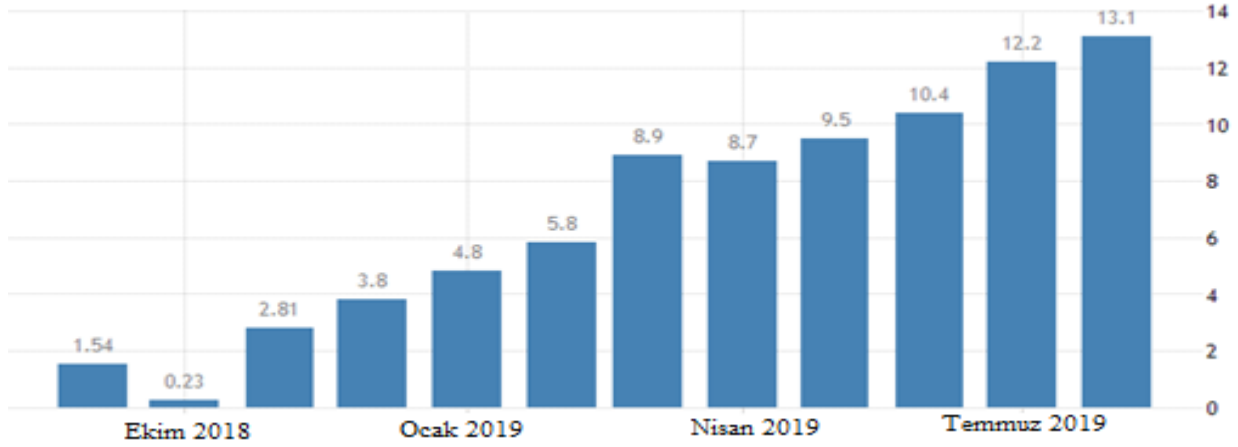
Grafik 5: Suriye'nin işsizlik Oranı (%)¹⁰²

Grafik 5'te 2010 yılı ile 2019 yılı arasında meydana gelen işsizlik oranı gösterilmiştir. 2010 yılında %8.6 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2013 yılında iç savaşın etkisiyle birlikte %8.7 seviyelerine yükselmiştir. Ülkede var olan çatışma ve güvensizlik ortamı ülkeden milyonlarca kişinin göç etmesine neden olmuş, bu durum ise işsizlik rakamlarına yansarak, 2013 ve 2018 yılları arasında işsizlik oranlarında etkisini göstermiştir. 2018 yılı da dahil olmak üzere azalma eğilimine giren işsizlik oranlarında 2019 yılında artış meydana gelerek, %8.4 seviyelerine yükselmiştir.

İşsizlik ile yakından ilişkili olan enflasyonda da durum farklı değildir. Dolaşımda bulunan para ile mal ve hizmetlerin toplam değeri arasında oluşan açığın büyümesi sebebiyle oluşan, fiyatların toptan yükselmesi ile paranın değerinin düşmesi olarak ortaya çıkan enflasyon, işsizlik ile ters orantılı bir şekilde gelişme göstermektedir. Phillips eğrisi ile analiz edilen bu ters orantıda, düşük seviyede

¹⁰² Trading Economics <https://tr.tradingeconomics.com/syria/currency> (ET:02.12.2020).

gerçekleşen işsizlik yüksek bir enflasyonu, yüksek seviyede gerçekleşen işsizlik ise düşük bir enflasyonu ifade etmektedir.

Grafik 6: Suriye'nin Enflasyon Oranı (%) ¹⁰³

Suriye ekonomisi iç savaş nedeniyle aşırı enflasyona maruz kalmıştır. Ülkede oluşan yıllık enflasyonun oranı dünyada oluşan en yüksek enflasyon oranlarından biridir. Grafik 6'da 2018 yılı Eylül ayı ile 2019 yılı Ağustos ayları arasında gerçekleşen enflasyon oranı verilmiştir. 2018 yılı Eylül ayında %1,54 olarak gerçekleşen enflasyon oranı, ilerleyen zamanlarda farklı etkenlere bağlı olarak Ekim 2018 ayında azalma gösterse de sonraki dönemde artış eğilimi göstermiştir. Elde edilen son veri olarak belirtilen 2019 yılı Eylül ayında ise artış eğilimi devam etmiş ve enflasyon oranı %13.1 olarak gerçekleşmiştir.

Ülkede yaşanan ve halen devam eden olaylar nedeniyle bazı verilere sağlıklı bir şekilde ulaşılamamakla birlikte, enflasyon oranının ülkenin GSYİH'sında ne gibi etkiler yarattığı da tam olarak saptanamamaktadır. Yapılan çalışmalar ile enflasyon ile büyüme arasında pozitif etkilerin¹⁰⁴ olabileceği gibi negatif etkilerin¹⁰⁵ de ortaya çıkması söz konusudur. Suriye'nin enflasyon ve büyüme oranı arasındaki ilişki hakkında sağlıklı veriler elde edilemedikçe yorum yapmak oldukça güçtür.

¹⁰³ Trading Economics, <https://tr.tradingeconomics.com/syria/currency> (ET:02.12.2020).

¹⁰⁴ Chang, G.H. ve Black, D.C. 2002. Nonlinearity of Inflation-Growth Relationship and the Optimal Inflation Rate, University of Toledo, s.1-27.

¹⁰⁵ Fishcer, 1983. (267-268) Fishcer, S., 1983, Inflation and Growth. Cuadernos de economia, 20 (61) s.267-268.

2.4. SURİYE’NİN DİĞER ÜLKELER İLE İLİŞKİSİ

Çatışmanın ilk yılında Türkiye, ABD, İran, Rusya ve Suudi Arabistan gibi güçlerin çatışan taraflara sağladığı desteğe rağmen Suriye'deki çatışma bir iç sorun ve iç savaş olarak kalmıştır. 2013'te Suriye'de devam eden iç çatışma ulusal olmaktan çıkmış ve uluslararası gündeme taşınarak diğer devletlerin bu krize doğrudan dahil olmasına sebep olmuştur¹⁰⁶. Bu durumda bazı ülkeler rejim muhaliflerini (*Suudi Arabistan, ABD, Katar ve Türkiye*) desteklemiş olmakla birlikte bazı ülkeler ise (*İran, Rusya ve Çin*) rejimi desteklemiştir. Türkiye iç savaşın başlangıcında temkinli davranırken ilerleyen zamanlarda yüz binlerce mültecinin göç etmesi ve şiddetin etkisinin artmasıyla, olaylara müdahil olmuştur¹⁰⁷.

Ülkelerin Suriye ile ilişkileri incelenecek olursa;

2.4.1. ABD-Suriye İlişkisi

Ayaklanmaların başlamasından önce de parlak seviyede olmayan Suriye-ABD ilişkileri 2011 yılında ABD'nin Şam Büyükelçisini çağırmasıyla, daha da gerilimli bir hal almış ancak bu sebeplere rağmen siyasi yönetim kriz başlangıcında doğrudan müdahil olma girişiminde bulunmamıştır¹⁰⁸. Ancak bir süre sonra kendi ekonomisinin tehdit altında olduğunu düşünmesi ve enerji güvenliğini korunması gerekliliği ABD'yi Suriye krizinde etkin rol oynamaya itmiştir. ABD'nin bu kriz döneminde Irak, Ürdün ve Suriye sınır noktasında kurduğu üs bölgesi ile Suriye'nin güneyinde icra ettiği harekâtlarla İran, Körfez Ülkeleri, Irak ve Hazar Bölgesinin doğalgaz ve petrolünü İsrail'e ulaştırmak, silah ticaretinin gelişmesi maksadıyla; yeni pazarlar elde etmek, İran ve Suriye üzerinden Çin ve Rusya'ya karşı nüfuzunu etkili bir seviyeye çıkarmak Suriye üzerindeki nihai amaçları haline gelmiştir¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Samoylov, Y., 2018. Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikasının Bölgesel ve Küresel Güç Dengelerine Etkisi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek lisans tezi, s.109.

¹⁰⁷ M. Turan, Çağlar ve Fuat, Aksu, 2019. s.519.

¹⁰⁸ Samoylov, Y s.86.

¹⁰⁹ Çelikcan, H., 2018. Rusya'nın Enerji Politikalarının Suriye Bağlamında Türkiye'ye Yansıması. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Programı, Yüksek lisans tezi, s.40.

Bu kapsamda, 2013'te ABD, siyasi baskı ve ekonomik yaptırım yaptığı gerekçesiyle muhaliflere maddi yardım sağlamış, eğitim vermeye ve onları doğrudan silahlandırmaya başlamıştır¹¹⁰.

2014 yılında Suriye stratejisinde 3 faktör etkili hale gelmiştir. Bunlar, muhaliflerin zaman geçtikçe artması, ABD'nin Arap ülkelerindeki Hizbullah, İran ve Suriye nüfuzunu zayıflatmak isteği, silahlı kuvvetinin dolaysız bir şekilde krize dahil olmasının istenmemesi ve Esad'ın iç savaşta mağlubiyete uğradığı durumda kimyasal silahların ABD ve müttefiklerine karşı kullanılması ihtimali olarak sıralanabilir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantısında kritik konular arasında Suriye konusunun yer almasına rağmen, Çin ile Rusya tarafından veto edilmiş ve yaptırım kararı alınamamıştır. Burada herhangi bir kararın alınamaması ve Suriye'yle ilişkilerinin arzu edilen seviyede gelişmemesi sonucu Türkiye, tek taraflı olarak Suriye'ye yaptırım uygulanmaya başlayacağını açıklamış, bunun yanında Avrupa Birliği üyeleri ile AB (*Avrupa Birliği*) şirketleri de aynı şekilde yaptırım uygulayacağını bildirmiş ve Suriye petrol alanında yatırım uygulanması yasaklamıştır¹¹¹.

2015 yılına gelindiğinde ABD (*Amerika Birleşik Devletleri*), muhalif güçleri donatma ve eğitim programını askıya almıştır.

2.4.2. Rusya-Suriye İlişkisi

Parçalanmış bir Suriye istemeyen Rusya, Esad rejiminin iktidarda kalmasını sağlayarak tam anlamıyla bir can simidi konumuna ulaşmış ve uyguladığı politikalarla Ortadoğu'da oyun kurucu bir duruma gelmiştir.

Rusya'ya göre, Suriye'nin kaybedilmesi durumunda Türkiye ve Avrupa pazarlarında sahip olunan enerji üstünlüğü elinden gidecek sonuçta ise mevcut olan yumuşak güç etkisini kaybedecektir. Bu sebepler neticesinde, Rusya özellikle

¹¹⁰ Samoylov, Y s.87.

¹¹¹ Saira, Mohamed, 2012. The United Nations Security Council and The Crisis in Syria. American Society Of International Law, Cilt:16, Sayı:11, s.1-3.

Türkiye ve Avrupa'ya enerji kaynaklarını sağlamada egemenliğini sarsacak çalışmalara engel olmuş ve yeni politikalar üretmiştir. Bu politikalar içerisinde Suriye'de uzun dönemde birliğin sağlanmayacağı planlanarak; Suriye'de ki mevcut enerji alanlarına sahip olmak ve bu enerji kaynaklarının geçiş güzergâhlarını kontrol altında tutmak yer almaktadır¹¹².

2013 yılından sonra Rusya, Suriye'ye lojistik desteği sağlama ve danışmanlık yapma görevini üstlenmiş, 2015 yılında ise askeri alanda Suriye'ye destek sağlamıştır.

2.4.3. Türkiye-Suriye İlişkisi

910 km ile Türkiye'nin en uzun sınırına sahip ülkesi Suriye'dir. Bu iki ülke arasında gerek güvenlik gerekse ekonomik açıdan bağımlılık söz konusudur. 1990 yılların başında arasında soğuk rüzgarların estiği bu iki ülke, 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ve Güvenlik İşbirliği Antlaşmasıyla normalleşmeye başlamış, Irak'a karşı yapılan ABD işgaliyle ise ülkeler ortak bir amaçta buluşmuş ve 2004 yılına gelindiğinde serbest ticaret antlaşması imzalanmıştır. 2007 yılında bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle ticaret hacmi, 1.000.000.00 dolar sınırını aşmıştır¹¹³. Daha nice yapılan anlaşmalarla ekonomi, dış politika, eğitim ve ulaşım gibi alanlarda müzakereler yapılmış ve ilişkiler geliştirilmiştir. 2010 yılında bu iki ülkenin ticaret hacmi 2009 yılına göre %30 artarak 2,5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

İki ülke arasında ilişkiler oldukça iyi bir şekilde ilerlerken Arap Baharı olarak anılan dönem başlamıştır. 2002 ile 2010 yılları arasında çok yakın olan Türkiye-Suriye ilişkileri Arap Baharının başlamasıyla birlikte değişime uğramıştır¹¹⁴.

Arap ülkelerinde başlayan hareketlenmelere destek veren Türkiye, aynı duruşunu Suriye üzerinde sergilemek istemiş ancak Suriye krizinde birçok problemle karşı karşıya kalmıştır.

¹¹² Çelikcan, s.44.

¹¹³ Yeşilyurt, N., 2013. Ortadoğu İle İlişkiler. Baskın Oran (der.) , Türk Dış Politikası Cilt:3, 2013, s.421.

¹¹⁴ Samoylov, s.98.

Suriye'deki olayların en çok etkilediği ülke olan Türkiye, bütçesinde fazla ağırlığa sebep olan enerji konusunda dışarıya bağımlı bir konumdadır. Türkiye'den geçmekte olan boru hatlarıyla, geçmesi istenilen boru hatları projesinin hayata geçirilmesi durumunda; özellikle İran, Irak, Hazar Bölgesi ile Körfez ülkelerinde olan enerji kaynaklarının ihtiyaç sahibi yerlere ulaştırılması ile Türkiye önemli bir ülke haline gelecektir. Bu kapsamda, Türkiye doğalgaz ve petrol elde etme şansı yakalayacak ve enerji anlamında ihtiyaç sahibi ülkeleri doğalgaz ve petrolün ulaştırılmasını sağlayarak, Rusya'nın enerji egemenliğini kırma şansı elde edecektir¹¹⁵. Uzun vadede bahsedilen bağımlılıktan kurtulmaya yönelik yapılan bu planlar, Rusya'nın Suriye'ye bir can simidi edasında destek olması sonucu hayata geçirememiştir.

Suriye'de yaşanan karışıklıkla ve ülkelerin izledikleri politikalarla politik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik açıdan en fazla etkilenen ülke olan Türkiye'de, özellikle ihracat yollarının değişmesi ve Suriye üzerinden sağlanan kara taşımacılığının, deniz taşımacılığına dönüşmesi sonucu çok fazla ekonomik kayıp yaşanmıştır. Bunlara ek olarak savaştan kaçan Suriyelilerin Türkiye'ye sığınması da ülkede ucuz işgücünün oluşmasına, işsizliğe ve sonuçta da sosyal huzursuzluğa sebep olmuştur¹¹⁶.

Bölgede meydana gelen güç boşluğundan yararlanmaya çalışarak ilerleyen PKK terör örgütü, Türkiye sınırlarında üç farklı bölgede hakimiyet kazanmıştır. Bunun yanı sıra Muhalifler Türkiye sınırının çoğunda hakimiyet kazansa da bu bölgelerde IŞİD ve el Kaide hızla güçlenmeye başlamıştır. Irak'tan ve dünyanın farklı ülkelerinden gelen radikal görüşlü kişilerin ve militanların bölgede yoğunlaşmaya başlaması ile birlikte iç savaş farklı bir boyut kazanmıştır. Savaşın ikinci yılından itibaren Muhalifler ülkenin kuzeyinde ve güneyinde alan hakimiyeti kazanmaya başlamış, üçüncü yılda ise ulaşabildikleri en geniş sınırlara ulaşmışlardır. Ancak bu süreçte özellikle IŞİD'in bölgede güçlenmesi tehlike oluşturmaya başlamıştır. İran ve Rusya'nın yardımlarıyla 2013 yılında birazda olsa toparlanmaya başlayan Suriye, Şam ve Halep gibi önemli yerlerde başarılı olmaya başlamıştır. Tüm

¹¹⁵ Çelikcan, s.49.

¹¹⁶ Yalçın, N., 2018. Uluslararası Siyasi Krizlerin Türk Ekonomisi ve Türk Girişimliliğine Etkisi: Suriye Krizi Örneği. Fırat Üniversitesi, Elazığ, s.82.

bu olaylar yaşanırken Türkiye'ye doğru insanların kaçıışı ve sınır boyundaki ticaretten faydalanmak isteyen terör örgütlerinin çabaları da artmıştı. Gelişmelere sessiz kalamayan Türkiye 2016 yılından itibaren askeri müdahale yapmaya başlamıştır.

Türkiye, ilk olarak 24 Haziran 2016 tarihinde başlatılan Fırat Kalkanı Harekatı ile Suriye sınırına askeri müdahalede bulunmuştur. Türkiye'ye tehlike yaratabilecek terör unsurunu temizlemek, bölgede ve sınırda yer alan halkın güvenliğini sağlamak ve göç sorununun çözümü kavuşmasını sağlamak amacıyla, gerçekleştirilen operasyonla birlikte Cerablus, El Bab ve Çobanbey bölgeleri IŞİD terör örgütünden temizlenmiştir. Toplamda 216 gün devam eden bu operasyonda, 67 askerimiz şehit olurken yaklaşık 3,5 bin terörist öldürülmüştür.

Türkiye'nin İkinci askeri müdahalesi ise Zeytin Dalı Harekâtıdır. Türkiye sınırında ve Afrin bölgesinde istikrar ve güvenliği sağlamak, bölgenin IŞİD ve PKK/PYD-YPG/KCK terör örgütlerinden temizlenmesi amacıyla, 20 Ocak 2018 tarihinde başlatılan ve iki yüzden fazla meskun mahal içinde yapılan bu operasyon, 18 Mart 2018 ayına kadar devam etmiştir. İcra edilen operasyonda toplamda (55)Türk askeri şehit olurken, yaklaşık 5000 terörist öldürülmüştür.

Bunlara ek olarak Türkiye, 09 Ekim 2019 tarihinde, Suriye'nin kuzeyinde yer alan ve tek taraflı olarak özerkliğini ilan eden Suriyeli demokratik güçlere karşı, Barış Pınarı Harekatını başlatmıştır. Resulayn ve Tel Abyad bölgelerinde icra edilen bu operasyonda, 20 sivil vatandaş şehit olmuştur. Operasyonun yedinci gününde, ABD ve Türkiye arasında yapılan anlaşmayla 120 saatlik bir ara verilmiş ve ateşkes kararı alınmıştır (16 Ekim 2019). ABD ile kararlaştırılarak verilen 120 saatlik aradan sonra, Rusya ve Türkiye arasında icra edilen Soçi Mütebakatında, bölgenin kontrolünü sağlayan YPG önderliğindeki Suriye Demokratik Güçleri (SDG)'nin Türkiye sınırından 30 km güneyine çekilmeleri için 150 saatlik ara verilmiştir. 29 Ekim 2019 tarihinde verilen süre tamamlanmış ve YPG güçleri bölgeden çekilmişlerdir. Bölgedeki teröristlerin geri çekilmesini sağlayan bu gelişmelerle birlikte ekonomik olarak ABD tarafından bazı girişimler yapılmıştır. Örneğin, Deyrizor ilinde 3 noktada üsse sahip olan ABD, 2 bölgede daha üs kurmak için

çalışma başlatmıştır. Çalışma başlatılan bu noktalara fazla sayıda zırhlı araç, askeri personel, mühimmat ve ağır silah sevk edilmiştir.

Bütün bu bilgiler ışığında, Türkiye'nin uyguladığı politikaların, Orta Doğu'nun olası bir şekilde paylaşılması durumunda hak iddia edebilmesi, diplomatik olarak edinilen tecrübeler ile (*Libya ve Mısır*) Suriye'nin yeniden yapılanmasında söz sahibi olan ülkelerin, yaşanan savaşın sona ermesi durumunda gerçekleştirecekleri projeleri içerisinde ekonomik imkan kazanabilmeyi amaçlamasına yönelik olduğu söylenebilir.

2.4.4. Çin-Suriye İlişkisi

ABD'nin Suriye ve Ortadoğu politikalarını eleştiren Çin, Suriye'de üsse sahip olmaması nedeniyle, savaşın başlangıcında hiçbir tarafta yer almamıştır. Rusya ile birlikte hareket eden ülke, Suriye'ye uygulanacak olan dış müdahalelere tepki göstermiş, muhaliflerle ateşkes ilan edilmesi gerektiğini savunmuştur. IŞİD'in gerçekleştirdiği terör eylemleri sonucu bölgede aktif rol alan Çin, 2016 yılında ilk kez terör ile mücadele yasasını onaylayarak farklı ülkelere asker desteği sağlamanın önünü açmıştır¹¹⁷.

2.4.5. İsrail-Suriye İlişkisi

Suriye meselesinde belirsiz bir tavır sergileyen İsrail, İran ve ya Hizbullah'ın siyasi etkisinin varlığına karşı çıkmaktadır. İsrail'in Suriye'ye karşı bir tehdit unsuru olduğunun farkında olarak bu süreçte bazı istekler sunmuştur¹¹⁸. Bunlar arasında, Suriye sorununun ikili olarak görüşülüp çözüme kavuşturulması, Türkiye'nin arabuluculuk rolünden çekilmesi, Hizbullah ve İran'ın silah bırakmaları yer almaktadır.

2.4.6. Katar-Suriye İlişkisi

Katar Suriye savaşında muhalefete destek veren taraflar içerisinde yer almıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri enerji faktörüdür. Esad rejiminin savaşı

¹¹⁷ M. Turan, Çağlar ve Fuat, Aksu, 2019. s.523.

¹¹⁸ Yılmaz, T., s.62.

kaybetmesi durumunda İran-Suriye ittifakı imha olacak ve Katar bundan ekonomik çıkar sağlayacaktır. 2011 yılında İran'dan Suriye'ye kadar uzanacak olan doğal gaz hattının inşaatı için mutabakat imzalanmış, bu boru hattının Suriye'den Akdeniz'in kıyısına ve nihayetinde Yunanistan'a ulaştırılması amaçlanmıştır. Kendi doğalgaz yataklarından elde edeceği gelirden faydalanamayacak duruma gelecek olan Katar, bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Bu durum ise muhalefete sağladığı desteğin asıl amacını oluşturmaktadır¹¹⁹.

Bu ülkelerin yanında çıkar çatışması yaşayan diğer ülkelerden biri olan İran Suriye yönetimine destek sağlamış, yer altı kaynaklarının taşınma noktası olarak plan yapan Fransa, muhaliflerin yanında yer almış, Mısır ise politikasında net bir tavır sergilememiştir.

Kısacası, bölgeyi yeniden yapılandırmaya çalışan ABD ve müttefikleri, menfaat ve çıkarlarını koruma mücadelesi içerisinde olan Rusya, ülkesini emniyete alma çabası içerisinde olan ve Ortadoğu'da yayılmak isteyen İran, uygulanan politikalardan rahatsızlık duyan Arap ülkeleri ile bu çatışma ortamından en çok etkilenen Türkiye, yaşanan Suriye sorununa müdahil olmuştur.

2019 yılının Aralık ayında, Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsü nedeniyle, ülkelerin siyasi olarak ilişkileri askıya alınmıştır.

¹¹⁹ Yılmaz, T., s 97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURIYE GÜVENLİK KRİZİNİN SURIYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Arap Baharı ilk olarak sokak olayları olarak başlamasına rağmen kısa bir sürede birçok ülkede iç karışıklık ve sonrasında iç savaşa dönüşmüştür. Arap Baharından en çok etkilenen ülke ise Suriye olmuştur. Esad yönetimi karşıtı ülkelerin isyancılara yardım etmesi, Suriye Ordusunun bölünmesi gibi olaylar ülkenin büyük bir iç savaşa sürüklenmesine neden olmuştur¹²⁰.

Gelir kalemleri: tarım, dış yardımlar, dışarıda çalışan işçilerin gelirleri ve petrol olan Suriye, ekonomik gelişimi takip etmek ve istikrarı sağlamak amacıyla kalkınma planları hazırlamış ve uygulamaya çalışmıştır. Ancak geniş petrol rezervleri ve stratejik konumu itibarıyla ülkede yaşanan karışıklıktan oldukça etkilenmiş ve bir türlü ülkede tam olarak istikrar sağlanamamıştır.

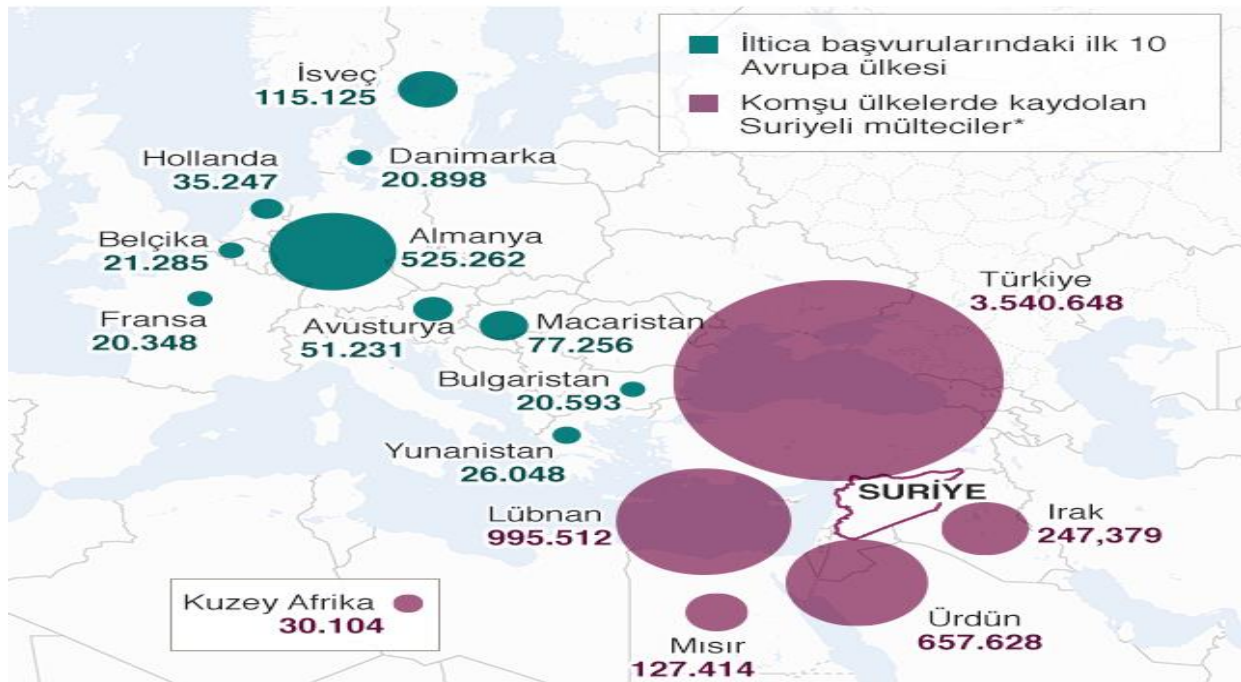
Sağlanamayan istikrar neticesinde, ülkede güvenlik sorunu en önemli sorun haline gelmiştir. PKK/KCK, IŞID gibi terör örgütlerinin baskıcı ve yıkıcı tutumu sonucunda yüz binlerce kişi ölmüş ya da ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Üstelik terör örgütlerinin bu tutumu güvenlik sorununun yanında, başta eğitim ve sağlık gibi temel gereksinimler olmak üzere birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar incelenecek olursa;

3.1. Sığınmacılar sorunu

Farklı nedenlerle ortaya çıkabilen göç olgusu, küçük gruplar ya da toplulukların bulundukları yerlerin değiştirilmesi ile ortaya çıkan kültürel, toplumsal, siyasi ve ekonomik bir hareketliliklerdir. Yüzyıllardır insanlar genellikle zorunlu olarak (*Gerek can güvenlikleri endişesi gerekse meydana gelen doğa olayları*) göç ederken, kimi zamanda daha olgun şartlara sahip olabilmek maksadıyla gönüllü olarak yer değiştirmiştir. Önceleri doğal afetler veya ekonomik kaygılar sebebiyle oluşan göç hareketleri son yıllarda ülkelerde oluşan siyasi çekişmeler, iç savaşlar, baskıcı rejimler ve mezhep çatışmalarının yol açtığı güvenlik kaygısıyla gerçekleşmektedir.

¹²⁰ Oytun Orhan, 2014. Suriye İç Savaşı ve Ortadoğu'da Güvenlik, Ortadoğu Analiz, Cilt:6, Sayı.63, Temmuz-Ağustos, s.36.

Suriye’de yaşanan ve oldukça uzun süren karışıklık hali sığınmacılar sorununu meydana getirmiş, karışıklıktan kaçan vatandaşlar Ürdün, Irak, Lübnan ve Türkiye’ye sığınmıştır. Sağlık, alt yapı, elektrik, su şebekesi, yol, ulaşım, köprü, öncelikli ihtiyaç alanlarıdır. Bu nedenle tecrübeli olan Türkiye belirtilen bu konularda oldukça avantaj sunmaktadır. Ayrıca bu ihtiyaçların yanında Türkiye tarafından; bankacılık hizmetleri, haberleşme, eğitim, barınma ve yiyecek hizmeti [AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı) koordinasyonu] sağlanmaktadır¹²¹.

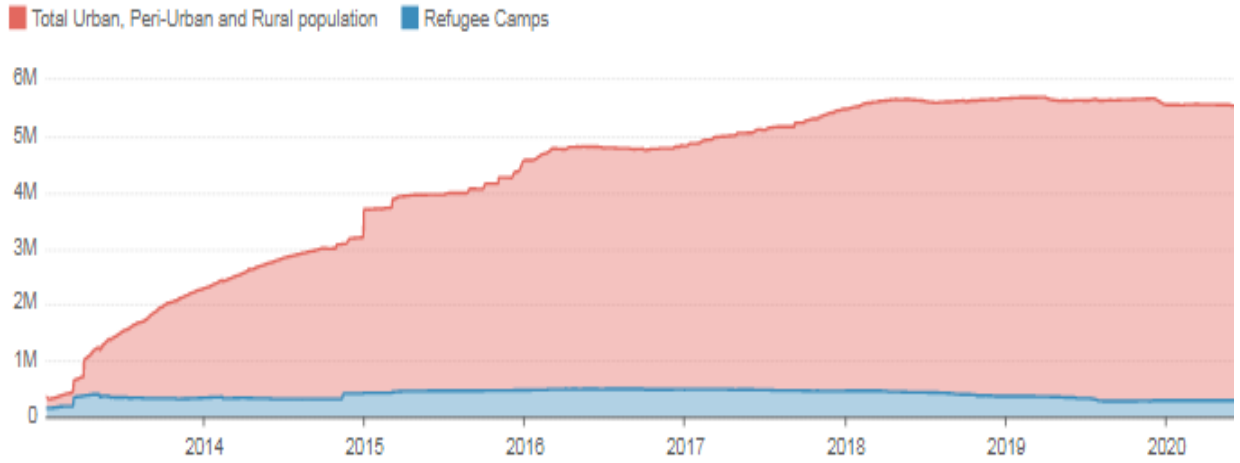
Harita 2: 2018 Şubat Ayı Suriyeli Sığınmacıların Ükelere Göre Dağılımı¹²²

252 kişinin Cilvegözü sınırından girişiyle başlayan göç hareketi, dünya üzerinde halen devam etmekte olup, Harita 2’de da görüldüğü gibi, 525.262 kişi Almanya’ya irtica başvurusunda bulunmuş ve 3.540.648 kişi Türkiye’ye sığınmıştır.

Özgür Suriye Ordusu, özellikle 2019 yılının yaz aylarından itibaren M-5 karayolunun rejim güçlerinden tekrar almak amacıyla, askeri bir harekâta girmiştir. Rus Hava Kuvvetlerinin de katıldığı harekât sonucunda ilk olarak Morik, ardından Han Şeyhun geri alınmıştır. TSK (*Türk Silahlı Kuvvetleri*) gözlem noktasına yakın bu

¹²¹ İdil Bilgiç Alpaslan, (2012), “Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Ağustos, s.11.

¹²² BBC.com.tr. 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> (ET: 22.03.2020).

Grafik 7: Kayıtlı Suriyeli Mülteci Eğilimi¹²⁴

2020 yılı Kasım ayı UNHCR istatistikleri Grafik 7’de gösterilmiştir. Bu verilere göre; 06 Ocak 2013 tarihinde 358.698 kişi mülteci konumundayken bu sayı giderek artmış ve 05 Ocak 2014’te 2.292.015 kişi, 04 Ocak 2015’te 3.693.617 kişi, 15 Ocak 2016’da 4.5678.347, 05 Ocak 2017’de 4.827.183 kişi, 02 Ocak 2018’de 5.479.998 kişi, 10 Ocak 2019’da 5.672.981 kişi, 05 Ocak 2020’de ise 5.556.442 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 18 Kasım 2020 tarihinde ise 5.580.518 kişiye yükselmiştir.

Yer ismi	Kaynak	Veri tarihi	Nüfus
Türkiye	Türkiye Hükümeti	18 Kasım 2020	% 65.1 3.635.410
Ürdün	BMMYK	4 Kasım 2020	% 11.9 661.997
Irak	BMMYK	31 Ekim 2020	% 4.3 241.738
Mısır	BMMYK	31 Ekim 2020	% 2.3 130.187
Lübnan	BMMYK	30 Eyl 2020	% 15,8 879.529
Diğer (Kuzey Afrika)	BMMYK	31 Ocak 2020	% 0.6 31.657

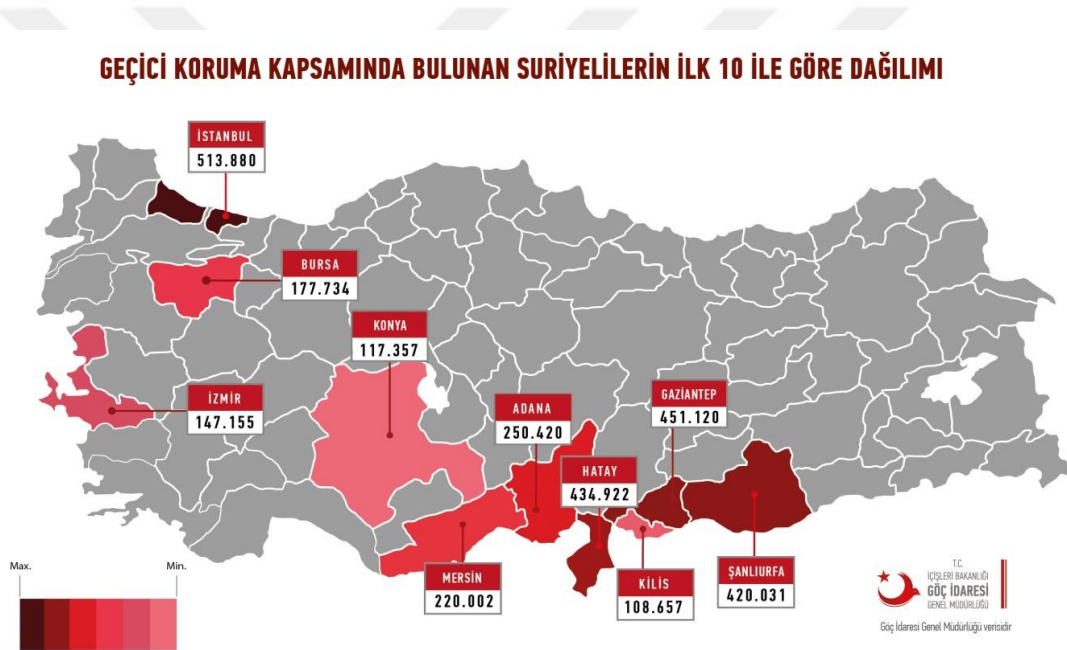
Tablo 9: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Sayısı¹²⁵

¹²⁴ UNCRH, 2020, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#category-23> (ET: 29.11.2020).

¹²⁵ UNCRH, 2020.

Yine UNHCR'nin 2020 yılı Kasım ayı istatistiklerine göre¹²⁶, Suriye'den ayrılarak mülteci konumuna gelen toplam 5.580.518 kişi Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerine sığınmıştır.

Türkiye, Avrupa ile Asya arasında bir köprü konumunda olması sebebiyle sığınmacılar için adeta geçiş güzergâhı halini almış, 2012 yılında 14.237 olan sığınmacı sayısı yıllar içinde artarak 2020 yılının Mart ayında 3.588.131 kişi, 2020 yılının Ekim ayında ise 3.630.702 kişi olarak gerçekleşmiştir¹²⁷. 910 km ile Türkiye'nin en uzun sınırına sahip ülkesi Suriye'den 18 Kasım 2020 tarihinde %65 oranı ile en fazla göç alan ülke olmaya devam etmektedir.

Harita 4: 2020 yılı Geçici Korumaya Alınan Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı¹²⁸

Harita 4'te Suriyeli sığınmacıların yerleştirildiği ilk 10 il yer almaktadır. Bu iller arasında; İstanbul, Bursa, Konya, İzmir, Adana, Gaziantep, Hatay, Mersin, Kilis ve Şanlıurfa yer almaktadır. 2020 yılı Mart ayında en fazla sığınmacının yer aldığı il İstanbul (495.783 kişi) olurken, en az sığınmacının bulunduğu yer ise Kilis (112.798 kişi)'tir.04 Kasım 2020 yılı verilerine göre ise; en fazla sığınmacının yer aldığı il

¹²⁶ UNCRH, 2020.

¹²⁷ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

¹²⁸ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020.

İstanbul (513.880 kişi) olurken, en az sığınmacının bulunduğu yer ise Kilis (108.657 kişi)'tir.

Sığınmacıların gelmesiyle ülkede ciddi nüfus artışı yaşanmıştır. Yaşanan nüfus artışı ile birlikte birçok sorun meydana gelmiştir. Bu sorunların başında sağlık, dil, eğitim, yapısal uyum, psikolojik ve sosyal uyum yer almaktadır¹²⁹.

Türkiye'nin uygulamak zorunda kaldığı müdahale hareketleri ile sığınmacıların bir kısmı evlerine geri dönebilmiş ve sınır boyundaki doğrudan terör tehlikesi azaltılmıştır.

3.1.1. Eğitim

Eğitim, belirli bir dalda, belirli bir konuda beceri ve bilgi kazandırma, geliştirme ve yetiştirme işidir. Aynı zamanda en temel haklardan biridir. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kıyaslamasında, aradaki farkların başında eğitim gelmektedir. Eğitim görmeyen çocuklar ve kişiler her türlü tehditle karşılaşabilirler. Suriye'de meydana gelen savaş ortamından neredeyse en çok etkilenme eğitim alanında görülmektedir. 2011 yılının 6 Mart tarihinde Dera'da bulunan Banin Lisesinde yaklaşık 15 yaşlarında olan 15 çocuğun duvara rejim karşıtı slogan yazmaları sebebiyle gözaltına alınarak, işkence görmeleri Suriye'de büyük protestoların yaşanmasına neden olmuştur. 2011 yılı 29 Nisan tarihinde protestolardan birinde yer alan ve henüz 13 yaşında bir Ortaokul öğrencisi olan Hamza Hatip hakkında gözaltı kararı verilmesi ve ağır işkence görmesi sonucunda hayatını kaybetmesi Suriye'de başlayan iç çatışmanın daha da şiddetli hale gelmesine sebep olmuştur¹³⁰. Halen devam eden savaş Hamza gibi birçok çocuğun hayatını kaybetmesine sebep olmaya devam etmektedir. Çocuklar üzerinde etkili olan bu olumsuz durum, şüphesiz ki eğitim ile birlikte aşılabacaktır.

¹²⁹ Göker, Göksel ve Keskin, Savaş, 2015. Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi - Sayı 41 / Güz 2015 Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, s.231,233.

¹³⁰ NTV, 2011, Suriye'nin Yeni Kahramanı. <https://www.ntv.com.tr/dunya/suriyenin-yeni-kahramani,F4PHBnNCk06sbN5DSk-Pbw> (ET:07.12.2020).

Ancak ne yazık ki savaşın dokuzuncu yılında eğitime erişmek oldukça zor bir hale gelmiştir. Savaş ortamından kaçarak bu durumdan en az etkilenmek isteyen aileler sığındıkları ülkelerde çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır.

2005 yılında, Suriye’de okuma yazma bilen sayısı ortalama % 86,65 seviyelerinde ve Orta Doğudaki ülkelerden oldukça yüksektir. Suriye’de, 2011 yılında başlayan ve halen devam eden savaş sebebiyle göç eden sığınmacıların çoğu kamplarda kalmaktadır. Kamplarda kalanlar için eğitim imkanı sağlanmaktadır. Ancak kamp dışındaki çocuklara aynı imkan sunulamamaktadır¹³¹.

Farklı ülkelere sığınan Suriyelilere eğitim imkanı sunulmaktadır. Bu ülkeler başta Türkiye olmak üzere Ürdün ve Lübnan olarak sıralanabilmektedir.

3.1.1.1. Türkiye’de Eğitim

Türkiye’de yaşayan 4 milyon Suriyeli vatandaşın 1,74 milyonu çocuk olmakla birlikte Ocak 2019 ayı itibariyle 400.000 çocuğun okula gitmediği bilinmekte olup, okula giden Suriyeli çocukların sayısı sadece 645 bindir.

Şekil 3: 2019 Yılı Şartlı Eğitim Yardım Programı (ŞEY-CCTE)¹³²

¹³¹ Osman Ağır ve Murat Sezik, 2015. Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları. Bilgi ve Toplum Dergisi, Bahar, Cilt 5. Sayı 9, s.97.

¹³² Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, 2019, <https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/haziran-2019-suriye-krizi-insani-yardim-operasyonu-raporu-23-07-2019-47904971.pdf> (ET: 14.11.2019).

Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü raporlarına göre Mayıs 2019 ayı itibari ile Türkiye'nin (*İlk olarak 7 ilde başlatılan*) Şartlı Eğitim Programı kapsamında 511.453 çocuğa 338 milyon eğitim yardımı yapılmıştır. Bu konuda Milli Eğitim Bakanlığıyla koordineli olarak çalışmalarını sürdüren UNICEF (*Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu*) yetkilileri ise;

- Eğitim verilmesi için geçici merkezlerinin kurulması ve Suriyeli öğretmenlerden gönüllü olanlara ödenek tertip edilmesi,
- AB Sivil Koruma ve İnsani Yardım Kuruluşu sağladığı finansal destek ile okula giden çocuklara yardım sunulması,
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığıyla beraber savaşın ortasında kalan çocuklara, kamp dışında ve kamplarda “Dost Alanlar” oluşturarak psikososyal alanda destek verilmesi,
- Sosyal uyumu sağlanmak maksadıyla, gençlere pozitif rol eğitimlerinin verilmesi,
- Okul malzemesi vb. ihtiyaçların karşılanması gibi etkinliklere imza atmışlardır.

Bunlara ek olarak Kızılay koordinatörlüğünde yapılan programlardan Mayıs 2019 itibari ile yaklaşık 10 bin kişi yararlanmıştır. Bu programlar arasında; Türkçe dil eğitimi (*yetişkinler için*), “İnsan Ticareti Mağdurlarının Desteklenmesi Projesi”, kurs harcırah desteği programı, günlük harcırah desteği programı ve “Mutfakta Umut Var Projesi” yer almaktadır. Programlar ile teşvik ödemeleri gerçekleştirilmiş ve toplamda 299,5 bin TL destek sağlanmıştır¹³³.

Türkiye, çocukların eğitim görmesi için geçici eğitim merkezlerinin açılmasını sağlamış, devlet okullarını seferber etmiştir. Ancak Suriyeli çocuklara sağlanan bu imkanlar onların okula gitmesindeki engelleri ortadan kaldırmamıştır. Engellerin başında ekonomik zorluklar yer almaktadır. Okula gitmesi gerekirken çalışmak zorunda kalan Suriyeli çocuklar erken yaşta iş hayatına atılmaktadır. Diğer bir engel ise, dil sorunudur. İki farklı ülke çocukları arasında eğitim esnasında yaşanan dil sorunu Suriyeli çocukları okuldan uzaklaştırmaktadır.

¹³³Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, 2019.

3.1.1.2. Lübnan’da Eğitim

2011 yılında baş gösteren Suriye karışıklığından önce de Suriye vatandaşlarına mevsimlik iş imkanı sunan Lübnan, Suriye vatandaşlarının en çok tercih ettiği ülkeler arasında gelmekteydi. Buna etken olarak; iki ülkenin konuştukları ortak dil ve sınırlarının birbirlerine açık oluşu gösterilebilir. 2011 yılında Suriye’de patlak veren savaş sonrası Suriyelilerin kendilerine yakın olarak gördükleri ve sosyal olarak en az etkilenebileceklerini düşündükleri ülke olan Lübnan’a sığınmışlardır. İlk yıllarda Lübnan devleti Suriyeli çocukları yeterli olduğu takdirde devlet okullarına yerleştirmiştir. Ancak gelen sığınmacı sayısının artışıyla birlikte devlet okullarının kapasitesi yetmemiş olup, çözüm olarak alternatif yollar denenmiştir.

Örneğin Lübnan vatandaşları sabah okula başlayıp, öğlen saat 14.00’da derslerini tamamlamakta, Suriye vatandaşları ise öğlen saat 14.00’da derse başlayıp akşam saat 19.00’da derslerini tamamlamaktaydılar. Ancak bu sistemde Suriyeli öğrencilerin, anadillerinin dışında Fransızca/İngilizce olarak eğitim almaları, akşam saatlerinde okuldan dönüşlerin sorun olması ya da bu belirtilen saatlerde dahi sınıflarda yer olmaması gibi sorunlar eğitim kalitesini düşürmüştü ve yeterince yararlı olmamıştır¹³⁴. Eğitimin yararlı olamamasının diğer bir sebebi ise; okullarda çocuklara yönelik eğitimciler tarafından uygulanan fiziki şiddettir. Ülkede her ne kadar resmi olarak 2001 yılında şiddet yasaklanmışsa da ülke genelinde bu alışlagelmiş bir durum haline gelmiştir¹³⁵

3.1.1.3. Ürdün’de Eğitim

En çok sığınmacı sayısına sahip olan ülkeler sıralanacak olursa; birinci ülke Türkiye (%65), ikinci ülke Lübnan (%16) ve üçüncü sıradaki ülke Ürdün (%12)’dür. Ürdün’de de tıpkı Türkiye ve Lübnan’da olduğu gibi Suriye vatandaşlarına barınma imkanı sağlanmakla kalmayıp aynı zamanda eğitim gibi birçok hizmet sunulmuştur. Tıpkı Lübnan gibi eğitim hizmetini başlarda kendi vatandaşlarıyla birlikte devlet okullarında alma imkanı sağlayan Ürdün devleti, öğrenci sayısı okul kapasitesini

¹³⁴ Derya Özkul, 2019. Lübnan’da Yaşayan Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitim Sorunları. Politeknik Gazetesi, Sayı:25.

¹³⁵ Yassin, N., Osseiran, T., Rassi, R., and Boustani, M., 2015. No placetostay Reflections on the Syrian refugees helter policy in Lebanon. Beirut: AUB’s Issam Fares Institute for Public Policy and International Affairs, UN-Habitat.

aşınca, ikili öğretime geçmiş ve bunun için birçok okulun açılmasını sağlamıştır. Ancak birçok Suriye vatandaşı çocuğun eğitime devam etmeleri mümkün olmamaktadır. Bu sebepler şu şekilde sıralanabilir:

- Pek çok Suriyeliye çalışma izninin verilmemesinden kaynaklı olarak maddi yetersizlikler sonucu çocukların çalışmaya mecbur kalarak eğitimlerine devam edememeleri,
- Ürdün devletinin bir çok yeni okulun açılmasını sağlamasına karşın, artan öğrenci sayılarına yetişememesi ve bazı Suriyeli çocukların okula kayıt imkanının bulunamaması,
- Üç yıldan uzun bir süredir okula devam edemeyen Suriyeli çocukların Ürdün devlet okullarında örgün eğitime katılamamaları,
- Suriyeli öğrencilerin ulaşım problemlerinin olması ya da okula gitmek için bir vasıtaya ihtiyaç duyulması gibi sebepler gösterilebilir¹³⁶¹³⁷.

Sonuç olarak, çocukların eğitim alamaması ilk olarak kendileri için daha sonra içerisinde bulundukları toplum için son derece tehlikelidir. Eğitim alamayan çocuklar; organize suç örgütlerine karışabilmekte veya kötü alışkanlıklara başlayabilmekte hatta açlık içgüdüleriyle gasp ve hırsızlığa yönelmektedir. Yönlendikleri bu yol asayiş olaylarının artmasına sebep olmuştur¹³⁸.

3.1.2. Sağlık

2011 yılında başlayan çatışma ortamında ülkenin genel olarak altyapısının zarar görmesi sonucu yaralı ve hasta tedavi imkânları büyük oranda kısıtlanmıştır. Sağlık kuruluşlarına ve hastanelere bombalı saldırılar gerçekleştirilmiş, doktorlar, sağlık çalışanlarının yaralanması hatta öldürülmesi ile ambulans gibi birçok sağlık aracının kullanılamaz hale gelmesi sağlık alanının neredeyse çökmesine sebep olmuştur. Hem sağlık çalışanlarının hedef alındığı saldırılarla hem de sağlık kuruluşlarına verilen ağır zayıtlar sebebiyle ülkede tıbbi yardım olmadan doğumlar gerçekleştirilmiş, hastalara anestezi uygulanmadan oldukça riskli ameliyatlar

¹³⁶ Carlier, W., 2018. The widening education gap for Syrian refugee children. Kidsright Report.

¹³⁷ Education Sector Working Group Jordan, 2015. Joint Education Needs Assessment. pg.12.

¹³⁸ Nurettin Altundegir ve M. Ertugrul Yilmaz, 2016. İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye'ye Faturası. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.21, S.1, s.295.

yapılmıştır¹³⁹. Bu ve bunun gibi birçok etmen sonucu salgın hastalıklar artış göstermiş, ilaçların olmaması, düzgün beslenememe ve temiz su problemi gibi imkansızlıklar sağlık sorunlarını kronikleştirmiştir¹⁴⁰.

Yaralı ve hastaların da içinde olduğu Suriyeli mültecilerin barınma amaçlı sığındıkları ülkelerde, tedavi imkânlarına erişme koşulları da farklılık göstermektedir. Örneğin Lübnan sınırları başta tüm sığınmacıları kabul ederken daha sonra kısmen bu politikasından vazgeçmiş, Türkiye, Irak ve Ürdün ise halen sığınmacı kabul eden bir konumda seyir göstermektedir. Bu durum doktor başına düşen hasta sayısını artırmakta ve hasta bakımında yeterince özen ve dikkatin gösterilememesi sonucuna neden olmaktadır.

Sığınmacıların en fazla olduğu ülke Türkiye’de, Suriye vatandaşlarının yaşadığı şehirlerde mevcut devlet hastanelerinin toplam verilen hizmete göre %30-40’ı arasında hizmetin sığınmacılara verildiği, sadece sığınmacıların bu hizmetten yararlanmadığı aynı zamanda savaşta yaralanan Suriyelilerinde hastane imkanından yaralandığı ve hastane kapasitesi konusunda sıkıntıların yaşandığı bilinmektedir.

Hastaneler hastalara yetişememekte, kaydı olmayan Suriyeli vatandaşlar hizmeti almakta sıkıntı yaşamaktadır. Türkiye bu sorunu çözmek maksadıyla gerekli çalışmaları başlatmış, kayıt sıkıntısı yaşayan vatandaşlar için bazı düzenlemeler yapmış ve bu konuda gereken desteğin sağlanması önündeki engeller kaldırılmıştır. Bu amaçla toplam 23 kayıt mobil merkezinin açıldığı ve bununla birlikte kayda bakılmaksızın hastanelerde tedavi olunabilmesinin yolu açılmıştır¹⁴¹.

Sağlık sorunlarının artmaması ve kronik hale gelmemesi çok önemlidir. Bu kapsamda, başta Dünya sağlık örgütü 2015’te Suriye’ye on yedi milyon tıbbi yardım kapsamında malzeme göndermiş, Türkiye ise burada bulunan Suriyelilere poliklinik hizmeti sunmuş olup, Unicef ile koordineli olarak; heamophilusinfluenza tip b,

¹³⁹ Taner Kılıç, 2013. Suriye’de insanî kriz, mülteciler ve sağlık hakkı.

<http://www.multeci.org.tr/haberler/suriyede-insani-kriz-multeciler-ve-saglik-hakki/> (ET:05.12.2020).

¹⁴⁰ Jeanne Gobat ve Kristina Kostial, 2016. Syria’s Conflict Economy. International Monetary Fund WP/16/123, s.9.

¹⁴¹ Salih Öztürk ve Selen Çoltu, 2018. Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7-No/Sayı:13 s.193.

boğmaca, tetanos, difteri, kızamık, kızamıkçık, kabakulak, Hepatit B ve çocuk felcine karşı tedbir kapsamında, yaklaşık 1 milyon Türkiyeli ve Suriyeli çocuğa aşı hizmeti sunulmuştur¹⁴².

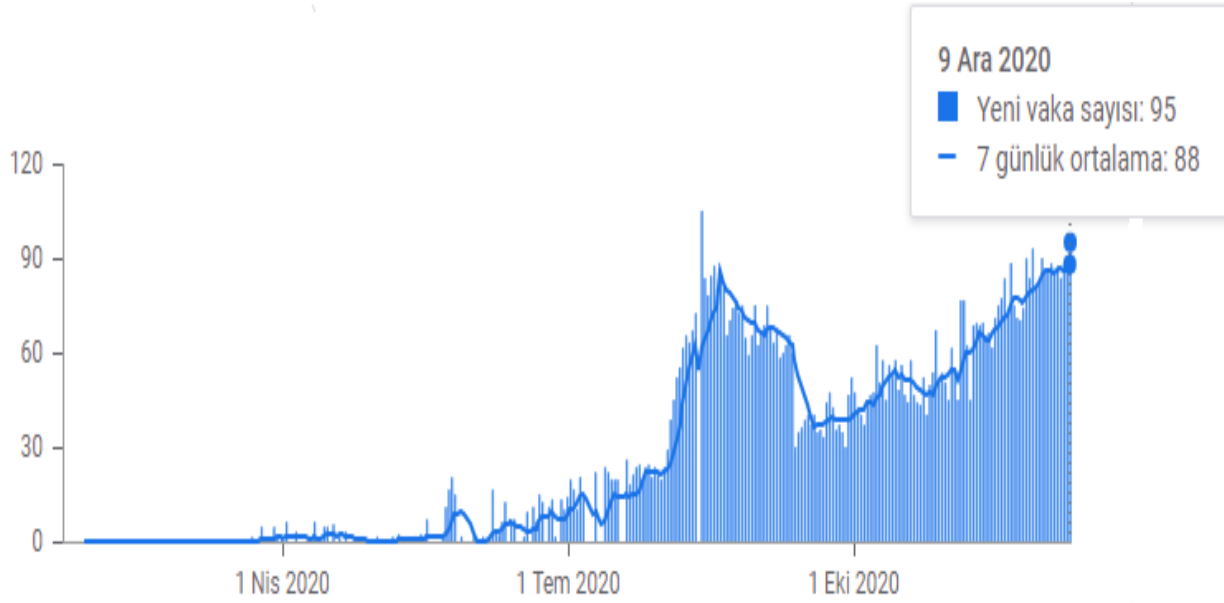
BM (*Birleşmiş Milletler*) kuruluşları ile sağlık kurumlarının işbirliğiyle yapılan farkındalık yaratma ve iletişim kampanyaları ile etkinliğin artırılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, sağlık hizmeti sağlayıcılarına eğitim verilmiş, krizden etkilenenlere destek sağlanmış, emziren ve hamile kadınlar ile 6-59 ay arasındaki çocuklara mikro besin destekleri sağlanmış, çocuk sağlığı ve anne sağlığının güçlendirilmesi konularında eğitimler verilmiştir (*Bu eğitimler bağışıklama, emzirme, hijyen ve beslenme konularında verilmiştir*).

Genel olarak, yapılan çalışmalarla yerel halk ve sığınmacıların psiko-sosyal kaynaklardan yararlanmalarını sağlamak için yapılan aktiviteler düzenlenmiştir. Özellikle sağlık alanında önleyici ve koruyucu hizmetler sunulmuş, verilen hizmetlere erişim için destek sağlanmış ve farkındalık oluşturulmuştur. Bu hizmetten toplamda 258.651 kişinin faydalanması sağlanmıştır¹⁴³.

Nitekim 2019 yılının aralık ayında patlak veren daha sonrasında tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 salgını Suriye’de de etkisini göstermiş, zor sağlanan sağlık hizmetlerini neredeyse hiç verilemeyecek bir konumuna getirmiştir.

¹⁴² Unicef, Bağışıklama, <https://www.unicef.org/turkey/ba%C4%9F%C4%B1%C5%9F%C4%B1klama> (ET:15.08.2020).

¹⁴³ Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, 2019.

Grafik 8: Suriye’de Covid-19 Vaka Sayıları¹⁴⁴

10 Aralık 2020 tarihi Covid-19 verilerine göre tüm dünyada toplam 69.139.809 vaka tespit edilirken, bir günlük vaka toplam vaka sayısı 494.744 olarak tespit edilmiştir. Suriye vaka sayıları ise Grafik 8’de gösterilmiş olup, toplam 8.675 vaka tespit edilmiş, bunların 95’i bir günlük vaka olarak belirtilmiştir. Ölüm sayıları incelenecek olursa; aynı tarihte tüm dünyada 1.574.294 kişi olarak belirtilirken Suriye’de toplam 465 kişi yaşamını yitirmiştir.

Tüm bu verilerin dışında ülkedeki çatışma ortamının azalmasına rağmen barınma ve beslenme koşullarının yetersiz olmaya devam etmesi, sağlık kuruluşlarının, personelinin ve hastanelerin yetersiz olması kitlesel salgınla mücadele etmeye elverişli durumda değildir. Diğer taraftan savaş dönemi ülkeye uygulanan yaptırımlar sonucu ilaç sanayisinin tekrardan üretime başlaması güç bir duruma gelmiştir. Bu durum sonucunda da sağlık şartlarının iyileşmesi oldukça zor bir hal almıştır¹⁴⁵.

¹⁴⁴ World Health Organization, 2020. WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard, <https://covid19.who.int/> (ET: 10.12.2020).

¹⁴⁵ Hediye Levent, 2020. Neredeyse 10 yıldır savaştayız. Deutsche Welle <https://p.dw.com/p/3ZqPC> (ET: 10.12.2020).

3.1.3. Emlak sorunu

Sığınmacıların göç ettikleri ülkelerde birçok alanda yaşanan sorun emlakçılık alanında da yaşanmıştır. Sığınmacıların en çok tercih ettiği ülke olan Türkiye’de Mayıs 2019 verilerine göre; Türkiye’de bulunan geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 3.626.820 kişidir. Bu sığınmacılar için Hatay, Adana, Gaziantep, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kilis ve Malatya’da toplam 13 çadır kent kurulmuştur. Ancak buralarda Suriyelilerden sadece %3,49’u kalmaktadır.

Türkiye’de 2011 yılı verilerine göre nüfus 73.4439 milyon¹⁴⁶ 2019 yılı Aralık ayında 83 milyon 154 bin 997¹⁴⁷ olarak gerçekleşmiş, Ürdün’de 2011 yılı verilerine göre nüfus 7.6631 milyon¹⁴⁸ iken, 2020 yılında 10.203.194 olarak gerçekleşmiş¹⁴⁹, Lübnan’da ise 2011 yılı verilerine göre nüfus 5.2023 milyon¹⁵⁰ iken 2020 yılında 6.825.445¹⁵¹ olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında başlayan iç savaşla birlikte sığınmacıların en çok tercih ettiği üç ülke olan Türkiye, Ürdün ve Lübnan’da nüfus artışına bağlı olarak yine bu ülkelerde bulunan sığınmacıların sayısındaki artış emlak probleminin yaşanmasında etkili olmuştur. Ayrıca ekonomik durumu kısmen iyi olan Suriye vatandaşlarının, barınmak için seçtikleri konutlar(*kiralama ile*) emlak piyasasının canlanmasını sağlamıştır. Fakat ekonomik olarak daha düşük seviyedeki, kiracılar bu gelişmeden olumsuz etkilenmiştir¹⁵². Çünkü artan kiralık ev talebi,

¹⁴⁶ Dünya Bankası, 2020.

https://www.google.co.uk/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:LBN:LB:JOR&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=sp_pop_totl&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=world&idim=country:JOR:TUR&ifdim=world&hl=tr&dl=tr&ind=false (ET: 26.11.2020).

¹⁴⁷ TÜİK, Kasım 2020, <https://www.tuik.gov.tr/> (ET: 26.11.2020).

¹⁴⁸ Dünya Bankası, 08 Nisan 2020.

https://www.google.co.uk/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:LBN:LB:JOR&hl=tr&dl=tr (ET: 26.11.2020).

¹⁴⁹ Milliyet, Eylül 2020, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/urdun-hakkinda-bilgiler-urdun-bayragi-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6301289> (ET:29.11.2020).

¹⁵⁰ Dünya Bankası, 08 Nisan 2020.

https://www.google.co.uk/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:LBN:LB:JOR&hl=tr&dl=tr (ET: 26.11.2020).

¹⁵¹ Milliyet, Eylül 2020, <https://www.milliyet.com.tr/tatil/lubnan-hakkinda-bilgiler-lubnan-bayragi-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-> (ET: 26.11.2020).

¹⁵² Kırmızıtaş, H. ve Burun, E., 2014. Suriyeliler Sınır İllerinde Kira ve Emlak Fiyatlarını Uçurdu. <http://www.milliyet.com.tr/suriyeliler-sinir-illerindekira/gundem/detay/1846010/default.htm> (ET: 16.11.2019).

kiraların artmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra zengin Suriye vatandaşlarının mal edinmeye gitmeleri de fiyatları önemli derecede artırmıştır.

Sığınmacıların yaşadığı yerlerde kiralanmak üzere evler inşa edilmesi ise güvensiz ve bozuk yapılanmayı beraberinde getirmiştir.

3.1.4. İşsizlik

İş, herhangi bir alanda yapılan çalışma ve görevlerin tümü olarak tanımlanmaktadır. Cari ücretler düzeyinde çalışmaya hazır olup ta iş bulamamış olan kişilere ise işsiz denmektedir. Ülkelerde yaşanan temel problemlerden biri de işsizliktir. 2011 yılında Suriye’de çıkan çatışmadan öncesinde de var olan bu problem Suriyeli sığınmacıların bazı ülkelere yerleşmek zorunda kalması işsizlik sorununu daha da derinleşmiştir. Göçmek suretiyle ülkelere gelen bu sığınmacıların büyük bölümü çalışma ihtiyacı içerisinde. Genellikle vasıfsız işlere yönelen Suriyeliler, mevsimlik işler olarak hayvancılık ve tarım, bunların yanında hizmet, tekstil ve inşaat sektöründe çalışmaktadır. Lisan sorununun daha az olduğu inşaat ve tarım sektörüne nispeten daha çok yönelen Suriye vatandaşlarının, düşük ücret ve zor koşullarda çalışmaya razı olduklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Sadece kamp dışında olanlar değil, kampta kalanlarda işgücüne katılım sağlamaktadır. Özellikle tarım sektörü bu konuda birçok kişiye istihdam sağlamıştır¹⁵³.

İstihdam sağlayan iş kollarından birisi de tekstil sektörüdür. Bu sektörün hemen hemen her şehirde olması dağınık halde yaşayan Suriyeliler için iş bulma kolaylığı sağlamaktadır. İş bulma kolaylığının yer aldığı sektörlerden birisi de inşaat sektörüdür. İnşaat sektöründe iş bulma aşamasında, eğitim düzeyi ya da niteliksiz işgücüne bakılmaksızın işçi seçimi yapılmaktadır. Aynı zamanda da bu sektörün kayıt dışı, sendikası ve denetimsiz bir alan oluşu, inşaat sektöründe yaygın bir şekilde çalışan Suriyelilere rastlanmasına sebep olmaktadır.

¹⁵³ İrfan Kaygısız, 2017. Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri. Dünyadan Ağustos, s.9.

Ülkelerinden gelip çalışma hayatına atılan sadece erkek Suriye vatandaşları değildir. Kadın ve çocuklarda hayatlarını sürdürmeleri için, çalışmak zorunda kalmışlardır¹⁵⁴.

Kadınlar, evde bakım, tarım ve diğer hizmetlerde çalışmaktadır. Çocuklar ise, bahçe ve tarlalarda, tekstilde, sokakta, ayakkabı imalat atölyeleri ya da araba tamirhanelerinde çalıştırılmaktadır¹⁵⁵. Sığınmacıların yaşadığı zorluklardan en çok zarar gören ve etkilenen çocuklar olmuştur.

Bu bireyler çoğunlukla kayıt dışı olarak çalıştırılmakta olup, Haziran 2019 verilerine göre, Türkiye’de %13,9 olarak belirlenen işsizlik oranına dahil olmayan sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olmadan çalışan bireylerin oranı %35,2 olarak tespit edilmiştir. Ancak bu verilere Suriyeliler dahil edilememekte ve kayıt dışı olarak çalışan kişi sayısı tam olarak hesaplanamamaktadır.

Yukarda belirtildiği gibi kolay elde edilebilir işler yerel halk ve Suriyeliler arasında rekabet ortamı yaratmaktadır. Çünkü yerli ve ucuz işgücü ikame edilebilmektedir. Ortaya çıkan bu rekabette yerli işgücünün aşağı çekilmesine sebep olmuştur. Özellikle Türkiye’de Suriye vatandaşlarının yoğun olduğu illerde (*Hatay, Adana, Gaziantep, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kilis ve Malatya’da*) bu algı oldukça yaygındır¹⁵⁶.

TESEV (*Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı*)-ORSAM (*Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*) tarafından 2015’te sunulan raporda, Suriyeli vatandaşların fazla olduğu illerde yerel halk arasında, bu vatandaşlar nedeniyle iş fırsatlarının eşit olmadığı ucuz işgücünün doğmasına sebep oldukları gerekçesiyle tepki yaratmıştır¹⁵⁷.

İşsizliğin fazla olması ve her işi yapma kapasitesine sahip olan yabancı/yerli iş gücünün oluşu, bu sorunu günden güne ağırlaştırmaktadır. Suriyelilerin özellikle Türkiye’deki istihdam piyasasına girişi, bir taraftan işsizliğin artmasına sebep

¹⁵⁴ Kaygısız, s.11,12,13.

¹⁵⁵ Kemal Vural Tarlan, 2016. Suriyeli Mülteciler: Büyüyen Sorunlar, Daralan Zaman. <https://birikimdergisi.com/guncel/7771/suriyeli-multeciler-buyuyen-sorunlar-daralan-zaman#.V2lc9aK0eHR> (ET:05.07.2019).

¹⁵⁶ Erdoğan, M. M., 2014. Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırma Merkezi.

¹⁵⁷ Oytun Orhan, Sabiha Senyücel Gündoğar, 2015. Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri. ORSAM, Rapor No: 195, Ocak, s.18.

olurken, diğer taraftan artan işsizlikle birlikte ortaya çıkan tehdit, çalışma koşullarını, yerli işgücünü ile ücretleri derinden ve olumsuz etkilemektedir.

Meydana gelen bu sorunların dışında, kendileri için hazırlanan kamplarda kalmamayı tercih eden Suriyelilerin, yerleştikleri merkezlerde yaşanan asayiş sorunları nedeniyle, yerli halkın göç etmesine sebep olmuştur. Yaşanan göç hareketlerinin sonucu olarak da friksiyonel işsizlik (*Ülke genelinde*) artmaktadır. İstihdam politikasının etkinliğinin azalmasına yol açan bu durum, işsizlik oranlarının artmasına da sebep olmuştur.

3.1.5. Güvenlik sorunu

Suriye’de 2011 yılında başlayan kriz, yalnızca kendi ülkesini etkileyen bir etmen olarak kalmamış, bunun yanı sıra sınır ülkelerde güvenlik problemlerinin yaşanmasına da sebep olmuştur. Özellikle Türkiye sınırlarında yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle bu kısımda Türkiye’nin yaşadığı güvenlik sorunları açıklanmaya çalışılacaktır.

Türkiye’nin ülke içerisinde ve dışarısında ‘Sıfır Sorun’ olarak sürdürdüğü politikası Suriye iç karışıklığının başlamasıyla sürdürülmesi zor bir politika haline gelmiştir. Ülke içerisinde, sığınmacıların eğitim imkanları ve yaşam koşullarından yoksun olması, ülkelerinden getirdikleri tasarruflarının tükenmesi, ekonomik zorluklar (*Gıda, barınma vs.*) nedeniyle yaşadıkları kaygı hem sığınmacılar arasında hem de yerli halk ile sığınmacılar arasında anlaşmazlıklara sebep olmaktadır. Bu anlaşmazlıklar, suç oranlarını artırmış ve sosyal sorunların meydana gelmesine sebep olmuştur¹⁵⁸.

Ülke sınırlarında da aynı sorun söz konusudur. Suriye’de meydana gelen olaylar ülke sınırlarını, güvenlik açısından, önemli bir hale getirmiştir. İŞİD ve PYD gibi güçlerin yaptığı yıkıcı saldırıları, ABD ve Rusya’nın Suriye sorununu fırsat bilerek sınırlarımıza yakın bölgelerde faaliyet alanı bulmuş olması, koalisyon

¹⁵⁸ Zümrüt Sönmez, 2014. Komşuda Kriz: Suriyeli Mülteciler. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Aralık 2014.

tarafından İŞİD'e yapılan hava saldırıları, Türkiye'nin İŞİD ile mücadelesi gibi birçok olgu sınır güvenliğinin önemini ortaya çıkarmıştır¹⁵⁹.

Suriye'nin yaşadığı güç sorunu nedeniyle ortaya çıkan ve petrol kaynaklarına yakınlığıyla zenginleşen İŞİD, ilerlemesini sürdürerek 2015 yılında Türkiye için ciddi bir tehdit oluşturur hale gelmiştir. 2015 yılında sınır bölgesine yayılan İŞİD, Türkiye ile sınır komşusu durumuna gelmiştir¹⁶⁰. Hizbullah gibi oluşumların bu örgüte sempati duyması, Türkiye'nin güneyinde kısmen de olsa etkili olması üzerinde etki yaratmış ve sorun olarak algılanmıştır. Ayrıca meydana gelen iç savaş, PKK/KCK terör örgütüne dış destek sağlamış, Suriye Türkiye'ye karşı kullanabileceği bir alan bulmuş ve bu örgüte mühimmat ve silah tedarik etmiştir¹⁶¹.

26 Haziran 2015 yılında İŞİD'in Kobani'ye saldırı düzenlemesi ve hızla yayılmayı sürdürmesi Türkiye'nin sınır güvenliğini tehlikeye düşürmüş, İŞİD'in ilerlemesini ve sınır güvenliğini sağlamak amacıyla, 24 Ağustos 2018 yılında Türkiye tarafından ilk askeri müdahale düzenlenmiştir.

Türkiye sınırlarına devam eden tehditler sonucu askeri müdahaleler devam etmiş, 20 Ocak 2018 tarihinden itibaren sınırlarımızın İŞİD'den temizlenmesi sağlanmış¹⁶² ve PKK terör örgütü eylemlerine karşı sınırın tamamına örülen güvenlik duvarları ve çeşitli hareket bölgelerindeki Türk askeri varlığı, Türkiye ile müttefik yerel gruplar ile artırılarak önceki yıllara göre daha güvenli hale getirilmiştir.

3.3. SURIYE ENERJİ HARİTASI

Ülkelerin en fazla kullandığı girdilerin başında gelen enerji, üretimden ısınmaya kadar ekonomik ve sosyal yaşamın en temel bileşenidir. Ülkeler kendi geleceğini aslında enerjinin geleceği olarak görmeleri bu nedenle de enerjinin sürdürülebilir olmasını sağlamayı hedeflemektedirler. Ancak günümüzde artmaya

¹⁵⁹ Arif Akgül, Alican Kaptı ve Ömer Oğuzhan Demir, 2015. Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz. The Global A Journal of Policyand Strategy Volume: 1, Issue: 2, pp. 1-22.

¹⁶⁰ Bulut, M. ve İnan, S., 2015. İŞİD Karkamış Sınırına Mayın Döşedi Gaziantep'in Karkamış İlçesinde, Sinirin Sıfır Noktasına Kırmızı Bir Pikapla Gelen İŞİD'liler, Araziye Mayın Bıraktı. <http://www.ih.com.tr/haber-isid-karkamis-sinirnamayin-dosed-475060/> (ET:20.09.2019).

¹⁶¹ Atilla Sandıklı ve Ali Semin, 2012. Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye. Rapor No: 52 Kasım.

¹⁶² Milliyet 20 Ocak 2018, (<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogan-afrin-operasyonu-sahada-fiilen-baslamistir-2594498>) (ET: 20 Kasım 2019).

devam eden dünya nüfusunu var olan enerji kaynaklarının karşılayamayacağı aşıkardır. Bu noktada yenilenebilir enerji kaynaklarından yeşil enerji şeklinde nitelendiren kaynaklar, hem gelecek için umut olmakta hem de küresel ısınmaya karşı engel teşkil etmektedir. Doğal gaz, petrol, linyit vb. gibi yenilenemez kaynaklar kıt olmasının yanında çevreye ciddi zarar vermekte, bazı solunumu hastalıklarının getirdiği sağlık harcamalarının ve kamu harcamalarının artmasına, bütçenin daha çok açık vermesine ve dolayısıyla ekonominin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Zaman içerisinde artan enerji gereksinimi ve dünya üzerindeki enerjinin dengesiz dağılımı nedeniyle birçok çatışma meydana gelmiştir.

Dünya üzerindeki bu dengesiz dağılım enerji bakımından yoksun ve yetersiz olan ülkeleri alternatif enerji kaynakları bulma arayışı içine sokmuştur. Günümüzde yoğun ve etkin biçimde kullanılan doğalgaz ve petrol, en önemli enerji kaynakları arasında yer almaktadır.

Bu sebeptendir ki, petrol sahibi ülkeler birçok darbe ve savaşa sahne olmuştur. Orta Doğu'nun dünya petrol rezervinin yüzde altmıştan fazlasına sahip olması¹⁶³, dünyada bulunan en zengin (*Doğalgaz ve petrol rezervi açısından*) bölge olduğunu kanıtlamaktadır. Petrol ve doğalgazın uluslararası güçler bakımından büyük önem taşıması ise Orta Doğu'da bulunan bu zengin enerji kaynaklarının kontrolün sağlayan uygun bir strateji düzenlenmesini gerektirmektedir¹⁶⁴.

Ülkeler kendi güvenliğinin aslında bir açıdan enerji güvenliği üzerinden sağlanacağını farkında olarak, enerji diplomasisi ve güvenliğini dış politikada yer alan belirleyici bir unsur olarak değerlendirmeye başlamış ve enerji kaynaklarından faydalanma yarışı içerisine girmişlerdir. Özellikle 2000 yılından itibaren Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının, etkin bir şekilde kullanması ve askeri gücünü değiştirip yeniden şekillendirmesiyle, soğuk savaş dönemi oluşan tek kutuplu yapıdan kurtulmaya öncülük etmiştir. Rusya, jeopolitik konumu ve elinde bulundurduğu enerji kaynaklarının etkinliğinin farkında olarak bu yumuşak gücü,

¹⁶³ Özey, R. 2004. Dünya Denkleminde Orta Doğu Coğrafyası Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar. 3.Basım. İstanbul: Aktif Yayınları, s.64.

¹⁶⁴ Davutoğlu, A., 2012. Stratejik Derinlik. 78. Basım. İstanbul: Küre Yayınları, s.333.

uluslararası ortamda etkin olarak kullanmaktadır. Elinde bulundurduğu bu gücü kaybetmemek ve etkin bir biçimde faydalanmak maksadıyla, alternatif olarak ortaya çıkacak herhangi bir girişime şiddetle karşı çıkıp, olan gücüyle savaşılmaktadır.

Uyguladığı yakın çevre ile sınırlı olan enerji politikasının ilerleyen dönemlerde etkisini ve yumuşak gücün önemini kaybedeceğinin bilincinde olan Rusya, kendisine bağımlı (*Enerji konusunda*) ülkeler/bölgelerin gelecekte bu bağımlılıktan kurtulması planlarını değiştirmek ve özellikle Avrupa Birliğine veya yakın çevresindeki ülkeler üzerinde doğalgaz ve petrol ihracat tekeli sürdürmek amacıyla, Suriye’de varlığının hissettirilmesi gerektiğine inanmıştır.

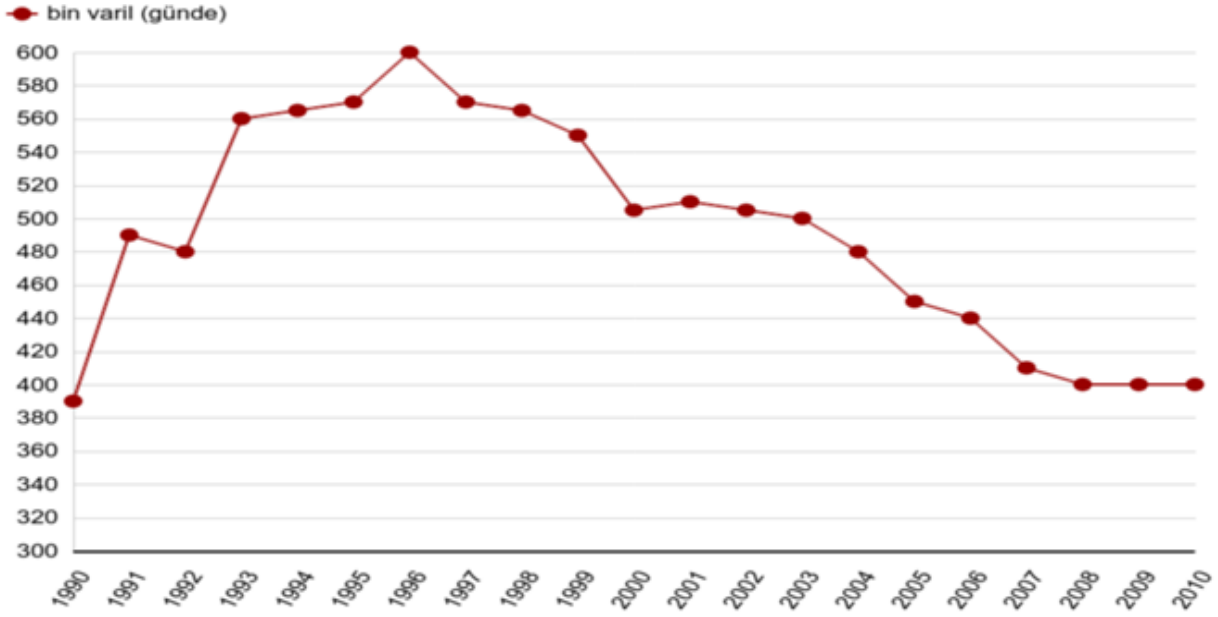
Suriye konumu itibariyle, zengin doğalgaz ve petrol rezervlerinin bulunduğu ve Ortadoğu’nun zengin (*Ekonomik olarak*) fakat enerji konusunda zengin olmayan ülkelere açılan bir kapı konumundadır¹⁶⁵. Bunun yanında OPEC’in üyeleri arasında yer almayan Suriye, petrol ihracatı açısından hiçbir zaman önemli bir konuma sahip olamamıştır. Ancak 2,5 milyar varil petrol rezerviyle 31’inci sırada olan Suriye için ekonominin lokomotifi konumunda olmuştur¹⁶⁶. Suriye’de var olan petrolün bir bölümü Irak sınırında bulunan Fırat Nehrine uzanan sahalardan ve merkeze yakın alanlardan elde edilmektedir. Doğalgaz rezervlerinde 8,5 trilyon Ft3 ile 41’inci sırada olan Suriye’nin en önemli doğalgaz ve petrol rezervleri Rakka, Haseke ve Deyrizor bölgelerinde bulunmaktadır¹⁶⁷. Suriye’nin enerji ihtiyacının bir bölümünün karşılanması ve petrol üretimine can verilmesi anlamında, özellikle Palmyra ve Deyrizor bölgelerindeki doğalgaz rezervine yönelinmiş fakat istenilen seviyede başarı sağlanamamıştır.

¹⁶⁵ Çelikcan, H. s.42.

¹⁶⁶ Yurt Gazetesi, Suriye'nin petrolerini kim kontrol ediyor?.

<https://www.yurtgazetesi.com.tr/dunya/suriyenin-petrollerini-kim-kontrol-ediyor-h141720.html> (ET:01.03.2020).

¹⁶⁷ Çelikcan, H. s.35.

Grafik 9: Savaş Öncesi Suriye'nin Petrol Üretimi¹⁶⁸

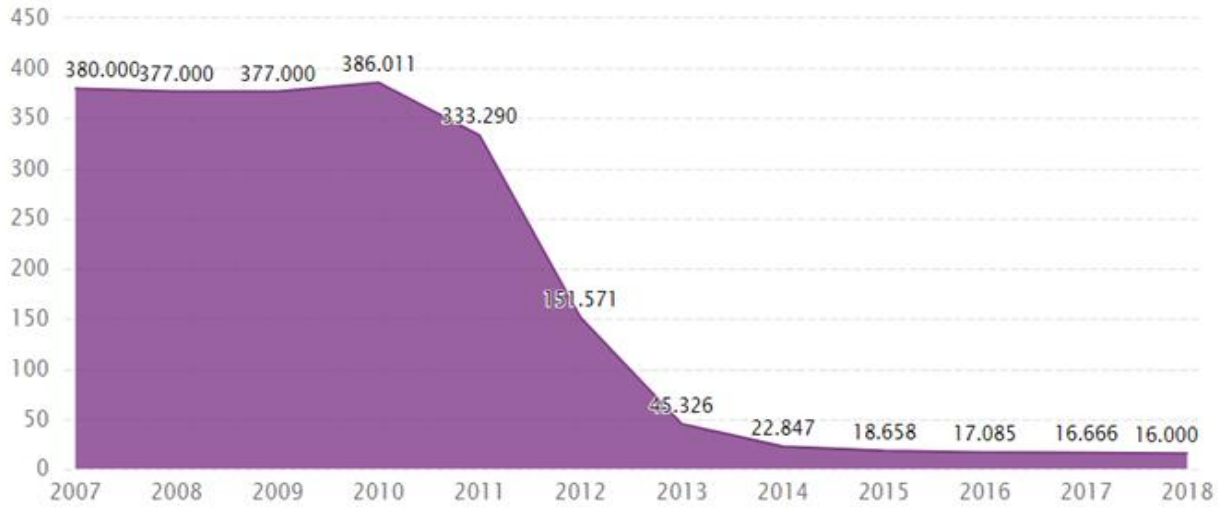
Suriye'de petrol üretiminin en fazla olduğu zaman dilimi olan 1990'lı yıllarda dahi günlük üretim 600 bin varili aşmamaktadır.

2011 yılı öncesinde 21 milyon nüfusa sahip olan Suriye, ihracatının temelini ham petrolden sağlamaktaydı. Toplam gelirlerinin yüzde 30'una denk gelen İhracat gelirlerinden yaklaşık 4 milyar dolar elde etmekteydi. Bu sırayı, rafine edilmiş petrol ürünleriyle diğer ürünler (*Mineral ve makine ürünleri*) takip etmektedir¹⁶⁹. Bu ürünleri genellikle; Almanya (%32), İtalya (%31), Fransa(%11), Hollanda (%9), Avusturya(%7), İspanya (%5), Türkiye, Çin, Güney Kore ve Rusya'ya ihraç etmekteydi. 2010 yılında, Rashid ve Abu Khashab Bölgelerinde keşfedilen petrol sahası ile birlikte, 42 milyon varil kadar kapasite artıran Suriye'nin, sahip olduğu petrol sahalarının büyük kısmı Deyrizor'da yer almaktadır (*Ülkedeki en güçlü şirket ise Deyrizor ve Al Furat petrol şirketleridir*)¹⁷⁰.

¹⁶⁸ BBCNEWS, Suriye petrolü - Trump'ın 'Güvenceye aldık' dediği kaynaklar kim için, ne kadar stratejik? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50216382> (ET:10.01.2020).

¹⁶⁹ İEA, 2011,2015.

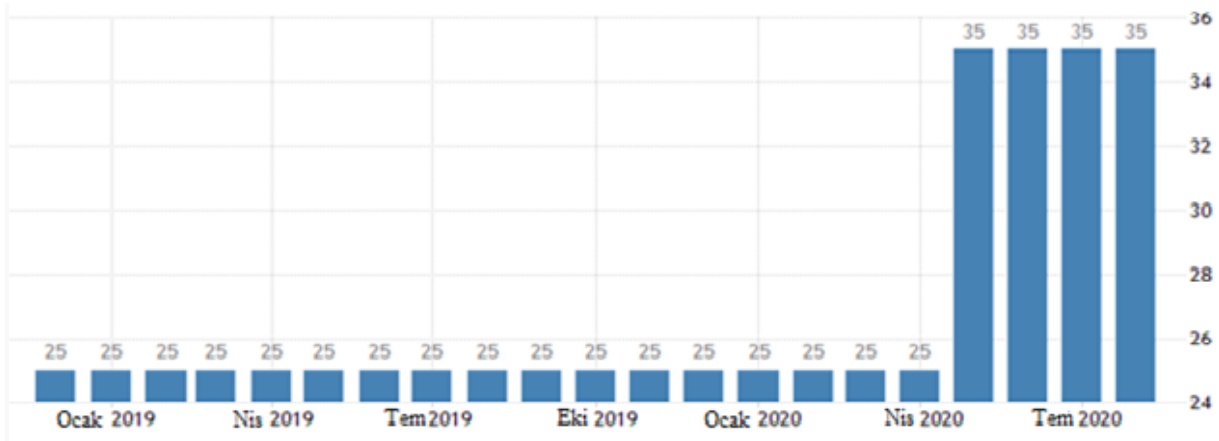
¹⁷⁰ Euronews, Kasım 2019, <https://tr.euronews.com/2019/11/07/suriye-ne-kadar-petrolu-var-kim-kontrol-ediyor-trump-bagdadi-oldu-petrol-sahalari-guvenlik> (ET:20.02.2020).

Grafik 10: Suriye'nin Ham Petrol Üretimi (2007-2018)¹⁷¹

2011 sonrası petrol üretimi ise Grafik 10'da görüldüğü gibi iç karışıklıkla giderek azalarak; 2010 yılında günlük 386.011, 2012 yılında 151.571, 2013 yılında 45.326, 2015 yılında 18.658, 2017 yılında 16.666, 2018 yılı aralık ayında ise 16 bin varil olarak gerçekleşmiştir.

Word Trend Plus Derneği tarafından yapılan incelemelere göre, 1995 yılında günlük 622.810 varil olarak gerçekleştirilen üretim 2018 yılında 16 bin varile kadar düşmüştür.

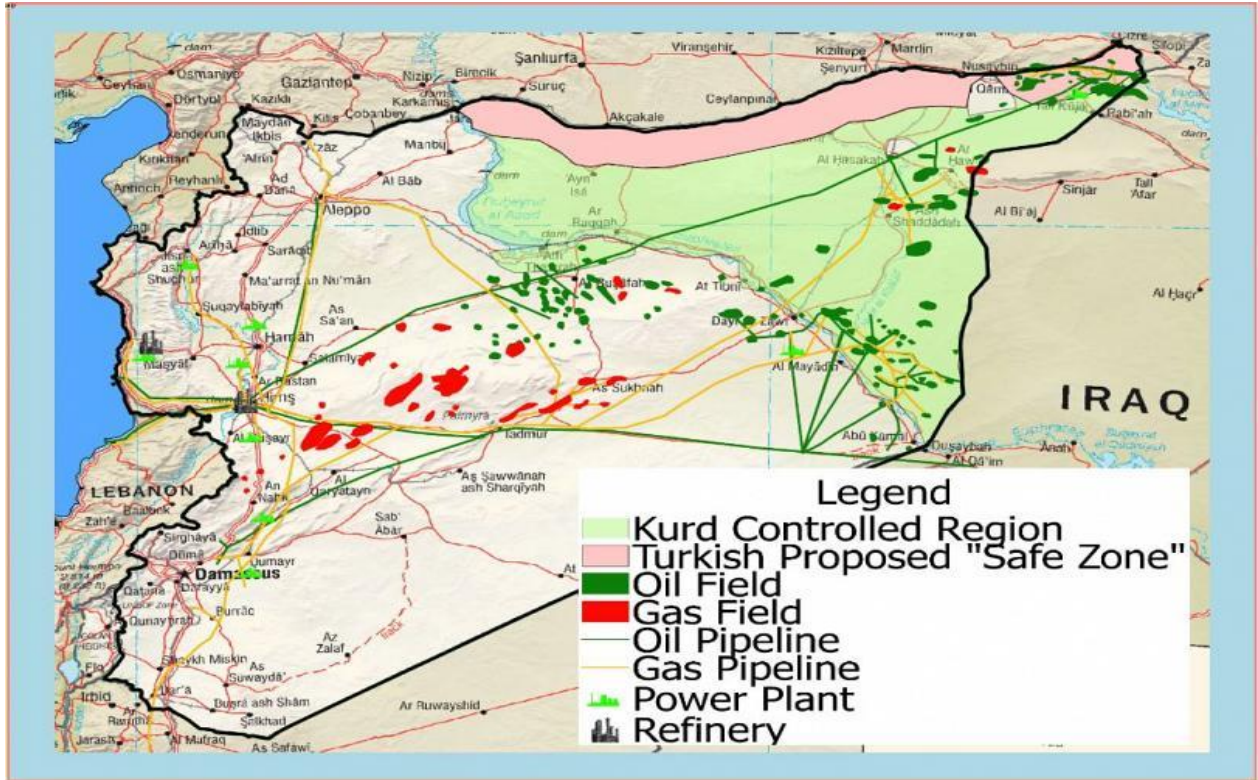

Grafik 11: Suriye'nin Ham Petrol Üretimi (2019-2020)¹⁷²

¹⁷¹ CEICDATA, 2020. <https://www.ceicdata.com/en/indicator/syria/crude-oil-production> (ET:20.02.2020).

¹⁷² Trading Economics. <https://tr.tradingeconomics.com/syria/crude-oil-production> (ET:15.12.2020).

Grafik 11’de görüldüğü gibi 2019 yılı Ocak ayında günlük 25 bin varil üretimi olan petrolün 2020 yılı Nisan ayı başlarına kadar üretimi aynı seyrinde devam ederken Temmuz 2020 ayında günlük 35 bin varile yükselmiştir.

Harita 5: Suriye’deki Petrol/Gaz Kuyuları ve Rafineriler (Kasım 2019)¹⁷³

Yaşanan üretim düşüşüne bağlı olarak ülke tüketimi karşılayamamış ve petrol ithal etmek zorunda kalmıştır. Doğalgaz üretiminde de aynı düşüş söz konusu olmuştur. 2008’de günlük üretim 5.5 milyar, 2009’da 5.8 milyar, 2010’da 6 milyar, 2011’de 8 milyar m³ olarak elde edilen üretim zaman içerisinde azalmaya devam etmiş ve 2015’te 4.3 milyar m³, 2017’de ise 2.1 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir.

Petrol üretiminin azalmasına bağlı olarak, fiyatlarda meydana gelen artışla birlikte ülke için önemli gelir kalemlerinde biri haline gelen fosfat, 2010 yılında 4 milyon ton olarak üretilmiştir. Ekonomik olarak etkili olan fosfatın ihracatı ise yine aynı yılda 3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

¹⁷³ Euronews, 2019.

Suriye elektrik üretimini %87 termik ve %13 hidrolik santrallerinde sağlamakta olup, Hama ve Tartus'da bulunan elektrik santralleriyle, Lübnan'a toplamda 130 MW'lık elektrik ihraç etmektedir. Ancak yaşanan iç karışıklık doğalgaz ve petrolde olduğu gibi elektrik üretiminde de düşüşlere yol açmıştır. Rakamsal olarak, 2011 yılı öncesi gerçekleştirilen elektrik üretimi 44 milyar kilowatt saatken (kwh) 2015 yılı verilerine göre 17 milyar kwh olarak gerçekleştiği söylenebilmektedir.

Küresel enerji piyasası ve dünya petrol rezervleri içerisinde oldukça az bir paya sahip olan Suriye, 2013 yılında başlayan askeri çatışmalara rağmen, Akdeniz bölgesinde bulunan en geniş kapasiteli enerji üreticisi olamaya devam etmiştir. Petrol ihracatından sağlanan gelirler yine ülke bütçesinin dörtte üçünü oluşturarak ana kaynağı olmuştur. Bu nedenledir ki Suriye'de başlayan muhalif protestoları ülkenin önemli enerji tesislerinin yer aldığı bölgelerde gerçekleşmiştir¹⁷⁴.

2014 yılında İŞİD Suriye'de Deyrizor'u işgal edip ele geçirdikten hemen sonra petrol sahası el-Ömer'i kontrolü altına almıştır. Bunların yanında Ward, Tanak ve Jafra petrol sahaları ile Jazal ve Shaer petrol sahalarına ulaşmıştır. İŞİD tarafından üretilen petrolün çoğu Deyrizor'dan getirilmektedir. Örgütün burada 9, Rakka'da 2, çöl bölgesinde 4 ve Haseke'de 4 kuyusu bulunmaktaydı¹⁷⁵.

¹⁷⁴ Samoylov, s.82.

¹⁷⁵ Zikriye Sevdâ Sekmen, 2018. Türkiye'ye Yönelik Değişen ve Derinleşen Tehditler: Suriye ve Irak'ta Kökleşen Dağ Terörü, Eskişehir, s.46.

itibaren Muhalifler de Rusya'nın ve İran'ın desteklediği Suriye Ordusu karşısında gerilemeye başlamış ve Türkiye sınırına sıkışmıştır. Rusya'dan da ABD'den de destek gören PKK 2015'ten itibaren topraklarını genişletmeye başlamış ve 2016'dan sonra Fırat nehrini de aşmıştır. Fırat nehri boyunca olan yerleşim yerlerine inmeye başlayan PKK, 2017 yılında Rakka ve Tabka şehirlerini ele geçirmiştir. 2019'a kadar ise Fırat'ın doğusunda kalan topraklarına tamamına yakını ele geçirmiştir.

Kilis ve Gaziantep'e atılan roketler, terör saldırıları, PKK ve IŞİD'in sınırda tehlike oluşturması ile Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekatı yapılmış, 2018 yılı başlarında ise Zeytin Dalı Harekatı ile Afrin terörden temizlenmiştir.

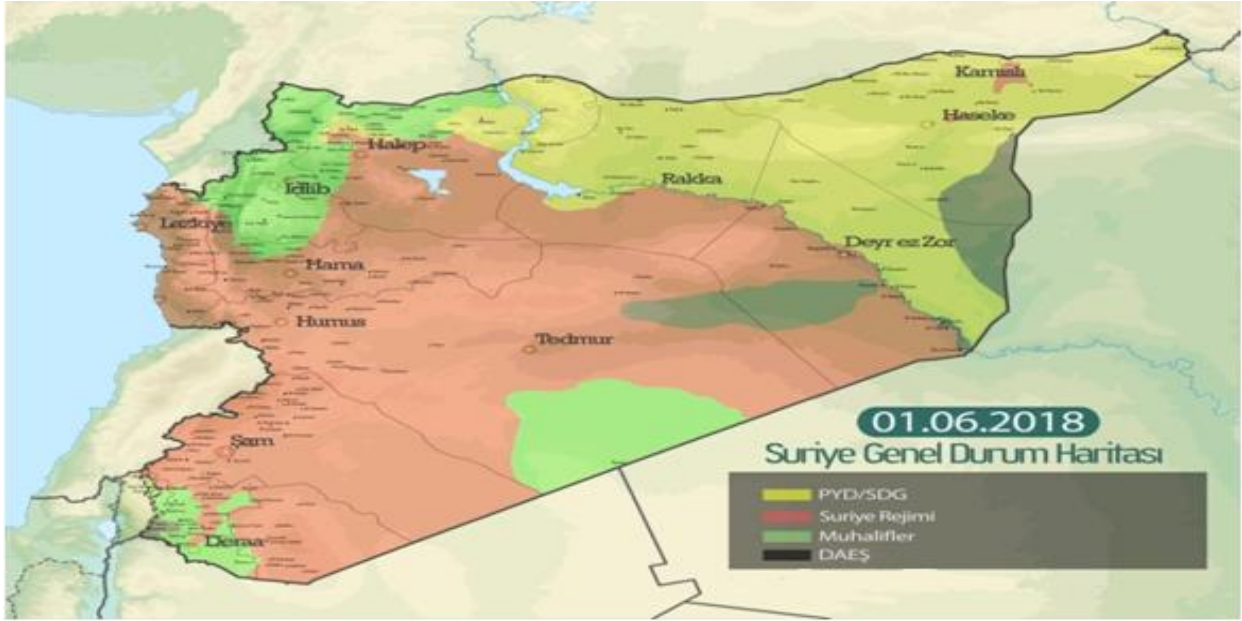

Harita 7: 2016 Yılı Suriye'de Hakim Olan Güçler¹⁷⁸

2016 yılında, PKK/YPG güçleri Konoko, Haseke ve Rakka bölgelerinde bulunan petrol sahaları ile Deyrizor'un doğusunda (Özellikle El-Ömer) toplamda 10'un üzerinde doğalgaz ve petrol sahasını elinde bulundururken, Suriye Deyrizor'un batısında yer alan bazı petrol sahası ile Şaar ve Cahar petrol ve gaz sahasını kontrol etmeye devam etmiştir.

¹⁷⁸ Anadolu Ajansı, 2016. Suriye'de Arap Nüfusa PYD/PKK Dayatması.

<https://www.ensonhaber.com/gundem/suriyede-arap-nufusa-pydpkk-dayatmasi-2016-09-20> (Erişim Tarihi:12.05.2019).

Harita 8: 2018 Yılı Suriye’de Hakim Olan Güçler¹⁷⁹

2018 yılı başlarında düzenlenen Zeytin Dalı Harekatı ile terörden temizlenen Afrin sonrası durum, Harita 9’da gösterilmiştir. Söz konusu haritaya göre PKK terör örgütünün kontrol ettiği alanın ülkenin %25’ine denk düştüğü görülmektedir. Petrol gelirleri ve ABD desteğiyle güçlenmeyi sürdürmeleri bu nedenle büyük askeri ve ekonomik olanaklara sahip olmaları, barajlar sayesinde ise sulama ve elektrik imkanlarını kontrol edebilmeleri gibi nedenlerden dolayı büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Örgüt, ekonomik gelir kaynakları olan petrol ve doğalgaz kaynakları olanaklarına sahip olması nedeniyle ve dış yardım devam ettiği sürece ise gücünü arttırmaya ve sonuç olarak tehlike oluşturmaya devam edecektir.

¹⁷⁹ Stratejik Ortak, 2018.

	Kategori	2017
 Petrol	Toplam Petrol Üretim Potansiyeli (günlük)	~350,000 varil
	Toplam Ham Petrol İhracat Potansiyeli (günlük)	~300,000 varil
	Ortalama Brent Petrol Fiyatı	73,10 dolar
	Petrol İhracatından Elde Edilebilecek Yaklaşık Gelir**	8 milyar dolar
 Gaz	Toplam Doğalgaz Üretim Potansiyeli	~4,5 milyar m ³
	Toplam Doğalgaz İhracat Potansiyeli	~4,5 milyar m ³
	Ortalama Henry Hub Doğalgaz Fiyatı	3,04 dolar
	Doğalgaz İhracatından Elde Edilebilecek Yaklaşık Gelir***	490 milyon dolar
 Hidroelektrik	Toplam Kurulu Hidroelektrik Enerji Üretim Kapasitesi	1,5 milyon kW
	Toplam Hidroelektrik Enerji Üretim Potansiyeli	2-3 milyar kWh

Şekil 4: PKK/PYD'nin Tahmini Enerji Profili ve Yaklaşık Enerji Ticareti Geliri¹⁸⁰

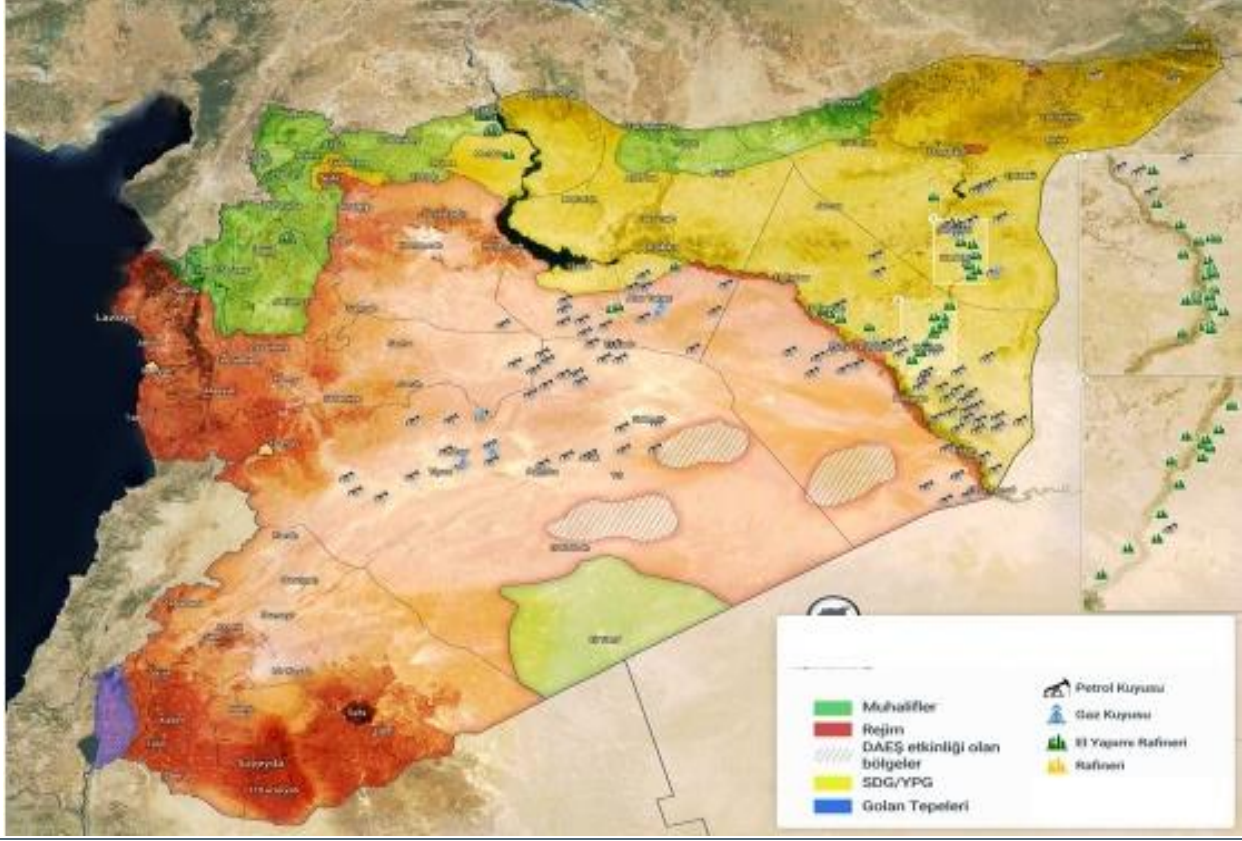
2018 yılına gelindiğinde Suriye ve Rusya arasında enerji restorasyonunun inşası ve modernizasyonunu öngören projeler hakkında işbirliği yapmak için yol haritası imzalanmıştır¹⁸¹. Bu durum Rusya'nın enerji üzerindeki etkisini daha da arttırmıştır. Bu kapsamda, Rusya'ya ait petrol şirketleri Katar, Suudi Arabistan, İran ve Irak tarafından oluşabilecek rekabet ortamını en aza indirebilecektir.

Suriye İnsan Hakları Ağı (SNHR)'nin 19 Eylül 2019'da paylaştığı raporla birlikte, Suriye'nin doğal gaz ve petrol üretiminin %80'ini SDG'nin kontrol ettiğini ortaya koymuştur. Üretilen petrol gelirini SDG'nin kontrol altında tutmasına rağmen mali kayıtları bulunmamaktadır. Yine aynı raporda SDG'nin, ülkenin zengin petrol yataklarına sahip olan Deyrizor, Rakka ve Haseke'de hakimiyetini sürdürdüğü

¹⁸⁰ M. Çağatay Güler, Can ACUN. 2019. Suriye'de Doğal Kaynaklar Savaşı. SETA Yayınları, Sayı 293 s.14.

¹⁸¹ Samoylov, s.78.

belirtilmiştir. Bu 3 şehirde bulunan 20 petrol kuyusunun 11 tanesi SDG'nin kontrolündedir¹⁸².

Harita 9: 2019 Yılı Aralık Ayı Suriye’de Hakim Güçler¹⁸³

Ekim 2019 ayında Tel Abyad ve Resulayn çevrelerinde güvenli bir bölge oluşturuldu. ABD ve Rusya’nın baskısı hareketlerin genişlemesine engel oluşturdu. 2015 yılından sonra ABD ve çeşitli Avrupa ülkeleri tarafından eğitilen, desteklenen PKK ele geçirdiği petrol ve doğalgaz kaynakları sayesinde ekonomik gelirlerini yüksek oranda arttırdı. Afrin’in kontrol altına alınmasıyla Hatay başta olmak üzere Akdeniz bölgesine yönelik terör tehlikesi azaltıldı. Diğer hareketlerle da mültecilerin bir kısmı evlerine geri dönebildi ve sınır boyundaki doğrudan terör tehlikesi azaltıldı.

¹⁸² Euronews, 2019.

¹⁸³ Stratejik Ortak, Suriye Son Durum Haritası, 04 Mart 2020
<https://www.stratejikortak.com/2020/03/suriye-haritasi-sondurum2020.html> (ET:05.06.2020).

Harita 11: PYD'nin Kontrolünde Bulunan Petrol Kuyuları¹⁸⁵

Deyrizor'un doğusunda bulunan Vard, El-Ömer (*Ülkede bulunan en geniş petrol sahası*), Cafra, Tanak, Afra, Carnuf, Kahar, Kevabi, Azrak, Galban ve Şueyyat ile birlikte toplamda ondan fazla petrol alanı ve Haseke'de bulunan Rimeylan, El Suveydiye, Kebeybe, Merkede, Tişrin, El Cebse ve Rakka bölgelerine ait petrol yatakları da YPG kontrolündedir. Bu üstünlük sadece petrolde değil doğalgazda da etkisini göstermektedir. Suriye devletinden daha çok çıkarılan doğalgaz ile birlikte YPG bütün enerji kaynaklarının $\frac{3}{4}$ 'üne yakın bir bölümünü elinde bulundurmaktadır¹⁸⁶.

Bu gelişmelerle üretim ve ticaretin YPG/SDG'ye finanse edilmesi; Türkiye için huzursuzluğa, Rusya için ise; enerji kaynaklarını ele geçirmesinin önünde bir engelin oluşmasına yol açmaktadır. Bu nedenle Türkiye tarafından başlatılan Barış Pınarı Operasyonu, Suriye'de yeni bir dönüşüme neden olmuştur. İcra edilen operasyonla ABD ülkedeki güçlerini çekmeye karar verse de, Deyrizor ve Tanf bölgesinde bulunan güçlerinin çekilmeyeceğini açıklamıştır.

¹⁸⁵ Sabah, 2019. <https://www.sabah.com.tr/dunya/2019/10/21/iste-teror-seviciliginin-neden-ypgpkknin-petrol-kuyulari> (ET: 20.12.2020).

¹⁸⁶ Takvim, 2020.

Nitekim 2020 yılının ilk aylarında iç savaş Türkiye için maddi ve manevi olarak oldukça ağır sonuçlar doğurabilecek seviyelere gelmiştir. Bu nedenle 27 Şubat 2020'de Türkiye, Suriye Millî Ordusu ile birlikte İdlib iline sınır ötesi bir askerî harekât başlatmıştır. Operasyonun amacı ise, Adana, Soçi ve Astana mutabakatları dayanak gösterilerek göçü önlemek, ateşkesi sağlamak, halkın, birliklerin ve sınırların güvenliğini sağlamaktır¹⁸⁷.

24 Şubat 2020'de Muhalif güçler (*TSK destekli*) Neyrab'ı ve doğusunda bulunan Marat Al Awliya'yı¹⁸⁸, 26 Şubat 2020'de Neyrab'ın kuzeydoğusunda bulunan Salahiye ve Serakib kuzeyinde bulunan Afes bölgesini kontrol altına almıştır. 27 Şubat 2020 tarihinde, Muhalif güçler (*TSK destekli*) Serakib, Serakib'in güneyinde yer alan Cubas köyü, Kafr Battikh'in güneyinde yer alan Kadura köyü ve Serakib'in güneyinde yer alan Dadik köyünü kontrol altına almıştır¹⁸⁹.

29 Şubat 2020 tarihinde, Muhalif güçler (*TSK destekli*) İdlib'in güneyinde bulunan Tel Mabutah, Dukmak, Kalaydin, Sahafun ve Kawgafinah köylerini kontrol altına alınmıştır.

¹⁸⁷ Sarp Özer, 2020. Bakan Akar: İdlib'de başlatılan Bahar Kalkanı Harekatı başarıyla sürdürülmekte. <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekat/bakan-akar-idlibde-baslatilan-bahar-kalkani-harekat-basariyla-surdurulmekte/1750603> (ET:20.03.2020).

¹⁸⁸ Yeni Şafak, Serakib'e doğru, Şubat 2020, <https://www.yenisafak.com/dunya/serakibe-dogru-3527060> (ET:16.05.2020).

¹⁸⁹ Namık Durukan, Seyfettin Ersöz, Milliyet Gazetesi, 2020 <https://www.milliyet.com.tr/gundem/m5-otoyolu-kesildi-muhaliflerden-serakibe-kusatma-6153811> (ET: 20.03.2020).

Harita 12: Rusya'nın İdlib Haritası¹⁹⁰

09 Şubat 2020 tarihinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısı esnasında Rusya İdlib sınırlarının Harita 12'de yeşil olarak gösterilen alanın olması gerektiğini teklif etmiş ancak bu öneri kabul görmemiştir. ABD, İngiltere ve Almanya, Türkiye'yi desteklediklerini ve mülteci sorununun büyük bir endişe yarattığını beyan etmişlerdir.

Rusya'nın bu bölgede söz sahibi olmak istemesinin en büyük nedeni Akdeniz'e açılan bir konumda olmasıdır. Yüzyıllardır Akdeniz'e inme hedefi içerisinde olan Rusya, Suriye'nin bu durumundan yararlanmak istemektedir. Ancak kent stratejik olarak sadece Rusya için öneme sahip değildir. Aynı zamanda Türkiye, Ürdün ve Suriye'yi birbirine bağlaması ve Suriye için değer taşıyan Lazkiye, Halep ile Hama illerine komşu olması da bu ülkeler için oldukça önemlidir. Bu yüzden İdlib, Suriye savaşının dokuzuncu yılında halen bir kördüğüm olarak nitelendirilmektedir.

¹⁹⁰ Muhammed Emin Ayverdi, 2020. İdlib: Zorlayıcı Diplomasi Stratejisinin İzleri. <https://www.stratejikortak.com/2020/02/idlib-diplomatik-aciklamalar.html> (ET:20.03.2020).

Suriye'nin yakıt krizi yanında bir de toprak bütünlüğünü koruma gibi sorunlarla uğraşması kaçınılmazdır. Yukarıda da bahsedildiği üzere ülkede var olan güçlerin bir nebze de olsa azaltılması hem enerji güvenliği hem de ülkenin toprak bütünlüğü üzerinde oldukça önemlidir. Çünkü ülke içerisinde meydana gelen iç çatışmanın uluslararası bir seviyeye gelmesinde ki en önemli neden enerjidir. Zira 2021 yılına kadar devam eden savaşın halen belirsizliğini sürdürmesi, ülkenin sahip olduğu enerji kaynaklarının ülkelerin ayakta kalmasını sağlayan en önemli unsurlardan birisi olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır.

4. SONUÇ

Ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişimlerinin temel gereksinimlerinden ve sürükleyici unsurlarından biri olan enerji, sistemin kendi dışında etkinlik üretme yeteneğidir. 17'nci yüzyılda ortaya çıkan enerji, sanayi devrimi ile pekçok alanda kullanılmış, 20'nci yüzyılda ise uğruna savaşılacak bir konuma yerleşmiştir. Ekonomik, sosyal, politik, stratejik, bölgesel, savunma ve teknolojik birçok etkenin etkisinde bulunan enerji, ülkelerin kalkınmasında önemli rol oynar. Bu nedenle ülkelerde yaşanacak herhangi bir enerji sorunu, çözüme kavuşturulması en zor olan sorunlardan biridir. Kuşkusuz ki bu yüzyılın en önemli sayılabilen ve ülkelerin ekonomisi üzerinde ciddi etkisi olan enerji kaynaklarından birisi petroldür. Petrol, yaşamımızın pek çok alanında kullanılmakta olup, ülkelerin refahı ve ekonomik değişkenleri üzerinde oldukça etkindir.

20.yüzyılda yaşanan en büyük çatışmaların sebebi incelendiğinde, petrolün önemli bir yer kapladığı görülmektedir. Bu çatışmalarda, petrol kaynaklarına sahip olan gelişmiş ülkeler önemli fırsatlar yakalarken, petrolden yoksun olan ülkeler petrol sahibi ülkelere önemli derecede kaynak aktarmışlardır. Türkiye gibi petrol ithal eden ülkelerde ortaya çıkan bütçe açığı, borçlanma ile kapatılmakta ve enflasyonun artması gibi sonuçlara sebep olmaktadır. Bu etkinin azaltılması ve devlet bütçesine katkı sağlanması maksadıyla, uygulanan vergilendirme sistemi, petrolün teknik maliyeti ile piyasa değeri arasında büyük bir farkın oluşmasına neden olmaktadır. 1990'lı yıllardan günümüze kadar petrol fiyatlarında oluşan değişiklikler nedeniyle, ekonomisinin (*Olumsuz yönde*) en fazla etkilendiği ülkelerin başında Türkiye gelmektedir.

Petrol ithal eden ülkeler, petrol fiyatlarının artışına etki edemedikleri sürece milli gelirdeki toplam petrol harcamaları için ayrılan miktar giderek artacak ve diğer harcamalarına ayrılan miktar azalacaktır. Petrol ihraç eden ülkelerde ise durum tam tersidir. Bu ülkeler ihraç ettikleri petrol ile milli gelirlerinde artış sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda diğer harcamalarına ayrılan miktarı artırmaktadır. Ülkeler arasında yapılan ithalat ve ihracatta ise enerji diplomasisi oldukça etkilidir.

Enerji üzerindeki diplomasinin uzun soluklu olması ve ülkelerin genel politika stratejisinin bir parçasını oluşturması, ülke amaçlarının uzun dönemli olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle yeniden yapılacak olan ülkeler, geleceğe

dönük senaryolarında enerji diplomasisini öncelikli hedefleri arasına almalıdır. 1970’li yıllardan bugüne kadar yaşanan savaş ve mücadele durumlarından birçoğuna, petrol ve türevleri sebep olmuş ya da savaş sonucunun belirleyicisi olmuştur. 1970 yılında meydana gelen petrol krizinden itibaren petrol ikamesi olarak doğalgaz kullanımı artmış ve böylece sadece petrol değil, diğer enerji kaynaklarının da önemi anlaşılmıştır. SSCB’nin dağılması ile bağımsız devletler de dünya siyasetine karışmış, yeni rezervlerin ortaya çıkması enerji diplomasisinin önemini arttırmıştır. 19’uncu yüzyılda Rusya ve Britanya arasında yaşanan mücadele güç mücadelesine dönüşmüştür. Enerji üzerindeki güç mücadeleleri zamanla farklı aktörlerle devam etmiştir. Örneğin ABD, Britanya’nın lider rolünü ele almış ve Çin, İran, Suriye ve Türkiye (*Rusya dışında*) gibi ülkeler mücadeleye katılmıştır.

Bu gibi mücadelelerin başında gelen, 2011 yılında iç karışıklıkla başlayan ancak birçok ülkenin müdahil olduğu Suriye iç savaşı örnek gösterilebilmektedir.

Günümüzde pek çok ülkenin gündeminde olan Suriye, başta Rusya ve ABD olmak üzere birden çok devletin müdahale ettiği bir ülke haline gelmiştir. Ülkeler kendi güvenliğinin aslında bir açıdan enerji güvenliği üzerinden sağlanacağını farkında olarak, enerji diplomasisi ve güvenliğini dış politikada yer alan belirleyici bir unsur olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ise enerji kaynaklarından faydalanma yarışı içerisine girmişlerdir. Petrol ihracı ile milli gelirinde sürekli bir artış sağlayan Suriye, petrol rezerviyle ekonominin lokomotifi konumunda olması, başlangıçta bir iç karışıklık niteliğinde olan savaşın gittikçe şiddetini arttırması ve uzun yıllar boyunca devam etmesine neden olmuştur.

17 Nisan 1946 yılında bağımsızlık kazanan Suriye, birçok darbe dönemi yaşamış, 2000 yılından itibaren Beşşar Esad iktidarında yönetilmektedir. Önceki yönetimden kısmen farklı bir siyaset politikası izleyen Beşşar Esad, başlangıçta halkın çeşitli kesimlerinin isteklerine karşılık vermişse de (*Şam Baharı*) ilerleyen dönemlerde izlediği politikayı değiştirmiş ve reformlara karşı nötr bir tavır izlemiştir. Genel olarak dış politikada ılıman bir tavır izleyen yönetim, 2011 yılında Tunus’ta başlayan ayaklanmalarla başlayan iç savaşta millete karşı tamamen baskıcı bir tutum izlemiştir.

Suriye’de 2011 yılında muhalifler, Suriye Ulusal Konseyini oluşturmuş, 2012 yılında başlayan çatışmalar ile ülke adeta parçalarına ayrılmış duruma gelmiştir. Bu

durum Suriye yönetiminin, Türkiye gibi ülkeler ile var olan ilişkisini farklı boyutlara taşımasına neden olmuştur. 2013'te iç çatışma ulusal olmaktan çıkmış ve uluslararası gündeme taşınarak diğer devletlerin bu krize doğrudan dahil olmasına sebep olmuştur.

ABD bu kriz döneminde Suriye'nin güneyinde çeşitli harekâtlar icra etmiştir. İran, Körfez Ülkeleri, Irak ve Hazar Bölgesinin doğalgaz ve petrolünü İsrail'e ulaştırmak, silah ticaretini geliştirmek maksadıyla; 2013'te muhaliflere maddi yardım sağlamış, eğitim vermeye ve onları doğrudan silahlandırmaya başlamıştır. Rusya ise, rejimin iktidarda kalmasını sağlayarak Ortadoğu'da oyun kurucu bir durumuna gelmiştir. Rusya'ya göre, Suriye'nin kaybedilmesi durumunda Türkiye ve Avrupa pazarlarında sahip olunan enerji üstünlüğü elinden gidecek, sonuçta ise mevcut olan yumuşak güç etkisini kaybedecektir. Bu politika ile ilerleyen Rusya, 2013 yılından sonra Suriye'ye lojistik destek sağlama ve danışmanlık yapma görevini üstlenmiş, 2015 yılında ise askeri alanda Suriye'ye destek sağlamıştır. Rusya ile birlikte hareket eden Çin, başlangıçta Suriye'ye olan dış müdahalelere tepki göstermiş ancak 2016 yılında ilk kez terör ile mücadele yasasını onaylayarak farklı ülkelere asker desteği sağlamanın önünü açmıştır. Suriye'deki olayların en çok etkilediği ülke olan Türkiye ise, çok fazla ekonomik kayıp yaşamıştır. Bu kayıplardan daha fazla etkilenmemek adına, birçok askeri müdahalede bulunmuştur. Bu ülkelerin yanı sıra İsrail, Katar, İran, Fransa ve Mısır gibi birçok ülke Suriye savaşına dahil olmuş ve savaş süresinin uzaması söz konusu olmuştur.

İç savaş süresi boyunca Suriye, uyguladığı politikalarda en önemli doğalgaz ve petrol rezervlerinin yer aldığı Rakka, Palmyra ve Deyrizor bölgelerine yönelmiş fakat istenilen seviyede başarı sağlanamamıştır.

Suriye'nin Kuzeydoğu/Doğusunda bulunan gaz ve petrol sahalarının kontrolü 2017 yılından itibaren ilerleyişini petrol sahalarına borçlu olan İŞİD'in kontrolünden alınarak, ABD tarafından desteklenen PYD/YPG'nin kontrolüne geçmiştir. Suriye'de bulunan en verimli ve en büyük petrol sahasını kontrolü altına alan örgüt, üretilen petrolü Suriye ve Irak hükümetine satmış, savaşın finansal desteğini sağlamıştır. Barış Pınarı Harekatı ile toprak kaybeden PYD/YPG Suriye Kuzeydoğusunda bulunan petrol yataklarını halen elinde bulundurmaktadır.

Petrol sahalarına erişme konusunda ümitsiz bir duruma düşen Suriye rejimi kendi ihtiyacını karşılamak için İran'dan yardım istemiş ve İran'a oldukça (*Milyar dolarlarca*) borçlanmıştır. Bu nedenle Suriye rejiminin enerji kaynaklarında tekrar üstünlük sağlaması oldukça önemlidir. Söz konusu hakimiyeti ise 2019 yılında Rusya ile imzalanan ve Rusya'ya Suriye gaz ve petrolüleri üzerinde birçok hak veren Enerji İşbirliği Anlaşması ile gerçekleştirmektedir.

Olayların Suriye kadar Türkiye açısından da incelenmesi gerekmektedir. Çatışmadan en çok etkilenen Türkiye'nin en büyük ithal kalemini enerji oluşturmaktadır. Aslında yapılan ihracat ile dış ticaret fazlası verebilecek durumda iken küresel piyasalarda enerjinin işlem gördüğü fiyatların dolar bakımından pahalılığı nedeniyle ve yapılan yoğun ithalat ile dış ticarete oldukça ciddi açık vermeye devam etmektedir. Bu durum ise ülkemize doğrudan yapılan yabancı yatırım, emtia yatırımı, portföy yatırımı vb. yollarla giren dolar veya geniş adıyla dövizin, enerji ihracatı yapan ülkelere gitmesine sebep olarak, ülkede döviz darlığının yaşanmasına ve Türk lirasının döviz karşısında devalüe olmasına neden olarak enflasyona ve hayat pahalılığına sebep olmaktadır. Artan dışa bağımlılık sonucunda yabancı ülkelere kaydırılan dövizin ülke içerisinde döviz kıtlığı yaratması ve enflasyonu arttırması ise; ülkenin ürettiği mallarda kullanılan hammadde'nin büyük çoğunluğunu dış ülkelere sağlanmasından kaynaklanmaktadır. Yani ülkenin üretim yapabilmesi için gereken hammadde, ara mallarının ve üretim faktörlerinin yabancı ülkelere sağlanması esnasında (*Türk Lirasının küresel rezerv para niteliğinde olmadığından*) rezerv paraya olan ihtiyacının artması ancak dövizin az olmasından dolayı dış ülkelere alınan hammadde'nin ithalatçı veya üretici firmanın maliyetlerini arttırması, üretimden sonra ise bu maliyetlerin dolaylı bir şekilde tüketiciye yansımaya neden olmaktadır. Üreticiye yüklenen maliyetleri azaltmak maksadıyla, maliyetlerin tüketiciye yansıtılması yani TÜFE adı verilen tüketici fiyatlarının dolayısıyla da enflasyonun artmasına sebep olarak iç talebi daraltmakta ve ekonomiyi küçültmektedir. İç talebin daralması sonucunda üretici firma arz fazlası vermekte, sonuçta ise arzını azaltarak firmanın ölçeğini küçültmekte ve mevcut çalışanları işten çıkartarak işsizliğin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu işleyişin sonucunda ekonomi kısır döngüye girerek, ekonomik küçülme oluşmakta ve yaşam standardının düşmesine aynı zamanda bir ruhsal bunalıma neden olmaktadır.

Enerji açısından incelenecek olursa; enerji fiyatlarında ki dalgalanmalar, uluslararası sahada sosyal, politik, sağlık ve askeri alanda meydana gelen gelişmeler ile oluşmaktadır. 2019 yılı Aralık ayından itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin enerji talebi azalmış, dünyada petrol ve kömür gibi kaynakların fiyatlarında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Bu azalmanın nedeni olarak; üretimin tamamen ya da kısmen durdurulması nedeniyle işçilerin çıkarılması, ülkelerin ekonomisinin iç ve dış piyasalarda kısıtlanması ya da kapatılması, dış ve iç hat uçuşlarının durdurulması nedeniyle yakıta olan ihtiyacın azalması, insanların evlerinde kalması, alınan önlemler kapsamında otomotiv sektörünün yakıta olan ihtiyacının büyük oranda azalması gibi nedenler olduğu söylenebilir.

Görüldüğü gibi enerji fiyatlarında ya da rezervlerinde oluşan bir bozulma/dalgalanma makroekonomik göstergeler üzerinde önemli bir etki yaratmakta, birbirine bağlı olan ekonomik değerlerin ardı ardına bozulmasına/dalgalanmasına sebep olarak ekonominin bir bütün olarak bozulmasına neden olmaktadır.

Enerji ithalatçısı olan ülkelerin eğer dış ticaretinde teknoloji ya da bilişim gibi ciddi bir ihracat geliri elde edecek kalemi yoksa yatırımlarını enerji için harcamakta ve dolayısıyla da cari açık vererek ülke ekonomisinin daralmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle uygulanabilecek en uygun politika olabildiğince enerji ihtiyacını azaltmak olacaktır. Bu bilgiler ışığında Türkiye'nin en çok dış açık verdiği ithalat kalemi olan yenilenemez enerjiye alternatif olarak nitelendirilen yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimine yoğunlaşması ve yenilenemez enerji kaynakları rezerv yataklarının tespit edilerek ülkede çıkarım maliyetlerini hesaplaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaçbiçer, G., 2010. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Türkiye Ekonomisine Katkısı ve Yapılan Swot Analizler. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Ağır, O.ve Sezik, M. 2015. Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları. Bilgi ve Toplum Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, s.97.
- Akgül, A., Kaptı, A. ve Demir, Ö. O., 2015.Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz. The Global A Journal of Policyand Strategy Volume: 1, Issue: 2, pp. 1-22.
- Aktacir, M. A., 2014. Doğal Gaz Tesisatı. Harran Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Ders Notu, s.10.
- Alpaslan, İ.B.,2012.Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Ağustos 2012, s.11.
- Altundeger, N. ve YILMAZ,M. E.,2016. İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye’ye Faturası. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.21, S.1, s.295.
- Anadolu Ajansı, 2016. Suriye’de Arap Nüfusa PYD/PKK Dayatması. <https://www.ensonhaber.com/gundem/suriyede-arap-nufusa-pydpkk-dayatmasi-2016-09-20> (Erişim Tarihi:12.05.2019).
- Ata, R., 2010.Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Jeotermal ve Rüzgar Enerjisinin Gelişimi ve Çevresel Değerlendirilmesi. Celal Bayar Üniversitesi Soma Meslek Yüksekokulu Teknik Bilimler Dergisi, s.47-54.
- Atlıoğlu, Y., 2009.Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi. Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1, s.76.

Ayverdi, M.E.,24 Şubat 2020.İdlib: Zorlayıcı Diplomasi Stratejisinin İzleri.<https://www.stratejikortak.com/2020/02/idlib-diplomatik-aciklamalar.html> (Erişim Tarihi:20.03.2020).

Bağlama, Mehmet Enes, 2016. Suriye'nin Stratejik Önemi ve Demografik Yapısı. <https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.html> (Erişim Tarihi: 17.03.2020).

Baran, S.,2020.Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/siginmacilar-avrupa-yolunda/yunanistanin-siginmacilara-sert-mudahalesi-suruyor/1757779> (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

BBC, 2018.<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

BBC News, 2020.Suriye petrolü - Trump'ın 'Güvenceye aldık' dediği kaynaklar kim için, ne kadar stratejik? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50216382> (Erişim Tarihi:10.01.2020).

BBC News, 2015.SyrianPresidentBasharal-Assad: Facingdownrebellion. [Http://www.bbc.com/news/10338256](http://www.bbc.com/news/10338256) (Erişim Tarihi:18.08.2019).

Bostan, I. G., Adrian, D., Valeriu, S., Bostan, I., Viorel Sochirean, A., 2013.ResilientEnergySystems.s.361.

Bulut, M. ve İnan S.,2015. IŞİD Karkamış Sınırına Mayın Döşedi Gaziantep'in Karkamış İlçesinde, Sinirin Sıfır Noktasına Kırmızı Bir Pikapla Gelen IŞİD'liler, Araziye Mayın Bıraktı, <http://www.ih.com.tr/haber-isid-karkamis-sinirnamayin-dosed-475060/> (Erişim Tarihi:20.09.2019).

Calle, F. R., Groot, P., Hemstock, S. L. ve Woods, J., 2007. The Biomass Assessment Handbook Bioenergy for a Sustainable Environment (1th Edition), London: Earthscan, s.13.

Carlier, W., 2018,The widening education gap for Syrian refugee children. Kids right Report.

Ceicdata, 2020. <https://www.ceicdata.com/en/indicator/syria/crude-oil-production> (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

Chang, G.H. ve Black, D.C., 2002. Nonlinearity of Inflation-Growth Relationship and the Optimal Inflation Rate, Universty of Toledo, s.1-27.

Civelekoğlu, İ.,2008. Rusya'nın Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

CIA World Fact Book, Syria's Economy

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>

(Erişim Tarihi: 02.10.2020).

Çağlar, M. T. ve Aksu, F., 2019. Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler. International Journal of Social Inquiry Cilt/ Volume 12, Sayı/ Issue, 2 s.510-519.

Çam, Ö. T.,2020. Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/turkiye-ve-rusya-idlibde-ateskes-uzerinde-anlasti/1756201> (Erişim Tarihi:20.03.2020).

Çelik A., Alpar, C., 1992. Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler. Özyurt Matbaacılık, Ankara, s.89,90.

Çelik M., Canik, B. ve Arıgün, Z., 2000. Jeotermal Enerji. A.Ü.F.F. Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, No:59. s.1.

Çelickan, H., 2018. Rusya'nın Enerji Politikalarının Suriye Bağlamında Türkiye'ye Yansıması. Yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Programı, s.35-40-42.

Çelikkaya, H., 2016. Biyogaz. Fırat Kalkınma Ajansı, http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRM_A_RAPORLARI/B%C4%B0YOGAZ.pdf (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

- Davutoğlu, A.,2012. Stratejik Derinlik.78. Basım, İstanbul, Küre Yayınları, s.333.
- Demir, M. 2013. Enerji İthalatı Cari Açık ilişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, (9): s.4.
- Demirel, A.,2019. Ortadoğu’da Fransız Emperyalizmi, Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946). ELLEK/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Dergisi Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Aralık, s.77.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 1996. Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu Jeotermal Enerji Çalışma Grubu Raporu Nükleer Enerji Hammaddeleri Uranyum – Toryum, s.13-25.
- Dinçer, M. Z. ve Aslan, Ö., 2008. Sürdürülebilir Kalkınma, Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Hidrojen Enerjisi: Türkiye Değerlendirmesi. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2009-51, İstanbul, s.69.
- Doğanay, H. Coşkun, O., 2017. Enerji Kaynakları. Pegem Akademi Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara, 11, s.9-246-247.
- Dur, F., 2005. The Usage of Stochasticand Multi criteriaDecision-AidMethodsEvaluatingGeothermalEnergyExploitationProjects.theGraduate School of Engineer ingand Science of Izmir Institute of Technology, Master Thesis, İzmir.
- Durukan, N. ve Ersöz, S., 2020. Milliyet Gazetesi, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/m5-otoyolu-kesildi-muheliflerden-serakibe-kusatma-6153811> (Erişim Tarihi: 20.03.2020).
- Dünya Bankası, 08 Nisan 2020.https://www.google.co.uk/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:LBN:LBY:JOR&hl=tr&dl=tr#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=sp_pop_totl&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=world&idim=country:JOR:TUR&ifdim=world&hl=tr&dl=tr&ind=false (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

Dünya Bankası, 08 Nisan

2020.https://www.google.co.uk/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:LBN:LBY:JOR&hl=tr&dl=tr(Erişim Tarihi: 26.11.2020).

Dünya Bankası, 08 Nisan 2020.

https://www.google.co.uk/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:LBN:LBY:JOR&hl=tr&dl=tr(Erişim Tarihi: 26.11.2020).

Education Sector Working Group Jordan, 2015. Joint Education Needs Assessment. pg.12.

Emeklier, B., Ergül, N., 2010, Petrolün Uluslar arası ilişkilerdeki Yeri:Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik, Bilge ve Strateji Dergisi, 2(3):59-86.

Erdoğan, M. M., 2014. Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırma Merkezi.

Ergin, Sedat, 2020. İdlib’de o zor karar sonunda alındı. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/idlibde-o-zor-karar-sonunda-alindi-41643569> (Erişim Tarihi:30.10.2020).

Erkan, A. Ç., 2014. Küresel Doğal Gaz Krizlerine Karşı Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması ve Enerji Arz Güvenliği İçin Kriz Yönetimi. Sosyal Bilimler Dergisi, 7: s.84.

Eroğlu, G. ve Şahiner, M., 2017. Dünyada ve Türkiye’de Uranyum ve Toryum. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, s.2-13-20-23.

Euronews, 2019. <https://tr.euronews.com/2019/11/07/suriye-ne-kadar-petrolu-var-kim-kontrol-ediyor-trump-bagdadi-oldu-petrol-sahalari-guvenlik> (Erişim Tarihi:20.02.2020).

Fishcer, S., 1983, Inflation and Growth. Cuadernos de economia, 20 (61) s.267-268.

- Gedik, Ö., 2015. Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Çevresel Etkileri. İstanbul, s.14-25.
- Gobat, J. ve Kostial, K.,2016. Syria’s Conflict Economy. International Monetary Fund WP/16/123, s.9.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020.<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi:24.10.2020).
- Gökçe, C.. 2014. Önemli Bir Enerji Girdisi Olan Petrolün Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü. AKÜ İİBF Dergisi- XVI (1): ss. 143-153.
- Göker, G. ve Keskin, S.,2018. Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi - Sayı 41 / Güz 2015 Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara, s.231,233.
- Güler, M., 2018. Suriye’de Devrim ve Enerji Jeopolitiği. <http://www.suriyegundemi.com/2018/11/30/suriyede-devrim-ve-enerji-jeopolitigi/> (Erişim Tarihi:15.12.2019).
- Güler, M. Çağatay, Acun, Can, 2019. Suriye’de Doğal Kaynaklar Savaşı. SETA Yayınları, Sayı 293 s.14.
- Gülsaç,I.,2009.https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/biltek_arsiv/S-498-58.pdf s.59.
- Gürel, Ş. S., 1995.Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri. AÜ SBF Yayınları, Sayı 43, Ankara,s.19.
- Haberport.com, 2020. <https://haberport.com/yasam/suriye-nufusu-ne-kadardir-2020-suriye-nufusu-rakamlari-h30015.html> (Erişim Tarihi: 17.03.2020).
- Hürriyet, 2020. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/idlibde-o-zor-karar-sonunda-alindi-41643569> (Erişim Tarihi:30.10.2020).
- Horuz, A., Korkmaz, A. ve Akınoğlu, G., 2015. Biyoyakıt Bitkileri ve Teknolojisi. Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Dergisi, 3 (2), 69- 81, s.73-79.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye>, (Erişim Tarihi:12.10.2019).

IEA, 2010. Syrian Arab Republic: Indicatorsfor (2010). International Energy Agency, www.iea.org/classicstats/statisticssearch/report/?country=SYRIA&product=indicators&year=2010 ve EIA, 2015. Syrian Arab Republic: Indicatorsfor (2015). International EnergyAgency,www.iea.org/classicstats/statisticssearch/report/?country=SYRIA&product=indicators&year=2015 (Erişim Tarihi:18.12.2019).

Işıklı, I., Açıkkalp, E., Yamık, H. ve Kurban, M., 2011. Biyodizelin Dizel Santrallerde Kullanım Analizi. 6th International Advanced Technologies Symposium (IATS‘11), 16-18 May 2011, Elazığ, s.20.

İlkılıç,C.,2009. Türkiye’de Rüzgar Enerjisi Potansiyeli ve Kullanım. Mühendis ve Makine Dergisi, s.28.

İnce, E., 2017. Suriye'de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, s.263.

İnce, U., 2005. A Case Study of Material Testing For Corrosion In Low Temperature Geothermal Systems. The Graduate School of Engineering and Science of İzmir Institute of Technology, Master Thesis, İzmir.

İshakoğlu, Ö., 2012. Suriye Tarihi (Osmanlı Dönemi Suriye’sinde Edebi ve Kültürel Hayat 1800-1918). Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, s.38.

Kaygısız, İ.,2017. Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri. Dünyadan, Ağustos 2017, S.9-13.

Kılıç, F. Ç.,2011. Biyogaz, Önemi, Genel Durumu ve Türkiye'deki Yeri. Mühendis ve Makine, 52 (617), 2011, 94-106, s.98.

Kılıç, T., 2013. Suriye’de insanî kriz, mülteciler ve sağlık hakkı.<http://www.multeci.org.tr/haberler/suriyede-insani-kriz-multeciler-ve-saglik-hakki/> (Erişim Tarihi:05.12.2020).

Kumbur, H., Özer, Özsoy, Z. ve Avcı, D., 2002. Türkiye’de Geleneksel ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli ve Çevresel Etkilerinin Karşılaştırılması. Mersin Üniversitesi, 11. s.2-6.

Külekçi, Ö.C.,2009. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Arasında Jeotermal Enerjinin Yeri ve Türkiye Açısından Önemi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Dışkapı, Ankara, S.83.

Kırmızıtaş, H. ve Burun, E.,2014. Suriyeliler Sınır İllerinde Kira ve Emlak Fiyatlarını Uçurdu. <http://www.milliyet.com.tr/suriyeliler-sinir-illerindekira/gundem/detay/1846010/default.htm> (Erişim Tarihi: 16.11.2019).

Levent, H., 2020. Neredeyse 10 yıldır savaştayız. Deutsche Welle, <https://p.dw.com/p/3ZqPC> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Toryum, <http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/toryum>.

Mazı, F. ve İzci, F.,2004. Küresel ısınmayla mücadelede yenilenebilir enerji kaynakları. Ekev Akademi Dergisi, 20, s.35-44.

Milliyet, 2018. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogan-afrin-operasyonu-sahada-fiilen-baslamistir-2594498> (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2019).

Milliyet, 2020. <https://www.milliyet.com.tr/tatil/lubnan-hakkinda-bilgiler-lubnan-bayragi-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki->(Erişim Tarihi: 26.11.2020).

Milliyet, 2020.<https://www.milliyet.com.tr/gundem/urdun-hakkinda-bilgiler-urdun-bayragi-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6301289>(Erişim Tarihi:29.11.2020).

Muradov, E., 2012. Almanya’nın Nükleer Enerji Politikasını Etkileyen Faktörler.C.10.S.38. Temmuz 2012: s.109.

Nakoman, E., 1971. Kömür. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara, 1971, s.1.

- NTV, 2011.Suriye'nin Yeni Kahramanı. <https://www.ntv.com.tr/dunya/suriyenin-yeni-kahramani,F4PHBnNCk06sbN5DSk-Pbw> (Erişim Tarihi:07.12.2020).
- Orhan, O. ve Gündoğar, S. S.,2015. Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri. ORSAM, Rapor No: 195, Ocak, s.18.
- Oytun Orhan, Suriye İç Savaşı ve Ortadoğu'da Güvenlik, Ortadoğu Analiz, Cilt:6, Sayı.63, Temmuz-Ağustos 2014, s.36.
- Özdamar, A., 2000.Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği Bölümü, İzmir, Mart 2000, s.135.
- Özdemir, Ç., 2016. Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?. Bilgi(33), Kış, s.93.94.95.
- Özey, R.,2004. Dünya Denkleminde Orta Doğu Coğrafyası Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar. 3.Basım, İstanbul, Aktif Yayınları,s.64.
- Özer, S.,2020. Bakan Akar: İdlib'de başlatılan Bahar Kalkanı Harekatı başarıyla sürdürülmekte.<https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/bakan-akar-idlibde-baslatilan-bahar-kalkani-harekati-basariyla-surdurulmekte/1750603> (Erişim Tarihi:20.03.2020).
- Özkul, D., 2019. Lübnan'da Yaşayan Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitim Sorunları. Politeknik Gazetesi, Sayı:25.
- Özmen, Berk, 2019. Hidroelektrik Enerji Nedir? <https://slideplayer.biz.tr/slide/14114090/> (Erişim Tarihi:18.01.2021).
- Öztürk, N., 2006. Suriye Arap Cumhuriyeti, İzmir Ticaret Odası, Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü. s.3.
- Öztürk, S. ve Çoltu, S., 2018. Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7-No/Sayı:13 s.193.

- Paksoy, S., Paksoy, H. M. ve Alancıoğlu, E., 2013. Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 46, s. 178.
- Pala, C.,2003. 21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye. Avrasya Dosyası, Enerji Özel, 9(1): 5-37.s.7.
- Parfit, M.,2005. Alternatif Enerji. National Geographic, Ağustos, s.87.
- Perthes, V., 2006. Syria Under Bashar al-Asad: Modernisation and the limits of Change. Londra: Oxford University Press.
- Prug,T., Christopher, F. ve Savin, J., 2005. Petrol Ekonomisini Değiştirmek, Dünyanın Durumu 2005 Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak. TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.125-153.
- Sabah, 2019. <https://www.sabah.com.tr/dunya/2019/10/21/iste-teror-seviciliginin-neden-ypgpkknin-petrol-kuyulari> (Erişim Tarihi: 20.12.2020).
- Safi, M. H.,2007. Türkiye ‘de Enerji Kaynakları ve İthal Kömürün Yeri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul, 2007, s.14-22.
- Saira, M., 2012. The United Nations Security Council and The Crisis in Syria. American Society Of International Law, Cilt:16, Sayı:11, s.1-3.
- Samoylov, Y., 2018. Rusya Federasyonu’nun Suriye Politikasının Bölgesel ve Küresel Güç Dengelerine Etkisi. Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, s.82-86-87-109.
- Sandıklı, A. ve Semin, A.,2012. Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye. Rapor No: 52 Kasım 2012.
- Savin, J.,2003. Enerji İçin Yeni Bir Gelecek Yaratmak. Dünyanın Durumu, Çev. Şehnaz Tahir Gürçağlar, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, s.110.

Sekmen, Z. S., 2018. Türkiye’ye Yönelik Değişen ve Derinleşen Tehditler: Suriye Ve Irak’ta Kökleşen Daeş Terörü, Eskişehir, s.46.

Serin, A.,2009. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası Sorunsalı, Artan Enerji Bağımlılığı ve Türkiye'nin Rolü. Ankara, s.4.

Sönmez, Z.,2014. Komşuda Kriz: Suriyeli Mülteciler. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Aralık 2014.

Stratejik Ortak, 2018. Suriye Son Durum <https://www.stratejikortak.com/2018/08/suriye-son-durum-haritasi-kronolojik-arxiv.html> (Erişim Tarihi: 28.07.2019).

Stratejik Ortak, 2020. Suriye Son Durum Haritası.<https://www.stratejikortak.com/2020/03/suriye-haritasi-sondurum2020.html> (Erişim Tarihi:05.06.2020).

Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, 2008. Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi.

Suriye Ülke Profili, 2020. T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.

Suriye Ülke Raporu, 2019. Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Arge Şubesi s.4-5.

Suriye Pazar Araştırması, 2018. Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası. <https://www.sutso.org.tr/dis-ticaret/22/suriye-pazar-arastirmasi> (Erişim Tarihi:01.06.2020)

Suriye İş Yapma Rehberi, 2010. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İstanbul. 24. https://www.deik.org.tr/uploads/suriye_is_yapma_rehberi.pdf (Erişim Tarihi:01.06.2020)

Suriye Ülke Raporu, 2012. <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/uploads/Suriye.pdf> (Erişim Tarihi:15.03.2020).

- Şen Ş., Üşümezsoy, Ş., 2003. Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Taiħ Gatte, M., Kadhim, R.A. ve Rasheed, F. L., 2011. Irak Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Dergisi, 7 (2): s.185.
- Tarhan, İ., Yüksel, B., Demircan, O. vd. 2014. TR22 Güney Marmara Bölgesi Yenilenebilir Enerji Araştırması Sonuç Raporu. Güney Marmara Kalkınma Ajansı, İstanbul, s.135.
- Tarlan, K. V., 2016. Suriyeli Mülteciler: Büyüyen Sorunlar, Daralan Zaman.<https://birikimdergisi.com/guncel/7771/suriyeli-multeciler-buyuyen-sorunlar-daralan-zaman#.V2lc9aK0eHR> (Erişim Tarihi:05.07.2019).
- T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020. Suriye Pazar Bilgileri, Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, s.3.
- Temurçin, K. ve Aliağaoğlu, A., 2003. Nükleer Enerji ve Tartışmalar Işığında Türkiye’de Nükleer Enerji Gerçeği. Coğrafi Bilimler Dergisi, 1(2): s.28.
- Tezcan Ün, Ü., 2003. Hidrojen Enerjisi: Depolanması, Güvenliği, Çevresel Etkisi ve Dünyadaki Durumu. Mühendis ve Makine Dergisi, 44 (525): s.17.
- TESAD, 2017. Suriye Krizi Hakkında Genel Analiz. <https://www.tesadernegi.org/suriye-krizi-hakkinda-genel-analiz.html> (Erişim Tarihi: 17.12.2019).
- Toka, B. ve Arı, N., 2006. Jeotermal Kaynakların Sürdürülebilir Gelişimi Ve Çevresel Etkileri. Dikili İzmir.
- Toraman, İ., 2015. Arap Baharı ve Suriye. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s.61.
- Trade Map, 2020
https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1%7c76

[0%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1](https://tr.tradingeconomics.com/syria/currency) (Erişim Tarihi:02.12.2019).

Trading Economics <https://tr.tradingeconomics.com/syria/currency> (Erişim Tarihi:02.12.2020).

Trading Economics. <https://tr.tradingeconomics.com/syria/crude-oil-production> (Erişim Tarihi:15.12.2020).

Trading Economics, <https://tr.tradingeconomics.com/syria/currency> (Erişim Tarihi: 02.12.2020).

Trading Economics, <https://tr.tradingeconomics.com/syria/currency> (Erişim Tarihi: 01.06.2020)

TRT Haber, 2020. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/idlibin-stratejik-onemi-463732.html> (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

Tubitak, 2004.
www.tubitak.gov.tr/btpd/btspd/platform/enerji/altgrup/cevre/bolum4.pdf,2004 (Erişim Tarihi: 05.01.2019).

TÜİK, 2020. <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

Turan, S. L., 2006. Yenilenebilir Enerji Kaynakları. Konya.

TÜGAD, 2004. Türkiye'nin enerji sorunları ve çözüm önerileri. Ajans-Türk Basın ve Basım A. Ankara.

Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, 2019.
<https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/haziran-2019-suriye-krizi-insani-yardim-operasyonu-raporu-23-07-2019-47904971.pdf>(Erişim Tarihi: 14.11.2019).

Uğurlu, Ö., 2009. Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları. Örgün Yayınevi, İstanbul, s.187.

- UNCRH, 2020.<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#category-23> (Erişim Tarihi: 29.11.2020).
- Unicef,Başışıklama.<https://www.unicef.org/turkey/ba%C4%9F%C4%B1%C5%9F%C4%B1klama> (Erişim Tarihi:15.08.2020).
- Vatan Gazetesi, IşİD 2016'da 16 yeri kaybetti.<http://www.gazetevatan.com/isid-2016-da-16-yeri-kaybetti-982389-dunya/> (Erişim Tarihi:20.05.2020).
- Veziroğlu, N., 2000. Enerji, Eğitim ve Türkiye'nin Ekonomik Kalkınması. Konferans Raporu, Ankara.
- Yassin, N., Osseiran, T., Rassi, R. ve Boustani, M., 2015.No placetostay Reflections on the Syrian refugees helter policy in Lebanon. Beirut: AUB's Issam Fares In stitute for Public Policy and International Affairs. UN-Habitat.
- Yalçın, N.,2018. Uluslararası Siyasi Krizlerin Türk Ekonomisi ve Türk Girişimliğine Etkisi: Suriye Krizi rneği. s.82.
- Yanar, R.,2014. Petrol Fiyatlarındaki Düşüş ve Ortadoğu Ekonomilerine Etkileri. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Yeni şafak, 2020. Serakib'e doğru. <https://www.yenisafak.com/dunya/serakibe-dogru-3527060> (Erişim Tarihi:16.05.2020).
- Yeşilyurt, N.,2013. Ortadoğu İle İlişkiler. Baskın Oran (der.), Türk Dış Politikası Cilt:3, 2013, s.421.
- Yıldız, N., 2016. Uranyum ve Toryum. Ankara, 86, s.4.
- Yurt Gazetesi, 2019. Suriye'nin petrollerini kim kontrol ediyor?, <https://www.yurtgazetesi.com.tr/dunya/suriyenin-petrollerini-kim-kontrol-ediyor-h141720.html> (Erişim Tarihi:01.03.2020).
- World Health Organization, 2020. WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. <https://covid19.who.int/> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).